

Menningarminjar í Skeggjastaðahreppi

Svæðisskráning

Guðrún Alda Gísladóttir



Fornleifastofnun Íslands

FS175-02061

Reykjavík

2002

© *Fornleifastofnun Íslands*
Bárugötu 3
101 Reykjavík

Sími: 551 1033
Fax: 551 1047
Netfang: fsi@instarch.is

Efnisyfirlit

1	Inngangur	5
1.1	Um fornleifaskráningu	5
1.2	Um svæðiskráningu	7
1.3	Fornleifakönnun á svæðinu	10
2.	Yfirlit yfir sögu byggðar á svæðinu	12
3.	Skrá yfir fornleifar í Skeggjastaðahreppi	18
4.	Helstu tegundir menningarminja og ástand þeirra	70
	Bæjarhólar og bæjarstæði	72
	Útihús	72
	Útgerðarminjar	73
	Tún, garðar og akrar	73
	Kvíar og stekkir	74
	Beitarhús og sel	74
	Engjar og áveitur	75
	Minjar um samkomur og þinghald	75
	Kuml og kirkjugarðar	76
	Samgönguminjar	76
5.	Verndun og kynning minja á skráningarsvæðinu	76
6.	Heimildaskrá	79

1. Inngangur

Í janúar 2002 var hafist handa við svæðisskráningu fornleifa í Skeggjastaðahreppi í Norður-Múlasýslu. Alls voru skráðar upplýsingar um 390 fornleifastaði í hreppnum. Skráningin var unnin undir stjórn Orra Vésteinssonar fornleifafræðings af Guðrúnu Öldu Gísladóttur, sem sá um frágang og ritun skýrslunnar. Verkið var unnið fyrir sveitarfélagið af Fornleifastofnun Íslands.

1.1. Um fornleifaskráningu

Hátt á önnur öld er liðin síðan skráning fornleifa hófst á Íslandi en þó er enn langt í land að til sé heildstæð skrá um fornleifar á Íslandi. Á síðustu áratugum 19. aldar voru margir minjastaðir kannaðir á vegum Hins íslenzka fornleifafélags, einkum og sér í lagi staðir sem á einn eða annan hátt tengdust fornsögum og sögu þjóðveldisins. Eftir aldamótin 1900 dró úr fornleifakönnun á vegum félagsins og var þráðurinn ekki tekinn upp að nýju fyrr en um og eftir 1980.

Skoðanir manna á því hvað teljast fornleifar hafa breyst mikið á þessum tíma. Byggingar sem voru hversdagslegar fyrir hundrað árum síðan eru nú orðnar minjar um horfna lífshætti. Skilningur hefur vaknað á nauðsyn þess að skrá upplýsingar um slíkar minjar og vernda þær fáu sem eftir eru fyrir komandi kynslóðir. Nauðsynlegra upplýsinga um gerð og ástand fornleifa er aðeins hægt að afla með vettvangsathugunum og við það er venjulega átt með hugtakinu fornleifaskráning. Til þess að vettvangsathugun komi að fullu gagni verður þó fyrst að taka saman ýmiskonar upplýsingar, bæði skriflegar og munnlegar, sem vísa á minjastaði og geta gefið vísbendingar um hlutverk mannvirkjaleifanna. Slík heimildakönnun er nauðsynlegur undirbúningur undir vettvangsathugun, en hún getur líka skilað sjálfstæðum niðurstöðum. Nægilegar heimildir eru til, til að gefa grófa mynd af fjölda, eðli og ástandi minja á ákveðnum svæðum og skipuleg heimildaúttekt í því skyni getur komið að gagni við skipulagsgerð jafnt sem minjavernd og rannsóknir. Af þessum ástæðum hefur Fornleifastofnun Íslands á undanförunum árum unnið að þróun aðferða við fornleifaskráningu sem fela í sér að skráningunni er skipt þrjú afmörkuð stig og eru þar höfð til viðmiðunar hin þrjú stig skipulagsvinnu; *svæðisskráning* er gerð fyrir svæðisskipulagsgerð, *aðalskráning* fyrir aðalskipulagsgerð og *deiliskráning* fyrir deiliskipulagsgerð. Svæðisskráning felst í öflun heimilda um fornleifar á viðkomandi skipulagssvæði og söfnun gagna sem gefa margvíslegar vísbendingar um menningarminjar. Markmið svæðisskráningar er að gefa heildaryfirlit um

ástand og eðli menningarminja á skipulagssvæðinu, finna og skilgreina svæði og staði sem eru sérstaklega athyglisverðir eða í sérstakri hættu, og að vera undirbúningur undir aðalskráningu fornleifa. Aðalskráning felst í vettvangsvinnu og miðar að því að staðsetja og kortleggja einstaka minjastaði og lýsa þeim á skipulagðan hátt. Deiliskráning er síðan nákvæmari úttekt á litlu svæði og er unnin samhliða áætlanagerð um endanlega ráðstöfun jarðnæðis.

Að auki má minna á að mat á því hvað teljast markverðar fornleifar hefur lengst af tekið mið af sögu lands og þjóðar í heild. Minni gaumur hefur verið gefinn að sérkennum ákveðinna svæða og fornleifum sem eru markverðar í samhengi héraðssögu. Af þessum ástæðum er eðlilegt að fornleifaskráning sé unnin í nánú samstarfi við sveitarstjórnir og stofnanir þeirra, með hliðsjón af þörfum þeirra.

Hér á eftir verður gerð grein fyrir þeirri aðferðafræði sem liggur að baki svæðisskráningu fornleifa. Hér er þó greint stuttlega frá þeim skilgreiningum sem lagðar eru til grundvallar við fornleifaskráningu. Í 9. grein þjóðminjalaga er þessi skilgreining:

Til fornleifa teljast hvers kyns leifar fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja sem menn hafa gert eða mannaverk eru á, svo sem:

- a. búsetulandslag, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi mannvirkjum og öskuhaugum, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bænahúsa, klaustra og búða, leifar af verbúðum, naustum, verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum;
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri;
- c. gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita;
- d. gamlir vegir, stíflur, brýr, vatnsvöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra;
- e. virki og skansar og önnur varnarmannvirki;
- f. gamlir þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð;
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum;
- h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið;
- i. skipsflök eða hlutar úr þeim.

Minjar 100 ára og eldri teljast til fornleifa, en heimilt er þó að friðlýsa yngri minjar,

Það er skýrt af þessari skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll mannvirki heldur einnig staðir sem á einn eða annan hátt tengjast menningu og atvinnuvegum, hvort heldur sem er vöð eða álagablettir. Þessari víðu skilgreiningu hefur verið fylgt við gerð

fornleifaskrárinnar og í anda hennar eru einnig skráðir staðir eins og orrustustaðir, skilgreinanlegir staðir þar sem atburðir, sem tengjast sögu og bókmenntum Íslands, hafa átt sér stað og staðir þar sem draugar eiga að hafa búið. Dæmi um staði sem eru ekki skráðir eru eyktamörk sem eru ekki manngerð og drangar sem kallaðir eru nátttröll, en það heiti virðist oftast vera tegundargreining á náttúrumyndunum frekar en að sagnir séu um að tröll hafi dagað uppi. Þar sem slíkar sagnir eru, eru þær auðvitað skráðar. Á hinn bóginn eru öll grettistöskráð og er þetta vitanlega umdeilanlegt og byggir fyrst og fremst á því að fyrirsjáanlegt sé að gagn megi hafa af upplýsingunum. Annarskonar upplýsingar sem átt gætu heima í menningarsögulegum gagnagrunni eru t.d. um staðsetningu engja og bithaga, nytjaskóga og veiðistaða. Söfnun slíkra upplýsinga krefst hinsvegar annarskonar gagna og öðruvísi aðferðafræði en skráning eiginlegra fornleifa og er mun viðráðanlegri á stigi aðalskráningar. Þar sem til eru upplýsingar um gróðurfar og búskaparskilyrði fyrir einstakar jarðir (t.d. í sóknarlýsingum og héraðssöguritum) er slíkum upplýsingum safnað á stigi svæðisskráningar.

Samkvæmt lögunum eru öll mannvirki eldri en 100 ára skilgreind sem fornleifar en við skráninguna er notuð aðeins víðari skilgreining. Allar byggingar úr torfi og grjóti eru skráðar sem og önnur mannvirki sem eru vitni um horfið verklag eða tækni. Þar með geta talist elstu steypubyggingar, byggingar úr blönduðu efni (torf, grjót, timbur, steypa, bárujárn) og mannvirki eins og heimarafstöðvar, sundlaugar, upphlaðnir vegir frá því fyrir jarðýtuöld, fiskplön, áveituskurðir og hverskyns minjar aðrar sem tengjast umbreytingum í atvinnuvegum og lífsafkomu á fyrri hluta 20. aldar. Minjar sem tengjast Seinni heimstyrjöldinni, veru setuliðsins og framkvæmdum á vegum þess (vegir, flugvellir, braggahverfi, skotgrafir o.s.fr.v) eru einnig skráðar. Þær heimildir sem stuðst er við í svæðisskráningu geyma yfirleitt mjög lítið af upplýsingum um nútímaminjar og er því ekki að vænta heildstæðs yfirlit um þær fyrr en á stigi aðalskráningar. Helst er að upplýsingar um gamlar sundlaugar komi fram við svæðisskráningu.

1.2 Um svæðisskráningu

Við hefðbundna fornleifaskráningu hefur fyrst og fremst verið leitast við að finna og staðsetja einstakar rústir sem sýnilegar eru á yfirborðinu. Ekki var reynt að grennslast fyrir um hvar fornleifar gætu leynst þó þær séu ekki sýnilegar á yfirborði, en ætla má að meginþorri minja á Íslandi sé hulinn sjónum. Til að ráða bót á þessu hefur Fornleifastofnun Íslands þróað aðferðir til að áætla staðsetningu menningarminja en það er mikilvægt bæði frá vísindalegu

sjónarmiði og nauðsynlegt ef forðast á röskun minja við framkvæmdir. Annarsvegar er um að ræða leit að vísbendingum um staðsetningu einstakra menningarminja, einkum með stuðningi gamalla túnakorta og örnefnaskráa. Hinsvegar eru óbeinar vísbendingar um byggð og búsetu en með því að fá yfirlit um hvar byggð hefur verið má gera sér allgóða hugmynd um umfang og eðli menningarminja sem þeirri byggð hafa fylgt jafnvel þótt þeirra sjái ekki stað lengur. Við upphaf svæðisskráningar fornleifa er gert yfirlit um sögu byggðar, skilgreindar jarðir og takmörk þeirra og gert yfirlitskort um staði sem vitað er að búið var á. Helstu heimildir eru jarðabækur frá ýmsum tímum, sölubréf og landamerkjálýsingar. Þá er farið skipulega yfir vísbendingar um menningarminjar á hverjum stað, þ.e. túnakort og örnefnaskrár. Að því loknu er leitað í beinum heimildum um fornleifar þ.e. eiginlegum fornleifaskýrslum.

Notagildi svæðisskráningar eru ákveðin takmörk sett og hún getur aldrei komið í staðin fyrir vettvangskonun (aðalskráningu). Í fyrsta lagi takmarkast svæðisskráning við þá flokka heimilda sem eru aðgengilegastir og gefa heildstæðasta mynd af menningarminjum á viðkomandi svæði. Er þar um að ræða jarðabækur, fornleifaskýrslur, örnefnaskrár og túnakort. Aðrar heimildir eins og t.d. ævisögur eða ferðasögur, sem oft geyma nákvæmar upplýsingar um húsaskipan og staðsetningu mannvirkja á 19. öld, eru ekki rannsakaðar skipulega á stigi svæðisskráningar þar sem nákvæmni og fjöldi slíkra upplýsinga er tilviljanakenndur og erfitt að hafa upp á þeim þegar stór svæði eru könnuð. Heimildir af þessu tagi eru hinsvegar kannaðar á stigi aðalskráningar. Í öðru lagi getur svæðisskráning ekki gefið nákvæmar upplýsingar um staðsetningu allra minjastaða og í þriðja lagi er ekki hægt að segja til um ástand eða afdrif allra minjastaða á grunni svæðisskráningar. Nákvæmra upplýsinga um þessi atriði er ekki hægt að afla nema með vettvangsathugun, en á grunni svæðisskráningar má hinsvegar gefa grófa mynd af dreifingu og ástandi fornleifa á skráningarsvæðinu.

Helstu flokkar heimilda sem við er stuðst við svæðisskráningu fornleifa eru jarðabækur, túnakort, örnefnaskrár og fornleifaskýrslur:

Jarðabækur. Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns er helsta og ítarlegasta verk sinnar tegundar og grundvallarheimildarrit um sögu byggðar á Íslandi. Jarðabók Múlasýslna var tekin saman árið 1703, en hún brann því miður í brunanum mikla í Kaupmannahöfn 1728. Nokkurn stuðning má hafa af jarðabókum frá 1686 og 1695 en þær geta aðeins um landskuld og dýrleika og sama má segja um *Jarðatal* Johnsens frá 1847. Mjög ítarlegar upplýsingar um hverja jörð, sögu hennar og landgæði, er að finna í ritinu *Sveitir og jarðir í Múlaþingi* I og V bindi. Saman gefa þessi rit allgóða mynd um dreifingu byggðar á skráningarsvæðinu. Með því að bera jarðabækurnar saman við jarða- og landamerkjaskjöl fæst einnig gróf mynd af

þróun byggðar, skiptingu jarða og breytingum á eignarhaldsfyrirkomulagi. Þessar heimildir geta að jafnaði ekki um einstaka minjastaði, aðra en bæjarstæði og stöku sinnum selstöður, en heildstæðar upplýsingar um dreifingu byggðar eru grundvöllur fyrir túlkun flestra annarra minja, þ.e. þeirra sem orðið hafa til í sambandi við landbúnað, en það er þorri allra fornleifa.

Túnakort. Í kringum 1920 voru gerðir uppdrættir í mælikvarðanum 1:2000 af túnnum svo til allra jarða á Íslandi. Kortin eru allmisjöfn að gerð enda eftir mismunandi mælingamenn. Öll sýna þau þó mörk túnanna og langoftast er staðsetning bæjarhúsa og útihúsa innan þeirra sýnd, en yfirleitt engin hús utan túns. Einnig er ritað á kortin hversu stór túnin voru í fermetrum og/eða dagsláttum, hversu stór hluti þeirra var þýfður þegar mælt var og hversu stórir matjurtagarðar voru. Ekki kemur fram hvenær nákvæmlega túnakortin fyrir Skeggjastaðahrepp voru gerð og ólíkt öðrum kortum eru þau í mælikvarðanum 1:1000 auk þess sem útihús eru ekki sýnd á þeim. Munar allmikið um þau því sjaldnast er öðrum heimildum til að dreifa um útihús en túnakortin. Má ætla að heildartala fornleifastaða hefði orðið mun hærri í Skeggjastaðahreppi ef útihús hefðu verið sýnd á túnakortunum og gæti þar munað um nokkra tugi staða.

Örnefnaskrár. Söfnun og skráning örnefna hófst á seinni hluta 19. aldar og þá fyrst og fremst í samhengi við skýringar fornrita. Það var hinsvegar ekki fyrr en eftir 1920 að skipuleg skráning allra örnefna á einstökum jörðum hófst að marki. Örnefnaskráning varð síðan eitt af aðalverkefnum Þjóðminjasafnsins en örnefnasafnið er nú í umsjá Örnefnastofnunar Íslands. Örnefnalýsingar á skráningarsvæðinu eru ágætar og til eru skrár yfir allar jarðirnar. Skráning örnefna á svæðinu var að mestu unnin af Þórarni Magnússyni frá Steintúni, sem skráði örnefni á flestum jörðum í Skeggjastaðahrepp, líklega fyrir eða kringum miðja 20. öldina. Upp úr þeim skráum vann Ari Gíslason nýjar lýsingar á nokkrum jörðum. Eftir Ara liggur fjöldi örnefnalýsinga frá öllum landhlutum því hann ferðaðist um á vegum Þjóðminjasafnsins og safnaði örnefnum eftir miðja 20. öld. Sr. Sigmar I. Torfason gerði ítarlega heimildaskrá um Skeggjastaði og á nokkrum jörðum hafa verið gerðar athugasemdir og viðbætur við þær skrár sem fyrr voru gerðar.

Misjafnt er hversu nákvæmlega er getið um rústir í örnefnaskrár en sjaldgæft er að höfundar skráanna láti alveg hjá líða að minnast á mannvirkjaleifar. Þar kemur auðvitað aðallega til að margar rústir bera nöfn og eru auk þess fastir punktar í landslaginu sem hægt er að miða við í lýsingum á landinu. Örnefnaskrár eru stærsta og heildstæðasta safn upplýsinga um fornminjar sem völ er á, en helstu gallar þeirra eru að ekki er hægt að treysta því að fullt samræmi sé á milli skráa, þar sem þær eru samdar af ólíku fólki á ólíkum tímum og höfundar þeirra eru oft of staðkunnugir þannig að lýsingar á landslagi verið illskiljanlegar þeim sem

ekki þekkja til. Sjaldgæft er að fornleifum sé lýst að marki í örnefnaskrá, heldur er langoftast aðeins getið um þær í framhjáhlaupi eða til skýringar.

Fornleifaskýrslur. Í lok 19. aldar var gert mikið átak á vegum Hins íslenska fornleifafélags í að kanna íslenska fornleifastaði, og voru það einkum staðir sem tengdust frásögnum fornrita sem þóttu athyglisverðir.

Það má því segja að jarðabækur, og skyldar heimildir gefi rammann utan um skráningu menningarminja, en þorri upplýsinga um einstaka staði kemur úr örnefnaskrá og af túnakortum. Á svæðum þar sem aðalskráning (vettvangsathugun) hefur ekki farið fram eru fornleifaskýrslur aðeins til um örfáa staði, og yfirleitt um staði sem á einhvern hátt hafa þótt sérstakir. Mjög sjaldgæft er að til séu nákvæmar lýsingar á minjum um landbúnaðarstörf og daglegt líf seinni alda.

1.3 Fornleifakönnun á svæðinu

Árið 1757 fór Bjarni Pálsson um Múlasýslur þegar þeir félagar, hann og Eggert Ólafsson, unnu að Ferðabókinni. Á Skeggjastöðum segir hann frá rústum foms virkis.¹ Þetta hefur aldrei verið rannsakað en þegar kirkjugarðurinn var stækkaður árið 1945 þóttust menn finna leifar helluræsis í litlum hól sem lenti innan garðs. Hóllinn var talinn leifar hins forna virkis og var ræsið því sett í samband við það.²

Mikill áhugi var á fornaldarminjum í Danmörku í upphafi 19. aldar og lét konungleg nefnd um varðveislu fornminja þá skrá merkar minjar í öllu Danaveldi. Árið 1817 voru sendir út spurningalistar til sóknarpresta á Íslandi og þeir beðnir að gera grein fyrir fornum mannvirkjum og gripum sem fundust í sóknum þeirra. Svörin sem bárust nefndinni á næstu árum eru mjög misjöfn að lengd og gæðum og frá sumum prestum komu engin. Ekkert svar barst frá þeim presti sem þá var á Skeggjastöðum, en í viðbótum við skýrslur prestanna, sem unnar voru af Finni Magnússyni veturinn 1816-17, er sagt frá virkinu á Skeggjastöðum sem Bjarni Pálsson hafði ritað um hálfri öld fyrr.³

Reyndar var það svo að haugar fornmanna auk þingstaða, hofa og fornra sagna voru þær tegundir fornleifa sem mest ástæða þótti til að nefna á þessum tíma. Þessar áherslur voru að hluta til dregnar af spurningum nefndarinnar, sem greinilega hafði mestan áhuga á sýnilegum minnismerkjum um söguöldina, en reyndar lýsa þær líka almennri skoðun á

¹ FEB, 167.

² Ö-Skeggjastaðir, 3.

³ FF, 635.

formminjum í byrjun 19. aldar. Þær áherslur áttu ekki eftir að breytast næstu áratugi en áhugi jókst hins vegar mjög á íslenskum fornleifum er leið á 19. öld.

Árið 1838 sendi Hið íslenska bókmenntafélag spurningalista til sóknarpresta á Íslandi til undirbúnings Lýsingu Íslands. Í svörunum geta flestir prestar um jarðir í sóknum sínum, eyðibýli, leiðir, bænhús og seljabúskap en segja fátt um aðrar fornleifar. Þegar seinni spurningalistinn er sendur skilar sr. Hóseas Árnason prestur á Skeggjastöðum ítarlegri greinagerð um sóknina og svarar samviskusamlega þeim spurningum sem fyrir hann eru lagðar. Að lokum segir Sr. Hóseas:

Alls engar fornleifar er hér að finna nema ef telja skyldi fornar sjómannaskálatóttir sem eru einkum hér á Skeggjastöðum, í Höfn og í Viðvík. Þó í sokölluðum Tóm fyrir utan Höfn eru hólar tveir nefndir Bónða-og Húsfreyjuhólar, er vera skyldu haugar. Líka er á Miðfjarðarnesi þúfa nokkur, nefnd Sjónarþúfa, í hvörri eftir munnmælum fólks fé á að vera.⁴

Skipulegar rannsóknir á Íslendingasögnum áttu blómaskeið á seinni hluta 19. aldar, og voru þær, af hálfu Íslendinga að minnsta kosti, tengdar sjálfstæðisbaráttunni og þörf þjóðarinnar fyrir skýra mynd af eigin fortíð. Á þessum tíma gerðu menn sér grein fyrir að ein helsta leiðin til að sannreyna að hversu miklu leyti sögurnar segja frá raunverulegum atburðum, var að athuga staða- og leiðalýsingar þeirra. Í þeim tilgangi reið danski handritafræðingurinn Kristian Kålund um landið á árunum 1872-74, með Íslendingasögnum í hnakktöskunni og kannaði staði og leiðir sem lýst er í sögunum. Af frásögnum hans að dæma virðist hann ekki hafa komið á alla staðina sjálfur, heldur styðst hann við lýsingar heimilda og annarra manna af staðháttum. Það er augljóst að Kålund kom ekki í Skeggjastaðahrepp en styðst við sóknarlýsingu sr. Hóseasar og nefnir fornu sjóbúðatóftirnar.⁵ Engin Íslendingasaga á sér sögu svið í Skeggjastaðahreppi og því hefur áhugi Kálunds á svæðinu verið takmarkaður.

Árið 1879 var Hið íslenska fornleifafélag stofnað og var markmið þess meðal annars að kanna forn mannvirki og einkum þau sem tengdust fornsögnum og samfélagi þjóðveldisaldar. Félagið gerði út leiðangra á sumrin til að kanna sögustaði og safna forngripum og var Sigurður Vigfússon gullsmiður og fornfræðingur aðal rannsóknarmaður félagsins fyrstu tíu árin. Ekki er að sjá að hann hafi farið um Skeggjastaðahrepp. Eftir 1890 tók Brynjúlfur Jónsson við fornleifakönnun á vegum Fornleifafélagsins og ferðaðist víða um land fram um 1910. Hvorki hann né Daniel Bruun, sem ferðaðist um Norður-og Suðurland sumarið 1897, komu í Skeggjastaðahrepp svo séð verði. Eftir að Brynjúlfur og Daniel Bruun

⁴ SSM, 36.

⁵ KK, 2.

hættu rannsóknarferðum sínum, lögðust könnunarferðir á vegum Fornleifafélagsins alveg niður. Á árunum kringum 1930 friðlýsti Matthías Þórðarson fjölda staða um allt land og byggði þar á mestum hluta á skýrslum Brynjúlfs og Daniels Bruun. Engar fornleifar voru friðlýstar í Skeggjastaðahreppi og er sú staða óbreytt.⁶

Engir fornleifauppgreftir hafa verið gerðir á svæðinu. Kuml fannst á Bakka árið 1936 þegar bóndinn þar var að grafa fyrir safnþró en það var aldrei rannsakað. Adolf Friðriksson fornleifafræðingur og Ruth Maher landfræðingur komu að Bakka í júlí 2001 í leit að kumlinu, því það hafði aldrei verið staðsett nákvæmlega. Sú rannsókn er liður í athugun á þekktum kumlstæðum á Íslandi. Þau fundu þró skammt frá eystra íbúðarhúsinu og er það líklega staðurinn þar sem kumlið fannst.⁷

2. Yfirlit um sögu byggðar á svæðinu

Aðferðunum sem hér verður beitt til þess að skoða byggð á svæðinu eru þær að fyrst er gerð grein fyrir landnámi eins og frá því er sagt í Landnámabók en á þeim grunni og staðsetningu kumla og kirkna er hægt að setja fram tilgátur um hvaða jarðir byggðust fyrst. Kuml eru auðsjáanlega vísbending um byggð fyrir árið 1000, en kirkjur og bænhús eru yfirleitt talin hafa verið reist skömmu eftir kristnitöku. Nærtækasta skýringin á hinum mikla fjölda guðshúsa er sú að þau hafi upphaflega verið byggð í heimagrafreitum, sem voru líklega við hvern bæ eins og kumlateigar í heiðni. Sé svo má nota bænhús eða kirkju sem vísbendingu um að viðkomandi bær hafi verið komin í byggð á fyrri hluta 11. aldar. Jarðir þar sem kirkjur og bænhús hafa verið, eru að jafnaði stærri og dýrari en þær sem ekki höfðu slík hús og er því freistandi að álykta að minniháttar jarðir þar sem ekki hafa verið bænhús séu seinna til komnar, eða hafi að minnsta kosti ekki verið orðnar sjálfstæð býli á fyrri hluta 11. aldar. Ritaðar heimildir eru helstar Landnámabók, fornbréf og fornsögur. Engar Íslendingasögur nefna jarðir í Skeggjastaðahreppi en elstu fornbréfin eru frá 13. öld og má af þeim fá nokkra hugmynd um skipan byggðar á svæðinu.

Samkvæmt Landnámu nam Gunnólfr kroppa Gunnólfsvík, Gunnólfsfell auk Langaness utan Helkunduheiðar. Hann er sagður hafa búið í Fögruvík.⁸ Það bæjarnafn þekkist ekki nú en Fagranes er í Sauðaneshreppi, utan skráningarsvæðisins. Finni hét

⁶ Ágúst Ó. Georgsson. *Fornleifaskrá*, 55.

⁷ Adolf Friðriksson. *Dagbók 2001*, óútg.

⁸ ÍF I, 288.

landnámsmaðurinn sem nam Finnaþjörð og Miðþjörð en Hróðgeirr hinn hvíti Hrappson nam „Sandvík fyrir norðan Digranes allt til Miðfjarðar ok bjó á Skeggjastöðum.“⁹ Fleiri staða í Skeggjastaðahreppi er ekki getið í Landnámu. Leiddar hafa verið líkur að því að viðurnefni Hróðgeirs „hin hvíti“ bendi til þess að hann hafi verið kristinn maður,¹⁰ en hvort tengsl eru milli þess og að Skeggjastaðir varð kirkjustaður, er erfitt að segja.

Aðeins eitt kuml hefur fundist á svæðinu en það eru órækur vitnisburður um byggð fyrir 1000. Það fannst rétt við eystri Bakkabæinn og sýnir að byggð hefur verið hafin þar á 10. öld. Ein sóknarkirkja er í hreppnum, Skeggjastaðakirkja. Sóknin er mjög afmörkuð og eiga allir bæir innan hreppsins kirkjusókn til Skeggjastaðkirkju og enginn bær utan hrepps. Fram til ársins 1841 taldist austanvert Langanes (kallað Austurhreppur) til Skeggjastaðahrepps en þá var það lagt til Sauðaneshrepps í Norður-Þingeyjarsýslu.¹¹ Þá höfðu bæirnir í Austurhreppi lengi átt kirkjusókn að Sauðanesi. Árið 1641 kærði presturinn á Skeggjastöðum (Marteinn Jónsson) það að bæirnir 6 í Austurhreppi skyldu ekki vera þjónustaðir af Skeggjastaðpresti. Það var ekki skrýtið þar sem aðeins 18 býli voru í Skeggjastaðahreppi og að missa 6, þýddi þriðjungs tekjutap fyrir prestinn. Biskup dæmdi bæina 6 aftur undir Skeggjastaðaprest og hélst sú skipan í um eina öld en þá var allt komið í gamla horfið að nýju.¹² Munnmæli voru um, að tvær útkirkjur frá Skeggjastaðakirkju hafi verið á austanverðu Langanesi, á Fagranesi og Skálum.¹³ Sr. Stefán Einarsson fullyrðir í sóknarlýsingu Sauðanessóknar frá árinu 1840 að bænhus hafi verið á Skálum og Fagranesi. Síðasti presturinn sem átti að hafa þjónað þessum bænhúsum hafi verið sr. Marteinn Jónsson á Skeggjastöðum,¹⁴ en austurhluti nessins hafi verið lagður undir Sauðaneskirkju á árabílinu 1760-1780.¹⁵ Af þessu sést að prestakallið hefur verið gífurlega stórt þegar Austurhreppur var enn hluti Skeggjastaðahrepps og þjónustaður frá Skeggjastöðum. Þegar hreppamörkunum var svo breytt 1841 breyttust sóknarmörkin ekkert því austurhluti Langaness hafði þá lengi átt kirkjusókn til Sauðaness.

Telja má líklegt að jarðir, þar sem guðshús voru, hafi verið komnar í byggð fyrir 11. öld. Fyrir utan Skeggjastaði er hinsvegar ekki vitað um nein guðshús í Skeggjastaðahreppi

⁹ ÍF I, 288-289.

¹⁰ Ö-Skeggjastaðir, 2.

¹¹ SJM I, 8.

¹² *Skeggjastaðir-kirkja og prestar*, 10.

¹³ SSM, 34 og KK, 2.

¹⁴ Reyndar voru tveir prestar með þessu nafni á Skeggjastöðum. Sá fyrri árin 1627-1660 og er frægur úr þjóðsögum því hann var m.a. talinn fjölkunnugur, og hann er sá kærði breytingu sóknarmarkanna 1641. Hinn síðari var prestur árin 1691-1729.

Sjá: Sigmar I. Torfason. *Skeggjastaðir-kirkja og prestar*, 50, 61.

¹⁵ SSP, 296.

eftir að hreppamörkum var breytt 1841. Það er óvenjulegt því annarsstaðar á landinu var algengt að hafa slík hús væru á öðrum til þriðja hverjum bæ. Heimildir eru ekki alltaf tiltækar um bænhús eða útkirkjur og má vera að slík hús hafi verið fleiri í Skeggjastaðahreppi, en að heimildir hafi ekki varðveist um þau. Sr. Ingvar G. Nikulásson sem var sóknarprestur á Skeggjastöðum 1907-1936 taldi sóknina sérstaklega erfiða yfirferðar, langt á milli bæja og ár torvelduðu samgöngur. Að vetrarlagi væru a.m.k. þrír dagar til kirkjuferðar og varla endist dagur að sumarlagi.¹⁶ Mjög langur kirkjuvegur er að Skeggjastöðum frá nyrstu bæjum við Finnaþjörð, Gunnólfsvík, Felli og Saurbæ. Í þeim byggðakjarna og í kjarnanum við Miðfjörð verður að telja líklegt að hafi verið útkirkja eða bænhús. Hafi engin slík hús verið verður að álíta að byggð í þeim hluta hreppsins hafi verið óburðug í meira lagi á miðöldum.

Þá má einnig draga ályktanir af dýrleika jarða. Dýrleikinn var fasteignamat sem virðist hafa verið fastsett mjög snemma, a.m.k. þegar á 12. öld, og má því hafa hann sem vísbendingu um misjöfn gæði jarðanna. Sennilegt verður að telja að dýrustu jarðirnar séu á þeim stöðum sem bestir voru til búsetu og því líklegir til að hafa byggst fyrst. Meðaldýrleiki jarða í Norður-Múlasýslu er 12 hdr. og 11 hdr. í Norður-Þingeyjarsýslu. Í Skeggjastaðahreppi ná fjórar jarðir meðaldýrleika, 12 hdr., Skeggjastaðir, Bakki, Höfn og Viðvík, en enginn jörð hefur hærra mat. Þær jarðir sem koma næstar að dýrleika eru Þorvaldsstaðir og Fell, metnar á 8 hdr., Gunnólfsvík og Saurbær á 6 hdr. og lægst er Miðfjörður metinn, á 4 hdr. Hjáleigur eins og Sóleyjarvellir, Miðfjarðarnessel, Gunnarsstaðir, Barð, Dalhús, Gæsaðil og Nýibær, eða nýbýli eins og Kverkártunga voru ekki metnar til dýrleika heldur höfðu þær hluta af dýrleika lögbýlanna.¹⁷

Öll lögbýli í Skeggjastaðahreppi koma fyrir í fornum skjölum í máldögum kirkna. Skeggjastaðakirkja kemur fyrst fyrir í kirknatali Páls frá því um 1200¹⁸ en gæti verið síðari tíma viðbót því kirknatalið er aðeins varðveitt í yngri handritum. Allra jarða í hreppnum er getið í rekaskrá Skálholtsstaðar frá því um 1270: Gunnólfsvíkur, Fells, Saurbæjar (Bær í máldaganum), Miðfjarðarness, Miðfjarðar, Djúpalækjar, Þorvaldsstaða, Skeggjastaða, Bakka, Steintúns, Hafnar og Viðvíkur.¹⁹ Saurbæjar er einnig getið í máldaga Refsstaðakirkju í Vopnafirði frá árinu 1367 vegna rekátaka sem kirkjan átti í Saurbæ.²⁰

Fyrir utan bæjarhóla á býlum sem verið hafa í byggð fram á 20. öld eru allmargir staðir þar sem byggð hefur annaðhvort varað í stuttan tíma eða þar sem hjáleigur og

¹⁶ Sigmar I. Torfason. *Skeggjastaðir-kirkja og prestar*, 172.

¹⁷ JJ, 350.

¹⁸ DI XII, 3.

¹⁹ DI II, 71, 74.

²⁰ DI II, 236.

þurrabúðir hafa lagst í eyði fyrir 1847. Hér eru einnig talin með býli sem byggðust á seinni hluta 19. aldar því nokkur smákot spruttu þá upp í hreppnum og voru í byggð um hríð.

Nr. Fornl. nafn býlis	í byggð	Nr. fornl. nafn býlis	í byggð
NM-001:005 Gunnólfsvíkurbakki	ekki vitað	NM-008:012 Kot	ekki vitað
NM-002:004 Hávarðsstaðir	ekki vitað	NM-015:002 Melar	um 1850
NM-002:018 Pétursstaðir	1851-67	NM-016:003 Sigurðarstaðir	1848-1892
NM-003:008 Vatnadalur	1863-1868	NM-016:004 Grísarkot	til 1756
NM-003:018 Halldórsstaðir	1850-1900 sa.	NM-016:005 Kot	fyrir 1840
NM-004:010 Höfn	fyrir 1840	NM-018:005 Rauðubjörg (Bjarg)	fram á 20. öld
NM-005:003 Kot	ekki vitað	NM-018:006 Mókollsstaðir	til 1707
NM-006:006 Eiríksstaðir	ekki vitað	NM-018b:003 Skálafjara	til 1707
NM-006:007 Sigurðarstaðir	1850-1887	NM-019:002 Auðunarstaðir	fram á 20. öld
NM-008:002 Foss	1849-1900 sa.		

Af þessum 19 býlum byggjast 9 upp á seinni hluta 19. aldar, sum aðeins í nokkur ár og önnur voru í stopulli byggð. Setja má þessa byggð í samband við fólksfjölgun á 19. öld og skort á jarðnæði. Fólk gerði tilraunir til að hokra á örreytiskotum en gafst yfirleitt fjótt upp og margir fluttu til Vesturheims eftir miðja 19. öld.²¹

Þó heimildir geti ekki um jarðir fyrr en á 13. öld, segir það lítið um hvenær þær voru fyrst byggðar og má ætla að flest lögbylin hafi verið komin í byggð á 11. öld í síðasta lagi. Af ritheimildum er ekki að merkja annað en að byggð hafi verið komin í það horf sem hún var í um aldir á 13. öld, en líklega mun fyrr og er ekki að sjá að neinar verulegar breytingar hafi orðið á byggð á hámiðöldum eða eftir siðaskipti.

Á 17. öld varð mikil byggðaaukning á Íslandi, fjöldi hjáleigna og smákota byggðust um allt land, sum í skamman tíma en allmörg hafa haldist í byggð fram á þennan dag. Þessarar tilhneygingar virðist ekki gæta í Skeggjastaðahreppi enda erfitt um vik þar sem undirlendi er lítið og landið snjópungt, ekki síst inn til landsins. Hins vegar var algengt að margbýlt væri á jörðum og ekki síður treyst á sjósókn en búskap. Hjáleigur, sem héldust í byggð frá fornu fari, eru því fáar í hreppnum og er það eitt af því sem einkennir svæðið hversu lítið er um slíka byggð. Barð, Dalhús, GæsaGil, Nýibær, Kverkártunga byggðust allar upp á 19. öld. Eina hjáleigan sem kalla má forna eru Gunnarsstaðir sem voru hjáleiga frá Djúpalæk.

Harðbýlt er í þessum landshluta, fannfergi á vetrum og hafís tíður fyrr á árum.²² Búpeningur var þá lengi á gjöf en á móti kom að fjörubeit og útbeit var víða góð. Margar jarðanna eru landmiklar með gott sauðland til heiða. Afréttir bænda í Skeggjastaðahreppi eru víðáttumiklir bæði á heiðum og afdölum en landið er erfitt yfirferðar. Allir elstu bæirnir eru

²¹ SJM I, 10.

²² SJM, 30.

við sjávarsíðuna sem sýnir hvar helst hefur þótt fýsilegt að byggja í gegnum aldirnar. Í hreppnum eru hvorki stórbýli á landsmælikvarða né virðist hafa verið mikið um hjáleigur fyrr en á síðari öldum. Þetta leiðir hugann að því hvernig byggðin í Skeggjastaðahreppi í mótaðist í öndverðu.

Í Landnámu er sagt að Austfirðingafjórðungur hafi fyrstur orðið albyggður á Íslandi.²³ Kumlið sem fannst á Bakka er öruggt vitni um byggð fyrir 1000 og rekaskrá Skálholtsstaðar sýnir að menn hafi snemma sóst eftir ítökum á svæðinu. Rekaviður hefur sjálfsagt strax á 10. öld verið talinn til hlunninda, þegar skógar landsins voru orðnir mikið eyddir. Kirkjan hefur að öllum líkindum náð rekaítökum á svæðinu strax á 12. öld, þegar henni fór að vaxa fiskur um hrygg. Af þessum slóðum er einnig stutt á fiskimið og mikið er af fornum tóftum við sjávarsíðuna. Tóftirnar eru taldar leifar ver-og sjóbúða og má lesa úr heimildum, þó fáar séu, að þarna hefur verið fjölmenni á vertíðum í gegnum tíðina. Í máldaga Skeggjastaðakirkju frá 1367 kemur þetta m.a.fram:

Skal hver bonde lvka eyri aa hveriu are oc hver fiskimadr fiordung fiska til prestzfædis aa skeggiastadi milli Stapaar oc Skoruvijkur. enn það eru þeir sem leggiast j vtver til rodra oc fara ei heim ad kveldi...Jtem eiga þeir ad lvka presti fiskatoll fiordung fiska.²⁴

Sjávarútvegur hefur verið stundaður frá upphafi á Íslandi samhliða landbúnaði. Á 13. öld urðu þó verulegar breytingar í íslensku þjóðlífi þegar sjávarútvegur fór að fá aukið vægi. Verstöðvar spruttu upp þar sem stutt var á miðin, menn fóru í auknum mæli að treysta á sjósókn og ný stétt manna, búðsetufólk eða þurrabúðarfólk, varð til. Það má íhuga hvort hafi komið á undan í Skeggjastaðahreppi, verbúðir eða býli, því víst er að sjávarútvegur hefur leikið stórt hlutverk á þessum stað frá öndverðu. Líklega hefur þróunin verið á þá vegu að búskapur hafi verið við Bakkaflóa frá landnámi en mikilvægi svæðisins aukist þegar fiskveiðar jukust. Þar sem margbýlt var á hverri jörð má ætla að landbúnaðurinn einn hafi ekki staðið undir þeim mannfjölda og virðist sennilegt að a.m.k. hluti heimilanna hafi nær eingöngu treyst á sjósókn sér til viðurværis. Það virðist líka vera ljóst að fjöldi sjómanna hafi komið á vertíð í Skeggjastaðahrepp, sé að marka ofangreinda máldagaklausu. Þar sést að á 14. öld er kominn grundvöllur til að láta bændur og þá sjómenn, sem ekki fara heim að kveldi – þ.e. aðkomumenn, leggja til fæðis Skeggjastaðaprests. Á þessum tíma átti Skeggjastaðakirkja aðeins 1/8 í Skeggjastöðum. Brauðið var því afar rýrt og presti nær allar bjargar bannaðar nema að til kæmu tollar – en þeir voru annars fátíðir. Ekki er vitað

²³ ÍF I, 288.

²⁴ DI III, 235.

nákvæmlega hvenær Skeggjastaðir urðu *staður* (beneficium) en það hefur verið eftir 1660, því í veitingabréfi til sr. Jóns Marteinsonar (prestur 1660-1691) telur Skálholtssbiskup að Skálholtsdómkirkja eigi alla Skeggjastaðajörðina en rétt mun vera að dómkirkjan hafi átt 7/8 en Skeggjastaðakirkja 1/8.²⁵

Þrír greinilegir byggðakjarnar eru í Skeggjastaðahreppi sem er vel afmarkaður milli Langaness og Digraness fyrir botni Bakkaflóa. Nyrsti kjarninn er við Finnaþjörð. Þar eru bæirnir Gunnólfsvík, Fell og Saurbær. Næsti kjarni er við Miðfjörð (áður Viðfjörður). Þar er nyrst Miðfjarðarnes, þá Miðfjörður, Djúpilækur og Þorvaldsstaðir. Syðsti kjarninn er í Bakkafirði. Þar eru Skeggjastaðir, Bakki, Höfn, og Viðvík liggur afskekkt handan Digranestáar. E.t.v. er þetta kjarninn sem fyrst byggðist, kumlið fannst á Bakka og hefur þessi staður því byggst með nokkurri vissu fyrir árið 1000, auk þess sem þar er kirkjustað og þingstað hreppsúa.

Bæjanöfn sem eru ósamsett náttúrunöfn eru yfirleitt talin til marks um elsta stig búsetu. Bakki er eina nafnið sem uppfyllir þær kröfur, því Fell kallaðist áður Smyrlafell og Höfn er búsetunafn. Bæjanöfn sem enda á -staðir eru yfirleitt taldir tilheyra seinni stigum landnáms. Aðeins tvö bæjanöfn með -staða endingu eru í hreppnum, Skeggjastaðir og Þorvaldsstaðir. 6 bæjanöfn eru samsett náttúrunöfn með algengar endingar, vík, fjörður, fell, nes, lækur og vellir. Tvö býli draga nafn af búsetu, Höfn og Saurbær, auk -staðanna fyrnefndu, en þau eru mun færri í Landnámu en nöfn dregin af náttúru.²⁶ Af örnefnum má því draga þá ályktun að Bakkaflói hafi ekki verið fyrsti kostur landnámsmanna heldur byggst á síðari hluta landnámsaldar, utan Bakka og líklega dregur flóinn og fjörðurinn nafn af hinum fyrsta bæ.

Eins og sést af þessum hugleiðingum má leggja á ýmsan hátt út af tiltækum heimildum um upphaf byggðar í Skeggjastaðahreppi og er þar fátt fast í hendi.

3. Skrá yfir fornleifar í Skeggjastaðahreppi

NM-001 Gunnólfsvík

1847: Jarðardýrleiki 6 hdr. JJ, 350. Landnám Gunnólfs kroppu, sem er nyrsta landnám í Austfirðingafjórðungi hinum forna: "Gunnólfr kroppa hét maðr, son Þóris hersis; hann nam Gunnólfsvík ok Gunnólfsfell ok Langanes allt fyrir utan Helkunduheiði ok bjó í Fagravík." ÍF I, 289. "Vafalítið hefur Gunnólfur tekið land í Gunnólfsvík, sem við hann er kennd. Numinn mun þá hafa verið Finnaþjörður, þess vegna hefur Gunnólfur reist bæ sinn austan undir Gunnólfsvíkurfjalli utarlega, þar sem betur naut landrýmis landnámsins. Útskagalandnám má þetta kallast, en næg er þó gagnsemin þar af sjó og landi." HS:Austurland II, 26. Gunnólfsvík er getið í rekaskrá

²⁵ Sigmar I. Torfason. *Skeggjastaðir-kirkja og prestar*, 60.

²⁶ Svavar Sigmundsson. Íslensk örnefni, 12.

Skálholtsstaðar frá því um 1270: "fyrir Gunnólfsvíkj fiordvngur j hval." DI II, 71 og 74. Ítök Refsstaðakirkju í Vopnafirði skv. máldaga frá árinu 1367: "hval firir Gvnnolfs vijk med slykv maldaga." DI II, 236. Gunnólfsvík var í eyði þegar Bjarni Pálsson fór um svæðið 1757 skv. Ferðabók Eggerts og Bjarna. FEB II, 92. Í Gunnólfsvík var tvíbýli og stundum fleirbýli. Þar var löggilt verslunarhöfn 1930 en lagðist niður um 1940. Jörðin fór í eyði 1961. SJM I, 10, 14. Gunnólfsvík II fór í eyði 1952. SJM V, 20. Túnakort [í kringum 1920]: Tún 5,9 ha., garðar 342 m². Gunnólfsvík er nyrzta jörð í Skeggjastaðhreppi. "Útvörður Austurlands í norðri, Gunnólfsvíkurfjall... rís austan við Gunnólfsvíkina upp frá Finnafirði og Bakkaflóa. Suðausturströndin út með fjallinu er sæbrött, neðan til skorin urðargiljum en grasi vaxnir jaðrar á milli...Gunnólfsvíkin er suðvestan við fjallið...upp frá sjónum er allvíður skeifulaga dalur með grashjöllum...Þar standa bæirnir um 1 km upp frá sjó með brekkuhöll og hjalla að baki, en framundan er mýrlendi og móar ofan undir lága sjávarbakka...upp frá bæ liggur Bjarnardalur í sveig út og norður fyrir Gunnólfsvíkurfjall...vestan dalsins er hálsatunga...Landrými er mikið og góðir gripahagar á sumrin, útbeit einnig kjarngóð, þegar ekki eru snjóþyngsli til бага, sem oft vill verða, því landið er skjólsælt fyrir norðanátt og leggur þá skefli. Engjar voru víðlendar og grasgefnar...en nokkuð votlendar. Túnið var grasgefið, en deiglent og illþýft að hluta...Fjárgeymsla erfið...Jörðin hentar þó til búskapar, einkum sauðfjárræktar."SJM I, 14. Hlunnindi: Trjáreki og útræði.

NM-001:001 *Gunnólfsvík I* bæjarhóll bústaður

"Bær þessi stendur upp undir fjallshlíð, en dregur nafn af vík þeirri eða svifi, er þar er inn í landið. Víkin heitir Gunnólfsvík.", segir í örnefnaskrá.

"Á parti Halldórs Runólfssonar 7,35x4,39, 2 hæðir alþiljað..."SJM I.

Heimildir: Túnakort; Ö-Gunnólfsvík, 1; SJM I, 15

NM-001:002 *Gunnólfsvík II* bæjarstæði býli

Gunnólfsvík II stendur undir Gunnólfsvíkurfjalli eins og Gunnólfsvík I. SJM V

"...á parti Frimanns Jónssonar 3.77x4.39, alþiljað og járnkþak, 2 hæðir...Brann 1954, en þá var, og byggt nýtt..."SJM I.

Heimildir: Túnakort; SJM I, 15; SJM V, 20

NM-001:003 *Gunnólfsvík* heimild um sjóbúð

"Gunnólfsvík er ekki aðeins nafnið á víkinni sjálfri, heldur einnig á landinu upp frá henni. Þar frá víkinni var útræði áður fyrr og lending [004]; þá var legið hér við og sjóbúðir hlaðnar...", segir í örnefnaskrá.

"...m.a. var oft fjöldi Færeyinga, nú hafa allar búðir verið rifnar.", segir í örnefnaskrá. "Þar voru fyrr verskálar og útgerð, m.a. Færeyinga, og löggilt verslunarhöfn 1930, kaupstaðarbyggð engin, en smáverlun um skeið...Bændur leigðu aðstöðu og áttu íshús, hjuggu ís á útmánuðum og seldu útgerðarm. á sumrin."SJM I. 1841: "Hafkallsveiðin er stunduð á vorin og sumrin en á fiskiveiðinni gefst sjaldan kostur nema frá miðju sumri til haustnótt. Það er óhætt að fullyrða að veiðigrein þessari hafi mjög so aftur farið síðan í forntíð, hvar til rök finnast bæði í gömlum máldögum og líka af þeim mörgu sjóbúðatóftum er ennþá sér merki til."SSM

Heimildir: Ö-Gunnnólfsvík, 1; SJM I, 14, 15; SSM, 33

NM-001:004 *Gunnólfsvík* heimild um lendingu

"Gunnólfsvík er ekki aðeins nafnið á víkinni sjálfri, heldur einnig á landinu upp frá henni. Þar frá víkinni var útræði áður fyrr og lending; þá var legið hér við og sjóbúðir [003] hlaðnar...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnnólfsvík, 1

NM-001:005 *Gunnólfsvíkurbakki* bæjarstæði býli

"Þess má og geta, að þurrabúðarfolk hafði ársdvöl þarna á Gunnólfsvíkurbakka, sem er beint niður af bænum.", segir í örnefnaskrá.

Þessi þurrbúð(ir) eru sjálfsagt hluti 003 sbr.: "Gunnólfsvík er ekki aðeins nafnið á víkinni sjálfri, heldur einnig á landinu upp frá henni. Þar frá víkinni var útræði áður fyrr og lending [004]; þá var legið hér við og sjóbúðir hlaðnar...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnnólfsvík, 1

NM-001:006 *Íshúshvammur* heimild

"...vestast í landi jarðarinnar; þar er lækur, sem heitir Geysirófa...Lækur þessi kemur upp uppi á hálsinum í svonefndum Merkitjörnum, rennur svo niður brekkurnar og vestast í Gunnólfsvíkina...Næst Geysirófu er grasi vaxinn hvammur, sem heitir Íshúshvammur, þar var haft íshús til að geyma fisk.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnnólfsvík, 1

NM-001:007 *Sniðgata* heimild um leið

"...upp frá bökknum og [Íshús]hvamminum heita Melar beint niður af bæ, þar verpir krían. Á Melunum er stór steinn, sem heitir Grásteinn. Upp af Melunum og utan við Bakkana...heitir Hestamýri, sem nær út að Engidalslæk, sem er einnig utan við Bakkana...Þegar kemur út fyrir Engidalslækinn, heitir Sniðgata; þetta er leiðindabakki, sem ekki er fær nema á einum stað. Hann er innanvert við Selabjörgin.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnnólfsvík, 1-2

NM-001:008 *Hvammur* heimild um stekk

"Þegar kemur út fyrir Engidalslækinn, heitir Sniðgata; þetta er leiðindabakki, sem ekki er fær nema á einum stað. Hann er innanvert við Selabjörgin...Rétt utan við Selabjörgin er snös eða bjargarendi, sem heitir Hvammshorn, og þar ofar, utan við björgin, heitir Hvammur; fram undan honum eru tvær stórar flúðir, sem heita Hvammsflúðir.", segir í örnefnaskrá.

"Í Hvamminum er gamall stekkur, og þar er Stekkjarmór.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnnólfsvík, 2

NM-001:009 *Tóarforvaði* heimild um leið

"Utan við Hvamminn [008] frá sjó upp að klettum er urðarhryggur, sem heitir Urðarbali, og utan við hann er lægð, sem heitir Urðarbaladokk. Þá koma þrír grasgeirar, sem ná frá sjó upp að klettum...Utan við geirana er stórt gil, sem nær upp undir fjallsbrún; það heitir Illagil...Upp af Illagili heita...Torfur...Rétt utan við Torfurnar er Mígandi [lækur]...Utan við Míganda...er Svartaskriða...Utan við Svörtuskriðu er Litlató...þar utar er svo Stórató. Milli þeirra er svo það, sem heitir Tóarforvaði. Þar fellur í bjarg um flóð. En neðan við Litlutó og Tóarforvaða er svo Tóarfjara.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnnólfsvík, 2-3

NM-001:010 *Torfur* heimild um leið

"Utan við Svörtuskriðu er Litlató...þar utar er svo Stórató. Milli þeirra er svo það, sem heitir Tóarforvaði [009]. Þar fellur í bjarg um flóð. En neðan við Litlutó og Tóarforvaða er svo Tóarfjara...Ofan við Stórutó eru einstigar, sem erfitt er að komast um, þar er hált og bratt; þetta svæði er nefnt Torfur. Þar er erfitt að fóta sig.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnnólfsvík, 3

NM-001:011 *Skemmugeirar* örnefni skemma

"Utan við Svörtuskriðu er Litlató...þar utar er svo Stórató. Milli þeirra er svo það, sem heitir Tóarforvaði [009]. Þar fellur í bjarg um flóð. En neðan við Litlutó og Tóarforvaða er svo Tóarfjara. Sitt hvor megin við Stórutó er Innra-Tóargil og Ytra-Tóargil, eru djúp og stór gil, bæði tvö...Utan við Ytra-Tóargil allhátt uppi er Varþ...Utan við Varþið er blettur...Bjarnarblettur...Þar utar er svo frá sjó og upp að klettum allvíðáttumikið svæði, sem heitir Illuskriður; þetta eru lausaskriður og slæmar til yfirferðar. Þar utar eru svo Skemmugeirar...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnnólfsvík, 3

NM-001:012 *Skemmuforvaði* heimild um leið

"Utan við Svörtuskriðu er Litlató...þar utar er svo Stórató. Milli þeirra er svo það, sem heitir Tóarforvaði [009]. Þar fellur í bjarg um flóð. En neðan við Litlutó og Tóarforvaða er svo Tóarfjara. Sitt hvor megin við Stórutó er Innra-Tóargil og Ytra-Tóargil, eru djúp og stór gil, bæði tvö...Utan við Ytra-Tóargil allhátt uppi er Varþ...Utan við Varþið er blettur...Bjarnarblettur...Þar utar er svo frá sjó og upp að klettum allvíðáttumikið svæði, sem heitir Illuskriður; þetta eru lausaskriður og slæmar til yfirferðar. Þar utar eru svo Skemmugeirar [011]; þar undan er Skemmuforvaði, stór og vondur í brimi.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnnólfsvík, 3

NM-001:013 *varða* landamerki

"...Reiðhallsnýri. Um hana liggur vegurinn núna. Upp af Reiðhallsnýri eru flöt holt með mýrardrögum...[heita Neðri-og Efri-Töflur]. Austur af þeim, austur að Bjarnalæk, heitir Finnungshall, þetta er langt hall...Fyrir ofan Finnungshallið er Lágás, og austur af honum heitir Lágásnes. Þar upp af heitir Hááskverk, og þar vestur af er stór og mikill ás, Háás... Á Háásabrún er varða á merkjum.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnnólfsvík, 4

NM-001:014 *Brandavarða* varða

"Hvort það er Brandavarða á Melrakkaás, sem er á merkjum.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnnólfsvík, 4

NM-001:015 heimild um legstað

"...Reiðhallsmyri. Um hana liggur vegurinn núna. Upp af Reiðhallsmyri eru flöt holt með mýrardrögum...[heita Neðri-og Efri-Töflur]. Austur af þeim, austur að Bjarnalæk, heitir Finnungshall, þetta er langt hall...Fyrir ofan Finnungshallið er Lágás, og austur af honum heitir Lágásnes. Þar upp af heitir Háaskverk, og þar vestur af er stór og mikill ás, Háás...Vestan í Háásbrún, Langanesmegin, eru mannabein undir hellu sem Jóhann [Frímannson bóndi í Gunnólfsvík] veit um", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnnólfsvík, 4

NM-001:016 *Húsavöllur* örnefni

"Heima í túni, neðan við bæ, heitir Húsavöllur...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnnólfsvík, 4

NM-001:017 *Vörðuhóll* örnefni

"Brött brekka upp af bænum heitir Bæjarbrekka. Þar upp af eru Efribrekkur; í þeim er Tvísteinshóll vestar og Vörðuhóll austar.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnnólfsvík, 4

NM-001:018 *Svarðarmýri* örnefni mógrafir

"Austur af túninu er Háahlíð, og neðan við hana er Svarðarmýri.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnnólfsvík, 5

NM-001:019 *Beitarhúsaðall* örnefni beitarhús

"Brött brekka upp af bænum heitir Bæjarbrekka. Þar upp af eru Efribrekkur; í þeim er Tvísteinshóll vestar og Vörðuhóll austar. Lambahvammurinn...er ofan við Bæjarbrekkuna þar upp af. Í Efribrekku vestast er Kobbahall; út af því er Vörðuhóllinn [017]. Þar út og upp af er svo Grjóthóll...upp af Grjóthól er Beitarhúsaflói og Beitarhúsaðall.", segir í örnefnaskrá.

"Um beitarhús er ekki kunnugt og voru a.m.k. ekki í seinni tíð..."SJM I

Heimildir: Ö-Gunnnólfsvík, 4, 5; SJM I, 14

NM-001:020 heimild

Rústir sunnan í Gunnólfsvíkurfjalli.

"Um beitarhús er ekki kunnugt og voru a.m.k. ekki í seinni tíð, en rústir bæði sunnan í Gunnólfsvíkurfjalli og í Fossdal [021] benda til beitarhúsa eða selja."SJM I

Heimildir: SJM I, 14

NM-001:021 heimild

Rústir í Fossdal.

"Um beitarhús er ekki kunnugt og voru a.m.k. ekki í seinni tíð, en rústir bæði sunnan í Gunnólfsvíkurfjalli [020] og í Fossdal benda til beitarhúsa eða selja."SJM I

Heimildir: SJM I, 14

NM-001:022 heimild um mógrafir

"Eldsneyti: Svörður (góð svarðartekja) og rekaviður."SJM I

Heimildir: SJM I, 15

NM-001:023 heimild

Við bæjarlækinn.

"Rafm. til ljósa frá einkavatnsaflsstöð við bæjarlæk 58."SJM I

Heimildir: SJM I, 15

NM-001:024 heimild um sjóbúð

Hús I: "Árið 1918 voru við sjóinn fiskihús bændanna 5 x 3.77 m og 5 x 6.28 m (2 hús) einnig ísgeymsluhús [006]."SJM I

Heimildir: SJM I, 15

NM-001:025 heimild um sjóbúð

Hús II: "Árið 1918 voru við sjóinn fiskihús bændanna 5 x 3.77 m og 5 x 6.28 m (2 hús) einnig ísgeymsluhús [006]."SJM I

Heimildir: SJM I, 15

NM-001:026 heimild um sjóbúð

"Húseign "verslunarinnar á Þórshöfn": Fiskihús 7 x 15 m."SJM I

Heimildir: SJM I, 15

NM-001:027 heimild

"Um þetta leyti (18) á Kristján Jónsson Gunnólfsvík (ekki ábúandi) afgirta lóð niður við sjó 22.450 m², ræktaða að hluta, og rétt til uppsáturs fyrir 3 báta."SJM I

Heimildir: SJM I, 15

NM-001:028 þjóðsaga hafmaður

"Hafmaður í Gunnólfsvík

Ýmsar sagnir hafa gengið um það að hafmenn hafi löngum reikað á landi í Gunnólfsvík í Langanesi. Guðni nokkur var þar einu sinni að smala fé, kom að stórum steini og fór upp á hann. En undir steininum húkti þá stór hafmaður. Honum sýndist hann eitthvað sár og eigi átti hann neitt við Guðna. Annað sinni er sagt að hafmaður sæist ganga upp í Gunnólfsvíkurfjall og hafast þar við í langan tíma. Síðar sáu menn bæli hans þar hjá stórum steini og blóð í því. Hann hafði horfið í sjóinn aftur. Var haldið að hann hefði flúið undan samkyns eða ósamkyns óvini sínum á land særður og eigi þorað aftur í sjóinn fyrr en eftir nokkurn tíma. Samkynja sögn hefur gengið um hafmann í Borgarfirði eystra."SS

Heimildir: SS: Sigfús Sigfússon. Íslenskar þjóðsögur og sagnir IV, 9

NM-001:029 þjóðsaga draugur

Gunnólfsvíkur-Skotta var stúlka sem Guðrún hét. Henni var fyrirkomið af bónda nokkrum sem bjó í Þverársókn í Laxárdal fyrir 1800, Arnþóri að nafni. Skotta fylgdi síðan Arnþóri og syni hans, Jóni, sem bjó í Gunnólfsvík 1830-1845 og lengur. Hann bjó í Djúpálæk fyrir 1880. Drap hún skepnur fyrir honum og stundum einnig á öðrum bæjum á undan komu hans. Kona Jóns hét María og þegar þau hjónin bjuggu á Djúpálæk var ásókn Skottu mikil. Þá áttu þau barn í vöggum og varð María þess vör að Skotta sækti að barninu því signdi hún það í bak og fyrir og lagði guðsorðabók á brjóst þess þegar hún þurfti að skreppa frá. En það dugði ekki til Skotta komst að barninu og var það í andaslitrunum þegar að var komið og svo að sjá að það hefði verið kyrkt. SS

Heimildir: SS: Sigfús Sigfússon. Íslenskar þjóðsögur og sagnir II, 124-126

NM-002 Fell

1847: Jarðardýrleiki 8 hdr. JJ, 350. Jörðin mun vera í landnámi Finna, er nam Finnafjörð og Miðfjörð...stundum hefur verið tvíbýli á Felli og þá skipt túni og engjum eftir ábúðarhundruðum."SJM I, 17-18. Fells, eða Smyrlafells, eins og jörðin hét að fornu, er getið í rekaskrá Skálholtsstaðar frá því um 1270: "fiordungur j Smyrla felli til finnafiardar [aar]...[og] fiordungur fra Smyrlafelli til Finnafiardar aar." DI II, 71 og 74. Ítök Refsstaðakirkju í Vopnafirði skv. máldaga frá árinu 1367: "half[ur] hvalur firir felle med slijkv maldaga." DI II, 236. Ítök Hofskirkju skv. máldaga frá 1397 í hvalreka: "foirdvng fyrir smyrlafelle." DI IV, 215. "Skálholt og Hofskirkja telja sig eiga allmikil ítök í hval og viðarreka á jörðinni."SJM I, 18.

Túnakort [í kringum 1920]: Tún 3,2 ha., garðar 300 m². "Landrými er allmikið og landið grösugt, heiðarlönd lág...Túnið er stórt, slétt og grasgefið, engjar voru víðlendar (fremur snöggglendar, þýfðar og votlendar á víð og dreif um bithaga...)...Strandlengjan er um 3 km, óvogskorin og lendingarskilyrði því ekki sem best...Jörðin var góð til búskapar...Fjargæsla getur orðið erfið hörð vor, því girðingar eru þá lengi undir snjó."SJM I, 17. Hlunnindi: Trjáreki, silungs-og laxveiði og útræði.

NM-002:001 Fell bæjarhóll bústaður

"Bærinn stendur skammt frá sjó suður undan Smyrlafelli, lágu en reglulegu felli sem stendur ofan bæjar, og jörðin dregur nafn sitt af."SJM V

"Stór bær í burstastíl. Aflagður til íbúðar 28 sumt stóð til 66. Baðstofa, portbyggð, alpiljuð, 6,28x3,77 m. Frammihús þiljað hálft uppi og niðri 6,28x4,14 m.SJM I

Heimildir: Túnakort; SJM V, 10; SJM I, 18

NM-002:002 heimild

Fyrir botni Finnafjarðar.

"Fornar rústir eru við botn Finnafjarðar, og hefir verið getið til, að þar séu rústir landnámsbæjarins."SJM I
Heimildir: SJM I, 17

NM-002:003 *Tjaldhæð* örnefni tjaldstæði

"[Byrgi 016]. Þar nokkuð ofar mitt milli áнна er stór og mikill steinn, sem heitir Vegasteinn [017] og stendur á sléttum klöppum. Svo eru þar gamlar tættur nær Finnafjarðará, er heita Hávarstaðir [004]...Þá er næst Tjaldhæðarlækur (syðri), kemur þessi lækur úr Tjaldhæð og rennur í Krókavatnsá.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Fell, 10

NM-002:004 *Hávarðsstaðir* bæjarstæði býli

"[Byrgi 016]. Þar nokkuð ofar mitt milli áнна er stór og mikill steinn, sem heitir Vegasteinn [017] og stendur á sléttum klöppum. Svo eru þar gamlar tættur nær Finnafjarðará, er heita Hávarstaðir...", segir í örnefnaskrá.

"...örfáar tættur, fjögur hús grafin í hól, ekki neitt tún.", segir í örnefnaskrá. "...og tvö afbýli í núverandi landi, Pétursstaðir [018] og Hávarðsstaðir bæði við Finnafjarðará sitt hvorum megin Tjaldhæðarlækjar og um 1,5-2 km á milli."SJM I.

Heimildir: SJM I, 17; Ö-Fell, 10

NM-002:005 *Borg* heimild um beitarhús

"Þar er þá fyrst inn við fjarðarbotn er fjara, sem heitir Suðurkrókur, þar upp af er Borgarmýri, sem dregur nafn af fjárborg. Borg, sem var þar milli Finnafjarðará og Rauðalækjar...", segir í örnefnaskrá.

"Beitarhús voru fyrir fjarðarbotni og fyrr fjárborg. Þar var reimt, og gengu um garða Fransmenn, grafnir nokkrir skammt. Húsin voru notuð til 1951."SJM I

Heimildir: SJM I, 17

NM-002:006 heimild um legstað

"Beitarhús voru fyrir fjarðarbotni og fyrr fjárborg. Þar var reimt, og gengu um garða Fransmenn, grafnir nokkrir skammt. Húsin voru notuð til 1951."SJM I

Heimildir: SJM I, 17

NM-002:007 heimild um myllu

"Vatnsmylla."SJM I

Heimildir: SJM I, 18

NM-002:008 garðlag túngarður

"...grjót-og torfgarðar...grjótgarður einhlaðinn 150 m, torfgarður 132 m."SJM I

Heimildir: SJM I, 18

NM-002:009 heimild um rist

"Slæm torfrista."SJM I

Heimildir: SJM I, 18

NM-002:010 heimild um mógrafir

"Góð mótekja."SJM I

Heimildir: SJM I, 18

NM-002:011 heimild um fjárskýli

"Fjárborg (virðist raunar hús) við sjó með rimlagólfi 18,83x5 m."SJM I

Heimildir: SJM I, 18

NM-002:012 heimild um mógrafir

"Eldsneyti: Svörður og rekaviður til '50."SJM I

Heimildir: SJM I, 18

NM-002:013 *Marksteinn* heimild um landamerki

"Þá færum við okkur og förum út á merki móti Sóleyjarvöllum, þar er þá fyrst Malarhorn þar við sjóinn þar upp á bökkunum er Marksteinn...", segir í örnefnaskrá Fells.

"...málaður hvítur af skipsmönnnum á Diönu fyrir um 60 árum [?], en nú er það máð af, þarna eru merkin [móti

Sóleyjarvöllum].", segir í örnefnaskrá Sóleyjarvalla.

Heimildir: Ö-Fell, 9; Ö-Sóleyjarvellir, 7

NM-002:014 *Stekkjarlækur* örnefni stekkur

"Þegar kemur inn fyrir túnið, inn undir svonefndan Stekkjarlæk, þar er Selsker, sem fer í kaf um flóð, þar innan við Stekkjarlæk taka við Klappir...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Fell, 9

NM-002:015 *Matarklettsnes* heimild um áfangastað

"Þá er komið aftur að Finnafjarðará sem rennur í Finnafjörð. Skammt utan við ármótin í henni er Laxafoss. En Ármót er nefnt, þar sem Krókavatnsá rennur í hana. Þá tökum við tunguna, sem þessar ár mynda. Neðst milli þeirra er Matarklettsnes.", segir í örnefnaskrá.

"Þar var tekinn biti í göngum.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Fell, 10

NM-002:016 *Byrgi* örnefni

"Þá er komið aftur að Finnafjarðará sem rennur í Finnafjörð. Skammt utan við ármótin í henni er Laxafoss. En Ármót er nefnt, þar sem Krókavatnsá rennur í hana. Þá tökum við tunguna, sem þessar ár mynda. Neðst milli þeirra er Matarklettsnes...í nesinu er skarð, sem nefnt er Byrgi.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Fell, 10

NM-002:017 *Vegasteinn* örnefni samgöngubót

"[Byrgi 016]. Þar nokkuð ofar mitt milli áнна er stór og mikill steinn, sem heitir Vegasteinn [017] og stendur á sléttum klöppum. Svo eru þar gamlar tættur nær Finnafjarðará, er heita Hávarstaðir [004]...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Fell, 10

NM-002:018 *Pétursstaðir* bæjarstæði býli

"Svo eru þar gamlar tættur nær Finnafjarðará, er heita Hávarstaðir [004]...Þá er næst Tjaldhæðarlækur (syðri), kemur þessi lækur úr Tjaldhæð [003] og rennur í Krókavatnsá...Innan við Syðri-Tjaldhæðarlæk er Pétursstaðavatn, og túnið á Pétursstöðum liggur að vatninu.", segir í örnefnaskrá.

"...og tvö afbýli í núverandi landi, Pétursstaðir og Hávarðsstaðir [004] bæði við Finnafjarðará sitt hvorum megin Tjaldhæðarlækjar og um 1,5-2 km á milli."SJM I. "Á Pétursstöðum eru miklar tættur, samstæðuhús [019] og fjárrétt [020]. Þarna bjó Pétur Pétursson, og jörðin var byggð 1851-67. Í gegnum túnið rennur svo lækur, sem heitir Pétursstaðarlækur.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: SJM I, 17; Ö-Fell, 10

NM-002:019 *Pétursstaðir* heimild um fjárhús

"Svo eru þar gamlar tættur nær Finnafjarðará, er heita Hávarstaðir [004]...Þá er næst Tjaldhæðarlækur (syðri), kemur þessi lækur úr Tjaldhæð [003] og rennur í Krókavatnsá...Innan við Syðri-Tjaldhæðarlæk er Pétursstaðavatn, og túnið á Pétursstöðum liggur að vatninu.", segir í örnefnaskrá.

"...og tvö afbýli í núverandi landi, Pétursstaðir og Hávarðsstaðir [004] bæði við Finnafjarðará sitt hvorum megin Tjaldhæðarlækjar og um 1,5-2 km á milli."SJM I. "Á Pétursstöðum eru miklar tættur, samstæðuhús og fjárrétt [020]. Þarna bjó Pétur Pétursson, og jörðin var byggð 1851-67. Í gegnum túnið rennur svo lækur, sem heitir Pétursstaðarlækur.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: SJM I, 17; Ö-Fell, 10

NM-002:020 *Pétursstaðir* heimild um rétt

"Svo eru þar gamlar tættur nær Finnafjarðará, er heita Hávarstaðir [004]...Þá er næst Tjaldhæðarlækur (syðri), kemur þessi lækur úr Tjaldhæð [003] og rennur í Krókavatnsá...Innan við Syðri-Tjaldhæðarlæk er Pétursstaðavatn, og túnið á Pétursstöðum liggur að vatninu.", segir í örnefnaskrá.

"...og tvö afbýli í núverandi landi, Pétursstaðir og Hávarðsstaðir [004] bæði við Finnafjarðará sitt hvorum megin Tjaldhæðarlækjar og um 1,5-2 km á milli."SJM I. "Á Pétursstöðum eru miklar tættur, samstæðuhús [019] og fjárrétt. Þarna bjó Pétur Pétursson, og jörðin var byggð 1851-67. Í gegnum túnið rennur svo lækur, sem heitir Pétursstaðarlækur.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: SJM I, 17; Ö-Fell, 10

NM-002:021 *Lautinantavarða* varða

"Á Brekknaheiði, en að er fjallvegurinn frá Þórshöfn og suður á Langanesstrandir, þar á háheiðinni er svonefnd

Lautinantavarða, er út af Þernuvatninu.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Fell, 11

NM-002:022 varða

"Úr Sauðvatni rennur Sauðá, sem fyrr var getið, og er þá allt búið sunnan hennar nema Þverfellsgræn við tjörn austur af landmælingarvörðu...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Fell, 11

NM-002:023 heimild um leið

"Á Brekknaheiði, en að er fjallvegurinn frá Þórshöfn og suður á Langanestrandir, þar á háheiðinni er svonefnd Lautinantavarða, er út af Þernuvatninu. Norðan við Sauðána, niður frá vörðunni, eru fyrst urðir, en síðar taka við Þrívörðubrekkur [022], og Ásbjarnarflaga er mili brekkanna og Fjallshala [framhald af Smyrlafelli]...Milli Fjallshala og Þrívörðubrekku heitir Sauðanesgróf, var við götu, sem lá að Sauðanesi.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Fell, 11

NM-002:024 Vörðufloí örnefni

"Þá er hér næst ofan við girðinguna Bæjarhvamur, og Miðaftansfjall er vestur af Bæjarhvammi. Þar á milli er lækur, Stekkjarlækur [014]. Niður af Miðaftansfjalli heita Botnar, graslendi og þar á milli er Vörðufloí.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Fell, 11

NM-002:025 heimild um vað

Vað á Krókavatnsá á Hallgilsstaðaheiðarvegi [NM- 611:006]: "Finnafjarðará kemur að nokkru leyti úr Krókavatni í Fellsheiði og kallast þá Krókavatnsá, að nokkru leyti framan af Hallgilsstaðaheiði sunnanverðri. Þetta er í raun réttir lítil á með grjótfarvegi en verður þó illreið í vatnavöxtum. Vöð eru á henni á Hallgilsstaðaheiðarvegi og við sæ [026], bæði óhætt þegar áin er ekki í því meiri vexti, fellur í Finnaðarbotn."SSM

Heimildir: SSM, 27

NM-002:026 heimild um vað

Vað á Krókavatnsá á Hallgilsstaðaheiðarvegi niður við sjó [NM- 611:006]: "Finnafjarðará kemur að nokkru leyti úr Krókavatni í Fellsheiði og kallast þá Krókavatnsá, að nokkru leyti framan af Hallgilsstaðaheiði sunnanverðri. Þetta er í raun réttir lítil á með grjótfarvegi en verður þó illreið í vatnavöxtum. Vöð eru á henni á Hallgilsstaðaheiðarvegi [025] og við sæ, bæði óhætt þegar áin er ekki í því meiri vexti, fellur í Finnaðarbotn."SSM

Heimildir: SSM, 27

NM-002:027 heimild um sel

"Þessir bæir hafa átt hér selstöður: 1) Fell, fram með Finnaðarará...Enginn af þessum seljum er nú notuð og ei vita menn hvenær eða af hvörri sök þau hafa verið niður lögð."SSM

Heimildir: SSM, 32

NM-002:028 Skörð heimild um leið

"Ef við förum aftur upp að Krókavatni, út frá því er Þernuvatn, út af því landsvæði, sem kallað er Skörð. Þar eru urðir og flóar á milli. Í þeim er lækur sem heitir Þernuvatnslækur. Í gegnum Skörðin lá gamli vegurinn. Niður af Skörðum er Sauðvatn...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Fell, 11

NM-002:029 Þrívörðubrekkur örnefni

"Á Brekknaheiði, en að er fjallvegurinn frá Þórshöfn og suður á Langanestrandir, þar á háheiðinni er svonefnd Lautinantavarða, er út af Þernuvatninu. Norðan við Sauðána, niður frá vörðunni [021], eru fyrst urðir, en síðar taka við Þrívörðubrekkur...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Fell, 11

NM-002:029 Goðavatn örnefni

Fjögur goðaörnefni í Fellslandi: "Þar er þá fyrzt inn við fjarðarbotn er fjara, sem heitir Suðurkrókur, þar upp af Borgarmýri, sem dregur nafn sitt af fjárborg. Borg, sem var þar á milli Finnaðarará og Rauðalækjar, þá er einnig upp af Suðurkrók Laxamór...Á honum er Laxamóartjörnin...Upp af Laxamó heitir taka við Dýjabrekkur.

Út af Dýjabrekknunum er Þórðarbrekka. Niður af henni er Lómatjörn. Fast með ánni innan við Dýjarbrekku þar fast með ánni eru þrír flóar hver upp af öðrum, sem allir heita Goðavatnsflóar. Og uppfrá þeim kippkorn frá ánni til norðausturs er Goðavatn. Ofan við Goðavatn er Goðavatnskriki. En úr Goðavatni rennur Goðavatnslækur gegnum öll vötnin.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Fell, 10

NM-003 Sóleyjarvellir

1847: Sóleyjarvalla er hvergi getið í jarðabókum og er talin hjáleiga annaðhvort frá Gunnólfsvík eða Felli.JJ, 350. 1841: "kallað 2 hndr., hjáleiga frá Felli...og nýbýli, byggt upp 1826."SSM, 30, 33. Einnig sögð hjáleiga frá Felli árið 1861. Hét upphaflega Urðarsel og talin hafa verið sel frá Felli. Fór í eyði 1959 en nytjuð frá Felli. SJM I, 16. Tvö eyðibýli í landinu, Vatnadalur og Halldórsstaðir. Eigandi Þórshafnarhreppur. SJM V, 20 Túnakort [í kringum 1920]: Tún 1,8 ha., garðar 88 m². Sóleyjarvellir eru vestur af Gunnólfsvíkurfjalli þar er láglendi lítið, aðallega mjó spilda upp með Geysirófu sem rennur niður Vatndal, sem er grunn votlend dæld. Nokkuð víðáttumikið flatlendi með flóum er á Brekknaheiðinni inn og suður undir Þernuvatn. Jörðin á lítið land að sjó en þar voru útróðrarskilyrði ágæt. Tún var allgott en ræktunarskilyrði takmörkuð. Engjar voru votlendar og heybandsvegur slæmur, en slægjulönd grasgefin. Útbeit er víðlend og kjarngóð, en landið snjópungt. SJM I, 16. Hlunnindi: Trjáreki og útræði.

NM-003:001 Sóleyjarvellir bæjarstæði býli

"Bærinn stóð í hvilft gegnt Gunnólfsvík og þó heldur sunnar."SJM I, 16

"Sagt er að þetta hafi fyrrum heitið Urðarsel, en ekki veit ég hvar það stendur.", segir í örnefnaskrá. "...hjáleiga frá Felli, vesældarkot."SSM. "Urðarsel. Í ábúð 1858-1885. Síðar kom þar býlið Sóleyjarvellir.", segir í grein Halldórs Stefánssonar.

Heimildir: Túnakort; SJM I; 16; Ö-Sóleyjarvellir, 7; SSM, 30; Halldór Stefánsson. "Fornbýli og eyðibýli í Múlasýslum", 174

NM-003:002 heimild um myllu

"Vatnsmylla við Geysirófu."SJM I

"Gamli bærinn: Baðstofa, raftur á parti, þiljuð niðri, stærð 6,28x3,14 m. Steinhús byggt 28."SJM I

Heimildir: SJM I, 16

NM-003:003 heimild um ristur

"Torfrista langsótt."SJM I

Heimildir: SJM I, 16

NM-003:004 heimild um vatnsból

"Gott vatnsból innanbæjar." SJM I

Heimildir: SJM I, 16

NM-003:005 heimild um útihús

"Gripahús úr torfi og grjóti."SJM I

Heimildir: SJM I, 16

NM-003:006 Mór heimild um mógrafir

"Ef við förum nú á merki við sjóinn á merkjum á móti Felli, þá heitir þar við sjóinn Urðarmöl, og innan við hana heitir Klapparhorn. Og ofan við Klapparhornið er Marksteinn [NM-002:013]...Upp af Urðamölinni er mýri, sem nefnd er Mór, þar er mótak og þar heldur ofar er Stekkjarhall [007].", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Sóleyjarvellir, 7

NM-003:007 Stekkjarhall örnefni stekkur

"Ef við förum nú á merki við sjóinn á merkjum á móti Felli, þá heitir þar við sjóinn Urðarmöl, og innan við hana heitir Klapparhorn. Og ofan við Klapparhornið er Marksteinn [NM-002:013]...Upp af Urðamölinni er mýri, sem nefnd er Mór [006], þar er mótak og þar heldur ofar er Stekkjarhall.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Sóleyjarvellir, 7

NM-003:008 Vatnadalur bæjarstæði býli

Í Vatnadal. "...Vatnsdalur þar sem Halldórsstaðir eru merktir á korti á tjörnóttir mýrabungu skammt innan við

þjóðveginn, en Halldórsstaðir tveim til þremur km sunnar.. "SJM I
"Í Vatnadal var byggð 1863-1868, hefur þá verið byggt úr Halldórsstaðalandi [010]...", segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Sóleyjarvellir, 7; SJM I, 16

NM-003:009 *Hlaða* heimild um hlöðu
"En í [Vatna]dalnum er hóll, sem nú er nefndur Hlaða.", segir í örnefnaskrá.
"Þar reisti bóndinn á Sóleyjarvöllum hlöðu í gömlum rústum.", segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Sóleyjarvellir, 7

NM-003:010 *Halldórsstaðir* bæjarstæði býli
Ofarlega í Vatnadal. "Bærinn stóð í brekku, þar eru tvær grænar rústir...Niður brekkurnar ranna Halldórsstaðalækir, renna um túnioð milli tóftanna og í Geysirófu.", segir í örnefnaskrá. "...Vatnsdalur þar sem Halldórsstaðir eru merktir á korti á tjörnóttir mýrabungu skammt innan við þjóðveginn, en Halldórsstaðir tveim til þremr km sunnar, einnig skammt innan vegar."SJMI
"...þar var byggð 1851-55, 1878-89 og 1891-95 þar var Bóni prins [Finnbogi Finnsson] og Krístin [Guðmundsdóttir] móðir hans síðustu ábúendur...Bærinn dregur nafn af Halldóri Sigurðssyni, sem fyrstur byggði þar.", segir í örnefnaskrá. "Halldórsstaðir. Í ábúð 1853-1894.", segir í grein Halldórs Stefánssonar.
Heimildir: Ö-Sóleyjarvellir, 7; SJM I, 16; Halldór Stefánsson. "Fornbýli og eyðibýli í Múlasýslum", 174

NM-003:011 *Þrívörður* varða
"Upp af Halldórsstaðabrúnum er Stórirflói, og þar enn hærra er Þverhæð. Þá eru Þrívörður og Hestalækur, sem rennur í Gunnlaugsárbotna. Þetta er vestan við nýja veginn.", segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Sóleyjarvellir, 7

NM-004 Saurbær

1847: Jarðardýrleiki 6 hdr. Var talin eign Refsstaðarkirkju í jarðabók árið 1760. JJ, 350. Saurbæjar er getið í rekaskrá Skálhóltsstaðar frá því um 1270: "fiordungur fyri Bæ j vidar rekum." DI II, 71. Ítök Refsstaðakirkju í Vopnafirði skv. máldaga frá árinu 1367: "halfur hvalreki oc flvtningur firir saurbæ. so hlashualur oc suarfhalur." DI II, 236. Saurbær var Hofskirkjueign til 1917 en síðan bændaeign. "Jörðin var stórbýli á fyrri tíma mælikvarða, enda oft tví- eða þríbýlt og mikið gagn af útræði og hlunnindum. Jörðin skiptist til helminga til 1930, en í Saurbæ I og II eftir það. Saurbær I á 1/3 lands en Saurbær II 2/3. Býli í landi Saurbæjar II: Stekkur, 1918-1924, og Hafnir, 1924-1945. Býli í landi Saurbæjar I: Helluland, stofnað 1954.SJM I, 19-20. Saurbær I í eyði fór í eyði 1960, féll þá undir Helluland og Saurbær II fór í eyði 1992. SJM V, 20. Túnakort [í kringum 1920]: Tún 2,2 ha., garðar 40 m². "Engjar voru dreifðar víða um landið, fremur snöggglendar, sumar greiðfærar og sumpart langsóttar. Gamla túnið var raklent." Jörðin er landmikil og á mikið land í Saurbæjarheiði milli Finnafjarðar og Saurbæjarár. Allt landið er lágt og grösugt, mýrar og flóar eru víða auk lyng-og grasmóa.SJM I, 19. Hlunnindi: Trjáreki og útræði.

NM-004:001 *Saurbær I* bæjarhóll bústaður
"Bærinn er úti undir sjó við Saurbæjará."SJMI. "Bærinn stendur norðan við ána, við suðvesturhorn Finnafjarðar.", segir í örnefnaskrá.
"Gamli bærinn á norðurbakka Saurbæjarár rétt við sjó...[1918:] Á parti Árna Árnasonar baðstofa þiljuð upp 7,53 x 3,45 m."SJMI. 1841: "Á meðal þeirra skárst húsuðu bæja í þessari sókn má nefna Saurbæ, Miðfjarðarnes, Skeggjastað og Bakka; og allstaðar er hér brúkaður rekaviður til húsbygginga því alls engan skógvið er hér að fá."SSM
Heimildir: Túnakort; SJM I, 19; Ö-Saurbær, 1; SSM, 34

NM-004:002 *Saurbær II* bæjarstæði býli
"Bærinn er úti undir sjó við Saurbæjará."SJMI. "Bærinn stendur norðan við ána, við suðvesturhorn Finnafjarðar.", segir í örnefnaskrá.
"Hús Sigurðar Árnasonar húsmanns með torfveggjum á 3 vegu og torfpaki "þiljaður 4 álnir uppi", 6,28 x 3,77 m."SJMI
Heimildir: SJM I, 19; Ö-Saurbær, 1

NM-004:003 heimild um túngarð
"Túngarður úr grjóti um hluta túns. 1918: "Búið að girða tún með grjótgörðum og skurðum."SJMI
Heimildir: SJM I, 20

NM-004:004 Stekkjarvík örnefni stekkur

"Milli Hafnanna er örlítill, nafnlaus tangi. Síðan kemur Holt, og á því miðju er Dagmálapúfa. Þá koma hér þrjár víkur, allar litlar, sem heita Skipavík, Nótavík og Stekkjarvík. Síðast er nefnt Krókur, og þá er komið vestur að Saurbæjarárós. Krókurinn er rétt austan við túnið.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Saurbær, 1

NM-004:005 Slakkalind heimild um brú

"Nú verður talið austur aftur og þá byrjað við Saurbæjarfoss. Fyrst er Jaðar, sem nær í svonefndan Slakka, sem er hér rétt austan við; eftir honum er Slakkalind; á henni er brú.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Saurbær, 1

NM-004:006 Vörðuhóll örnefni

"...Ytri-Hafnir og Innri-Hafnir. Þarna var búið um tíma...Upp af Ytri-Höfnum heitir Dýjareitur. Vestan við Sjónarþúfuna heita leirur, uppblásið landsvæði, nú grýtt. Þær eru vestan við Álfhól [NM-005:016] í Miðfjarðarneslandi og ná inn að svonefndri Tvísteinahæð, sem er melhóll. Þá er Vörðuhóll og Steinahæð...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Saurbær, 1, 2

NM-004:007 Heygarðahall örnefni heygarður

"Vestan við [Saurbæjar]vatnið taka við víðáttumiklar hæðir, er einu nafni kallast Vatnshæðir...Í útnorður af...Vatnshæðum er flóastykki. Í því er þá innst tjörn, sem heitir Miðvatn, er grunn og líflaus. Utan við það er mýrarstykki og urðarbunga, þá er annað vatn, Urriðavatn. Úr því vatni fellur svo lækur, sem heitir Hvammalækur, í gegnum svonefndan Hvammaflóa. Yst í þessum flóa heitir Heygarðahall.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Saurbær, 2, 3

NM-004:008 Draugagil örnefni draugur

"Vestan við [Saurbæjar]vatnið taka við víðáttumiklar hæðir, er einu nafni kallast Vatnshæðir...Í útnorður af...Vatnshæðum er flóastykki. Í því er þá innst tjörn, sem heitir Miðvatn, er grunn og líflaus. Utan við það er mýrarstykki og urðarbunga, þá er annað vatn, Urriðavatn. Úr því vatni fellur svo lækur, sem heitir Hvammalækur, í gegnum svonefndan Hvammaflóa. Yst í þessum flóa heitir Heygarðahall [007]. Neðan við hallið, vestan undir Nónfjöllum, eru þá Efriskot og Neðriskot. Nest í síðastnefndu skoti er Draugagil; um það rennur Hvammalækur.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Saurbær, 2, 3

NM-004:009 Selfló örnefni sel

"Yst í...[Hvamma]flóa heitir Heygarðahall [007]. Neðan við hallið, vestan undir Nónfjöllum, eru þá Efriskot og Neðriskot. Nest í síðastnefndu skoti er Draugagil [008]; um það rennur Hvammalækur. Utan við Draugagil kemur lækur úr Selflóa og rennur í Hvammalæk, sem þá breytir um nafn og heitir eftir það Helgúlækur...Vestan við Helgúlæk heitir Jarðbakkafló. Þá er næst Engidalur, þá er Selfló og vestar eru hæðir, sem ná að Finnaþarðará, hér um bil.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Saurbær, 3

NM-004:010 Höfn bæjarstæði býli

1841, heimild um eyðijörð: "Höfn í Saurbæjarlandi, út með Finnaþarði þeim megin."SSM

Heimildir: SSM, 33

NM-005 Miðfjarðarnes

1847: Jarðardýrleiki 8 hdr. þar eru 2 hdr. talin eiga við hjáleigu, sem ekki er nefnd í jarðabókunum, skv. sýslumanni. JJ, 350. Miðfjarðarnes er getið í rekaskrá Skálholtsstaðar frá því um 1270: "med midfiardarnese halfur hualreki og flutningur." DI II, 74. Tvíbýli hefur löngum verið á jörðunni. Miðfjarðarnes II fór í eyði 1972. Íbúðarhús og nýrri útihús standa á parti sem nefnist Miðfjörður III. SJM V, 12.

Túnakort [í kringum 1920]: Tún 4,1 ha., garðar 134 m². Landmikil jörð, nær frá Saurbæjartanga og suðvestur fyrir Reiðaraxlir á sýslumörkum lengst inni og suður í heiðum og eru um 19 km milli þessara staða. Strandlengjan er nær 7 km, sjávarbakkar háir og víðast mjóar malarfjörur. Lægra eru þurrir valllendismóar, ofar flatir og votir mýrarflóar og melar en á heiðum lyng- og heiðarflóar. Skjöllítið land og snjóasamt. "Engjarnar voru blautar, þýfðar og reytingssamar, en gamla túnið mjög grasgefið. Það var þýft, en jarðdjúpt og hæfilega deiglent, um 2 ha. og gaf af sér um 100 hesta."SJM I, 22-23

NM-005:001 *Miðfjarðarnes I* bæjarhóll bústaður

"Tvíbýli hefur löngum verið á jörðunni og standa bæirnir á sjávarbakka, þar sem Ótræðislækur fellur í sjó, sinn hvorum megin lækjar og skiptir hann túni milli bæjanna, en engjum er skipt eftir samkomlagi og reka eftir björgum."SJM I

"Gamli bærinn var norðar og nær Ótræðislæk en núverandi íbúðarhús. Brustir og dyr í sv. Baðstofa þiljuð uppi og niðri 4,39x3,77 m. Alþiljað framhús með gestastofu og svefnlofti 4,39x3,77 m. Öll hús byggð úr rekaviði. Rifin upp úr '25."SJM I. "Kvíavík er niður af íbúðarhúsinu...Þá var smáhorn, sem aðskildi Kvíavík frá Skemmufjöru. Þar á blábakkanum var gamli bærinn, og Skemmufjaran aðalleikvöllur barnanna.", segir í örnefnaskrá. 1841: "Á meðal þeirra skárst húsuðu bæja í þessari sókn má nefna Saurbæ, Miðfjarðarnes, Skeggjastað og Bakka; og allstaðar er hér brúkaður rekaviður til húsbygginga því alls engan skógvið er hér að fá."SSM

Heimildir: Túnakort; SJM I, 22, 23

NM-005:002 *Miðfjarðarnes II* bæjarstæði býli

"Tvíbýli hefur löngum verið á jörðunni og standa bæirnir á sjávarbakka, þar sem Ótræðislækur fellur í sjó, sinn hvorum megin lækjar og skiptir hann túni milli bæjanna, en engjum er skipt eftir samkomlagi og reka eftir björgum."SJM I "Upp með Ótræðislæk var gamli bærinn á Miðfjarðarnesi II.", segir í örnefnaskrá.

"Á hinni hálfendunni: Baðst. þiljuð uppi og niðri 5,65x2,82 m. Framhús, þiljað, stofa niðri, reisifjöl og torfþak 6x3,45 m."SJM I

Heimildir: Túnakort; SJM I, 22, 23; Ö-Miðfjarðarnes, 18

NM-005:003 *Kot* bæjarstæði býli

"Afbýli, sem var nefnt Kot, var við Ótræðislæk..."SJM I. "Rétt norðan við [Ótræðis]lækinn var Myllulind [004], var lækur...Lækjargilið klýfur jarðbakkann; þar er nú brú á því. Norðan við gilið var Náttmálapúfa. En Kot er eyðibýli við gilið.", segir í örnefnaskrá.

"...engar heimildir nema munnmæli, nafn og rústir um byggð þar."SJM I

Heimildir: SJM I, 22; Ö-Miðfjarðarnes, 18

NM-005:004 *Myllulind* heimild um myllu

"Rétt norðan við [Ótræðis]lækinn var Myllulind, var lækur tekinn úr dýjum og búinn til úr dýjum til að mala með korn; þar sést enn fyrir myllunni.", segir í örnefnaskrá.

"Mylla, notuð til '16."SJM I

Heimildir: SJM I, 23

NM-005:005 heimild um túngarð

"Upp úr 1900: Túngirðing, einn vírstrengur á torgarða."SJM I

Heimildir: SJM I, 23

NM-005:006 heimild um mógrafir

"Næg mótekja..."SJM I

Heimildir: SJM I, 23

NM-005:007 *Krossgötugil* heimild um leið

"Verður þá byrjað og farið með sjó frá merkjum á móti Miðfjarðarnesseli. Þar er þá fyrst Fjarðargil, það er rétt norðan við ós Miðfjarðarar, skorningur þar sem vegurinn liggur niður allbratta brekku....Nokkrum föðmum utar í bakkanum var annað gil, sem hét Krossgötugil; þar voru gamlar götur í bakkanum. Nú hefur þetta gil verið fyllt upp.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnes, 17

NM-005:008 *Móhús* heimild um beitarhús

"Verður þá byrjað og farið með sjó frá merkjum á móti Miðfjarðarnesseli. Þar er þá fyrst Fjarðargil, það er rétt norðan við ós Miðfjarðarar, skorningur þar sem vegurinn liggur niður allbratta brekku....Nokkrum föðmum utar í bakkanum var annað gil, sem hét Krossgötugil [007]...þar er þar utar í bakkanum örskammt frá Kvígulág Upp af henni voru gömul beitarhús, nefnd Móhús.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnes, 17

NM-005:009 *Stekkur* heimild um stekk

"En Stekkur er niður við sjó utan við Pollalæk [sem er rétt ofan við veginn, er þar í Pollalækjarsundi; yfir þetta

sund liggur upphleypt brú.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnes, 17

NM-005:010 *Kvíavík* heimild um lendingu

"Þá er Kvíavík niður af íbúðarhúsinu. Þar var lending, og við þessa vík voru eitt sinn kvíar.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnes, 17-18

NM-005:011 *Kvíavík* heimild um kvíar

"Þá er Kvíavík niður af íbúðarhúsinu. Þar var lending [010], og við þessa vík voru eitt sinn kvíar.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnes, 17-18

NM-005:012 *Skemmufjara* heimild um leikvöll

"Kvíavík er niður af íbúðarhúsinu...Þá var smáhorn, sem aðskildi Kvíavík frá Skemmufjöru. Þar á blábakkanum var gamli bærinn, og Skemmufjaran aðalleikvöllur barnanna.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnes, 17-18

NM-005:013 *Stekkur* heimild um stekki

"Stekkur var hér út með sjónum, er nú kominn í tún... Rétt norðan við er Stekkjarkelda, og Stekkjarvík er smákvos þar inn í landið.", segir í örnefnaskrá.

"Er yngri en stekkur sá...við Pollalæk [009].", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnes, 18

NM-005:014 *Borg* heimild um fjárskýli

"Stekkur var hér út með sjónum, er nú kominn í tún... Rétt norðan við er Stekkjarkelda, og Stekkjarvík er smákvos þar inn í landið. Skammt utan við Stekkinn er gömul fjárborg, Borg. Fjaran niður af Borginni var nefnd Borgarkrókur.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnes, 18

NM-005:015 *Sjónarþúfa* álagablettur fjársjóður

"Yzt á Hrauntanga er Lambalár, sérkennilegur staður, þar uppaf Þrætumýri á merkjum; um hana var deilt eitt sinn. Hrauntanginn skilur þannig lönd móti Saurbæ, og yzt í honum er Tangavík. Þá er Sjónarþúfa inn og austur af Þrætumýri.", segir í örnefnaskrá.

"...þar á að hafa sézt ljós, sem logaði af gulli. Þar var grafið eitt sinn, en þá sýndist þeim, sem að unnu, tanginn, sem þeir voru á, losna frá landi. Urðu þeir þá hræddir og hættu, en merki grafrarins sjást enn í dag.", segir í örnefnaskrá. 1841: "Alls engar fornleifar er hér að finna nema ef telja skyldi fornar sjómannaskálatóttir sem eru einkum hér á Skeggjastöðum, í Höfn og í Viðvík...Líka er á Miðfjarðarnesi þúfa nokkur, nefnd Sjónarþúfa, í hvörri eftir munnmælum fólks fé á að vera."SSM

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnes, 18; SSM, 36

NM-005:016 *Álfhóll* örnefni huldufólksbústaðu

Nokkuð frá Sjónarþúfu: "...Álfhóll, þetta er stór hóll, þar vour brennar hafðar áður fyrr.", segir í örnefnaskrá. r

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnes, 18

NM-005:017 *Ytri-Vörðuhóll* örnefni

"Út og upp af Móhúsinu [008] hækkar landið, og heitir það Sandhæð. Og innst á Sandhæð heitir Nónöxl...Inn og suður af Nónöxl heita Sund. Vestan við Nónöxl og utan við Sund er Þufusteinn, er norðan á hálsinum, einkennilegur steinn með stórri þúfu á kolli. Þá er Ytri-Vörðuhóll inn af Þufusteini...Nautaflói er stór ljósalykjuflói austan við Ótrauðslæk. Austan við flóann er Nautaflóapúfa; þetta er holt með þúfu á. Þá er Innri-Vörðuhóll [018]. Móasund er milli hólanna.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnes, 17, 20

NM-005:018 *Innri-Vörðuhóll* örnefni

"Út og upp af Móhúsinu [008] hækkar landið, og heitir það Sandhæð. Og innst á Sandhæð heitir Nónöxl...Inn og suður af Nónöxl heita Sund. Vestan við Nónöxl og utan við Sund er Þufusteinn, er norðan á hálsinum, einkennilegur steinn með stórri þúfu á kolli. Þá er Ytri-Vörðuhóll [017] inn af Þufusteini...Nautaflói er stór ljósalykjuflói austan við Ótrauðslæk. Austan við flóann er Nautaflóapúfa; þetta er holt með þúfu á. Þá er Innri-Vörðuhóll. Móasund er milli hólanna.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnes, 17, 20

NM-005:019 *Leiðaraxlir* heimild um leið

"Sarubæjará ræður hér merkjum úr Saurbæjarvatni, og í vatnið rennur Kíll, sem er rétt austan við Biðsteinsöxl. Leiðaraxlir eru suður frá Biðsteinsöxl; þar er góður reiðvegur, en sumir vilja láta nafnið vera dregið af hvalbak.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnes, 20

NM-006 *Miðfjarðarnes-sel*

1847: Jarðardýrleiki kemur ekki fram, en talin 2 hdr. af sýslumanni. Hjáleiga frá Miðfjarðarnesi. JJ, 350. Byggðist fyrst 1818. SJM I, 24. Kallað nýbýli í sýslu-og sóknarlýsingu 1841. SSM, 33. Fór í eyði 1988. SJM V, 19.

Túnakort [í kringum 1920]: Tún 2 ha., garðar 80 m². "Gamla túnið var deiglent, þýft og sæmilega grasgefið." Fremur lítil jörð inn af Miðfirði norðanverðum, bærinn er tæplega km frá sjó. Jörðin á land að sjó en meirihluti jarðarinnar er svonefndur Selsháls sem er brattur ofan að Miðfjarðará. Grófir skera brekkurnar og lækir falla um hálsinn. Landinu hallar mót suðaustri og þar eru grösugar engjar. Mjög snjópungt er í Miðfjarðarnesseli. SJM I, 24. Hlunnindi:

NM-006:001 *Miðfjarðarnes-sel* bæjarstæði býli/sel

"Bærinn stendur uppi undir hálsinum utan til og mestallt túnið milli ár og bæjar."SJM I. "Bærinn stendur inn með Miðfjarðará nokkuð frá sjó.", segir í örnefnaskrá.

"Torfbær til '30. Baðstofa baka til, portbyggð, þiljuð uppi, tvískipt, 4,39x3,77 m, skarsúð. Niðri eldhús, þil á efri hl.veggja. Framhús með stofu og lofti. Löng göng, dyr í sa. - Timburhús byggt '30 með torfveggi á 3 vegu, þil að jörðu mót sa. þar útidyr. Stofuhæð og loft, þiljað og málað. 2 herb. og eldhús á hvorri hæð."SJM I. 1841, heimild um sel frá Miðfjarðarnesi: "Miðfjarðarnes, hvört nú er mannbyggt..."SSM

Heimildir: SJM I, 24, 25; Ö-Miðfjarðarnessel, 21; SSM, 32

NM-006:002 heimild um útihús

"Útihús úr torfi með járnpökum."SJM I

Heimildir: SJM I, 25

NM-006:003 heimild um fjárskýli

"...með [Miðfjarðar]ánni. Þá er þar Borgarmelur meðfram ánni. Neðan við hann er fjárborg, sem sjást tættur eftir.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnessel, 21

NM-006:004 *Flóðvað* heimild um vað

"Skammt ofan við ósinn á Miðfjarðará er vað á henni, sem heitir Flóðvað.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnessel, 21

NM-006:005 heimild um brú

"Skammt innan við núverandi brú, þar sem gamla brúin var, heitir Brúarhylur..", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnessel, 21

NM-006:006 *Eiríksstaðir* bæjarstæði býli

"Í túni ofan við götu utan við Bæjarlækinn heita Eiríksstaðir og niður við ána inn með henni í túni eru Sigurðarstaðir [007].", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnessel, 21

NM-006:007 *Sigurðarstaðir* bæjarstæði býli

"Í túni ofan við götu utan við Bæjarlækinn heita Eiríksstaðir [006] og niður við ána inn með henni í túni eru Sigurðarstaðir.", segir í örnefnaskrá.

"Í ábúð 1850-1887.", segir í grein Halldórs Stefánssonar

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnessel, 21; Halldór Stefánsson. "Fornbýli og eyðibýli í Múlasýslum", 174

NM-006:008 heimild um fjárhús

"...í ánni neðan við túnið, Húsahylur beint neðan bæjar, þar var fjárhús á bakkanum...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnessel, 21

NM-006:009 *Bæjarvað* heimild um vað

"...í ánni neðan við túnið, Húsahylur beint neðan bæjar, þar var fjárhús [008] á bakkanum, og Bæjarvað, var farið innst úr Kríuhólma.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnessel, 21

NM-006:010 heimild um stekk

"Upp af bænum heitir svo Bæjarklauf. Þar uppaf á brúninni er melur, sem heitir Taðhlaðamelur. Þar nokkuð innar er Breiðaklauf og Góðaklauf...Neðan hennar er svo Háabrekka við ána, mjög há...Neðan við Háabrekku er Stekkjarmór. Þar var stekkur, sem merki eru eftir.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnessel, 21-22

NM-006:011 *Draugagil* örnefni draugur

"Neðan við Háabrekku er Stekkjarmór. Þar var stekkur [010], sem merki eru eftir. Þar innar með ánni er svo Þurkeyri, þar var þurkað hey...þar innar er Litlagil og innar Draugagil sem bæði liggja upp í gegnum melana.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnessel, 21-22

NM-006:012 *Klapparvað* heimild um vað

"Þá verður haldið inn með Kverká. Klapparvað er á Kverká skammt frá ármótunum...Klapparfoss er í ánni skammt frá vaðinu.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnessel, 22

NM-006:013 *Háubakkavað* heimild um vað

"Þá verður haldið inn með Kverká. Klapparvað [012] er á Kverká skammt frá ármótunum. Rétt þar við ána er stór hóll, sem heitir Stórhóll...Inn af Stórhól inn með ánni er melur, sem heitir Langimelur. Inn af Langamel er Háubakkavað á ánni.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnessel, 22

NM-006:014 *Álftavað* heimild um vað

"Þá verður haldið inn með Kverká. Klapparvað [013] er á Kverká skammt frá ármótunum. Rétt þar við ána er stór hóll, sem heitir Stórhóll...Inn af Stórhól inn með ánni er melur, sem heitir Langimelur. Inn af Langamel er Háubakkavað [013] á ánni. Þar innar er Álftavað á ánni...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnessel, 22

NM-006:015 *Vörðumelur* örnefni

"Upp af Bæjarbrún utan við Bæjarlæk eru Neðri-Botnar, en ofar og innar við læk eru Efri-Botnar...Inn og upp af Efri-Botnum, sem fyrr voru taldir, er Vörðubrekka, er neaðn í mel, sem heitir Vörðumelur.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjarðarnessel, 22

NM-007 Kverkártunga

1847: Jarðardýrleiki kemur ekki fram. Talin nýbýli þar sem hennar er ekki getið í jarðabókum 1760 né 1804. JJ, 350. "Var í byggð 1836-1936.", segir í Ö-Kverkártunga, 1. 1841: Kverkártunga, byggð 1836 í Almanningi og nýtur nýbyggingarréttinda." SSM, 33. Kverkártunga var talin hjáleiga frá Miðfirði. SJM I, 27. Fór í eyði 1937. SJM V, 20.

Túnakort [í kringum 1920]:Tún 1,1 ha. Kverkártunga er á breiðri bingu milli Litlu-Kverkár og Miðfjarðarár og dregur bærinn nafn af tungunni milli ána. Túnið er lítið og snögglent og að mestu slétt. Engjar voru í meðallagi grasgefnar og greiðar til sláttar. Beitoland gott fyrir allan búpening en að jafnaði snjóþungt.SJM I, 26.

NM-007:001 *Kverkártunga* bæjarstæði býli

"Norðarlega og austanvert í tungunni var bærinn í um 120 m hæð, með litlu túni...Bærinn er ekki í nema fjögurrar km fjarlægð frá núverandi þjóðvegi inn af Miðfirði, en leiðin ógreiðfær og vegur aldrei þangað lagður og aðeins göngubrú á Kverká."SJMI

"Baðstofa var byggð um 1910 5,65 x 3,77 m, þiljuð að tveim þriðju hlutum og máluð, öll bæjar- og útihús án þakjárns til byggðarloka."SJMI

Um 1860: Tvíbýli í Kverkártungu. JÁ. "Í ábúð 1836 u.þ.b. heila öld.", segir í grein Halldórs Stefánssonar.

Heimildir: Túnakort; SJM I, 26; JÁ III, 366; Halldór Stefánsson. "Fornbýli og eyðibýli í Múlasýslum" 174

NM-007:002 *Snjóbotnar* heimild um legstað

Kuml í Snjóbotnum fundið 1920. "Upp af túninu er hvammur eða lægð í ytri enda Tunguhæðar, sem heitir Snjóbotnar.", segir í örnefnaskrá.

Á 19. öld: "...bjó þar Páll Pálsson bókbindari. Kom þá upp draugurinn Tungubrestur...Grafkuml unglings fannst í svonefndum Snjóbotnum skammt frá túni 1920, og herma munnmæli, að þar væri grafin sá er uppvaktist."SJMI

Heimildir: SJM I, 26; Ö-Kverkártunga, 1

NM-007:003 *Þjóðsaga draugur*

Draugurinn Tungu-Brestur sem uppvaktist á 19. öld: "...bjó þar Páll Pálsson bókbindari. Kom þá upp draugurinn Tungubrestur...Grafkuml unglings fannst í svonefndum Snjóbotnum skammt frá túni 1920, og herma munnmæli, að þar væri grafin sá er uppvaktist."SJMI. Draugagangur sem hófst um 1860: Í þjóðsagnasafni Jóns Árnasonar er sagt frá Tungudraugnum sem gerði heimilisfólkinu í Kverkártungu lífið leitt með því að berja hús að utan og innan með miklum látum og brestum. Hann fylgdi heimilisfólkinu þegar það fór af bæ svo nágrannar t.d. í Miðfjarðarseli og Miðfirði urðu einnig varir við draugsa.JÁ III. Tungu-Brestur í Gráskinnu hinni meiri: "Hann var uppi um 1870 og var ósýnilegur, en gerði vart við sig með hljóðum. Var stundum sem vatn drypi. stundum sem högg og slög, en stundum sem dynkir eða brestir, og af því hlaut hann nafnið Brestur."

Heimildir: SJM I, 26; JÁ III, 366-369; Gráskinna hin meiri II, 37

NM-007:004 *Kláfhyllur* heimild um kláfferju

"Nokkuð fyrir ofan Bæjarfoss er svo Sniðfoss í ánni. Þar móts við, austan árinna, var býlið Foss [000], Stutt fyrir ofan Sniðfoss er hylur, sem heitir Kláfhyllur...", segir í örnefnaskrá.

"...þar var kláfur, er notaður var milli bæjanna, þegar búið var á Fossi og í Tungu.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Kverkártunga, 1-2

NM-007:005 *Bergsteinsstrýta* heimild

"Nónhóll er beint inn af bæ...Inn af Nónhól...neðan við Langamel,er smáholt, sem nefnt er Bergsteinsholt; á því er Bergsteinsstrýta, sem er aflangur sívalur steinn reistur upp á endann...", segir í örnefnaskrá.

"...á Bergsteinn sá, er reisti hann upp, að hafa búið í Kverkártungu.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Kverkártunga, 2

NM-007:006 heimild um leið

"...Klapparvað [NM-006:012] rétt ofan við [Klappar]fossinn. Gatan liggur niður að því utan í mel neðan við svonefndan Klofastein. Þessi melur er hár og hafði ekki neitt nafn.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Kverkártunga, 3

NM-007:007 heimild um brú

"Þá skal byrjað utan frá, og enn í Grasdalnum. Litilækur kemur úr Illasundi, sem liggur með Tunguhæð að ofan og breikkar þar efst og heitir þar Valgerðarflói. Þar ofar heita Brúaröldur og draga þær nafn af brú, sem sett var á Illasund.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Kverkártunga, 3

NM-007:008 *Helgaurð* heimild

"Þá er að bregða sér norður fyrir Álftavatnsdal. Þar er þá fyrst Kjalhraun, sem nær alla leið niður að lækjarósi. Þar er svo Kúafloi inn með ánni og Helgaflói þar innar og Helgaurð.", segir í örnefnaskrá.

"...þar byrjaði eitt sinn að byggja maður að nafni Helgi.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Kverkártunga, 4

NM-007:009 *Matarhóll* örnefni áfangastaður

"Flaalækur rennur norður, innan við Háurð. Nokkuð innan við Flaalæk er Matarhóll.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Kverkártunga, 4

NM-007:010 *Kverkártungukofi* heimild

"Heiðin: Inn frá Álftavatni liggja Álftavatsdrög, vestra dragið liggur allt inn að Lágurð, sem er langur en ekki ýkjahár grjóthryggur. Milli Kverkár og Lágurðar er víðáttumikið mýrlendi, Lágurðarflói...Inn af Lágurðinni sunnanverðri eru Dalslækjardrög. Innan við Dalslækjardrög stendur Kverkártungukofi við Kofamýri.", segir í

athugasemddum við örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Kverkáttunga ath., 1

NM-007:011 *Varðan* varða landamerki

"Heiðarhóll er skammt utan við [Heiðar]vatnið á heiðamörkum. Í suð-suð-austur frá honum suður við Miðfjarðará er varða á heiðarmörkum, í daglegu tali nefnd "Varðan".", segir í athugasemddum við örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Kverkáttunga ath., 1

NM-007:012 *Hulduhóll* örnefni huldufólksbústaðu

"Innan við Grasdal með Miðfjarðará er Hulduhóll; er hann í djúpum hvammi og sést ekki fyrr en komið er að

r
honum.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Kverkáttunga, 1

NM-007:013 heimild um sæluhús

"Leitarmannakofi er norðan undir Háurð sunnarlega í landi K[verkáttungu]."SJM I

Heimildir: SJM I, 27

NM-007:014 heimild um hesthús

Um 1860: "Á þorraprælinn vildi svo til að Páll var að taka hey úr kumli. Heyrði hann þá högg úti sem hann ætlaði í fyrstu að væri misheyrn, en þegar hann heyrði að það var ekki, ímyndaði hann sér að hestar væru að berjast í hesthúsi sem þar var."JÁ

Heimildir: JÁ III, 366

NM-008 Miðfjörður

1847: Jarðardýrleiki 4 hdr. Árið 1696 er jörðin metin 6 hdr. JJ, 350. "Finni hét maðr, er nam Finnafjörð ok Miðfjörð."ÍF I, 288. "Miðfjörður virðist hafa verið landnámi Finnafjarðar-Finna, því að í Landnámu stendur, að Finni hafi numið "Finnafjörð og Miðfjörð, en Hróðgeir hvíti "til Miðfjarðar". Í sumum handritum Landnámu kallast fjörðurinn Viðfjörður (Ísl. forn. I, 288).SJM I, 27-28. Miðfjarðar er getið í rekaskrá Skálholtsstaðar frá því um 1270: "allar hvalvonir með ollum midfirdi [og síðar] halfar hualvonir i midfirdi ollum." DI II, 71 og 74. "Á torfunni voru tvö býli Miðfjörður I og Miðfjörður II og jafnskipt að landi og hlunnindum. Oft var tvíbýli á hvorri hálfendunni fyrir sig...Melavellir eru nýbýli stofnað 1950 á 1/4 hluta lands Miðfjarðar. SJM I, 27-28. Melavellir fóru í eyði 1978. SJM V, 19.

Túnakort [í kringum 1920]: Tún 2,5 ha. "Miðfjörður er inn af botni Miðfjarðar og á allt land milli Miðfjararar og Hólknár suður á hreppamörkum vestur af Ytri-Hágangi. Jörðin er víðáttumikil..."SJM I, 27. "Yst eru mýrar, lyngmóar og melar á gömlum sjávarbökkum en síðan hækkar landið upp í Miðfjarðaheiði."SJM V, 13. Hlunnindi: Dúntekja, eggjatekja, hrognkelsaveiði, lax og silungur, reki, mótekja og útræði. SJM I, 28.

NM-008:001 *Miðfjörður* bæjarhóll bústaður

"Bærinn Miðfjörður stendur fyrir botni Miðfjarðar, skammt austan við ósinn á Miðfjarðará.", segir í örnefnaskrá.

"Stór bær í burstastíl, notaður til íbúðar til '57. Rústirnir enn, niður af Melavöllum. Aflviðir úr rekatrjám og sumt af þiljum...[1918:] Baðstofa. Eign Jóns Benediktssonar: 3,77x3,45 m, þiljuð uppi, þiljað stofuhús, 5,65x3,77 m, bæjardyrhús og skemma. Eign Eiríks Sigurðssonar: Baðstofa 2,57x3,45 + 1/4 hluti stofu-og bæjardyrhúsi á parti J.B."SJM I

Heimildir: Túnakort; SJM I, 28; Ö-Miðfjörður, 27

NM-008:002 *Foss* bæjarstæði býli

"Þá er Bæjarfoss á móti Kverkáttungu. Örfáum metrum utan við hann kemur svo Leitið...Þar nokkuð ofar er Sniðfoss. Við hann var býlið Foss.", segir í örnefnaskrá.

"...eyðibýlið Foss (Fosshjáleiga, Sniðfoss), í ábúð 1849 og fram undir aldamót."SJM I. "Þar var búið öðruhvora...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: SJM I, 27; Ö-Miðfjörður, 28

NM-008:003 heimild um ferju

"Ferjumennska á Miðfjarðará (lögferja) til '17."SJM I. " Miðfjarðará er hið stærsta vatnsfall í sveitinni og fellur alveg móti hafi í Miðfjarðarbotn. Hún dregst saman úr...Kverká og mörgum öðrum lækum úr heiðinni að austan og vestan...Hún er oft óreið mikinn part sumars, hvörs vegna lögferja er á henni undan Miðfirði."SSM

Heimildir: SJM I, 29; SSM, 28

NM-008:004 *Borg* heimild um fjárskýli

"...við ósinn á Hölná; þar er fyrst sker, sem heitir Ósbaka; þetta er flúð, sem ekki fjarar í...Þá taka við strax frá ósnum bakkar, sem heita Löngufjörubakkar. Á Löngufjörubökkum er tangi, , sem skagar lengst í norður, og heitir hann Borgartangi. Og nyrzt á Löngufjörubökkum var Borg, nú fallin fyrir löngu.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjörður, 27

NM-008:005 *Lagnetsvík* heimild um uppsátur

"Þá er Lagnetsvík; þar er uppsátur frá Miðfirði...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjörður, 27

NM-008:006 *Krossgötugil* heimild um leið

"Þá er Lagnetsvík; þar er uppsátur [005] frá Miðfirði; svo er Skeljavík, og Stóragil heitir þar sem Háubakkarnir enda að vestan. Þá taka við Háuklappirnar með sjó og upp í bakkann; bæjarmegin við þær er Krossgötugil, þá er lítið gil, sem heitir Litlagil, svo er bakki og barð sem heitir Blautagilstorfa, svo tekur við Blautargil.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjörður, 27

NM-008:007 *Messumelur* þjóðsaga

"Þá er Lagnetsvík; þar er uppsátur [005] frá Miðfirði; svo er Skeljavík, og Stóragil heitir þar sem Háubakkarnir enda að vestan. Þá taka við Háuklappirnar með sjó og upp í bakkann; bæjarmegin við þær er Krossgötugil [006], þá er lítið gil, sem heitir Litlagil, svo er bakki og barð sem heitir Blautagilstorfa, svo tekur við Blautargil. Þá er með sjó Blatuargilskrókur. Þá er allstór melur, sem heitir Messumelur; um hann lá þjóðvegurinn...", segir í örnefnaskrá.

Þjóðsaga úr Gráskinnu hinni meiri sem segir frá hinum fjölkunnuga presti á Skeggjastöðum, Marteini [Jónssyni sem var prestur 1627-1660. sjá SIT]. Á hans dögum kom upp svo mikill músagangur í Miðfirði að það horfði til vandræða. Marteinn kvað allar mýsnar niður mel austan við bæinn sem síðan heitir Messumelur og hefur ekki orðið músagangur í Miðfirði síðan.

Heimildir: Ö-Miðfjörður, 27; SIT: Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 50-51; Gráskinna hin meiri II, 33

NM-008:008 *Flóðvað* heimild um vað

"...að Miðfjarðará og fylgja henni lítinn spöl frá ósi hennar. Árbára er sandurinn við ósinn á ánni, þá er Flóðvað rétt fyrir ofan ósinn.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjörður, 28

NM-008:009 heimild

"...að Miðfjarðará og fylgja henni lítinn spöl frá ósi hennar. Árbára er sandurinn við ósinn á ánni, þá er Flóðvað [008] rétt fyrir ofan ósinn. Þá er Skakkabrot. Upp af því er Hundakofabakkahylur...", segir í örnefnaskrá.

"...þar var kofi sem hundar voru hreinsaðir í ...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjörður, 28

NM-008:010 *Engjavað* heimild um vað

Miðfjarðará: "Engavað er á ánni skammt ofan við gömlu brúna [011].", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjörður, 28

NM-008:011 heimild um brú

Miðfjarðará: "Engavað [010] er á ánni skammt ofan við gömlu brúna.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjörður, 28

NM-008:012 *Kot* bæjarstæði býli

"Þar var einnig afbýlið Kot í túninu."SJM I. "Rétt hér vestan við túnfótinn var Kotið. Vestan við gamla bæ var nefnt Mýri, nú ræktað, náði upp að vegi, fremst á henni var þetta Kot, og Kotsmór, túnið hér fram af neðst í Sveignum...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: SJM I, 27

NM-008:013 *Stebbadý* heimild um vatnsból

"Rétt hér vestan við túnfótinn var Kotið [012]. Vestan við gamla bæ var nefnt Mýri, nú ræktað, náði upp að

vegi, fremst á henni var þetta Kot, og Kotsmór, túnið hér fram af neðst í Sveignum...Þar við er svo Stebbadý...", segir í örnefnaskrá.

"...var vatnbólið frá Koti, hlaðið upp af sama Stebbanum og Stebbavík er kennd við.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjörður, 29

NM-008:014 *Brunnhúsabakki* heimild um vatnsból

"Brunnhúsabakki var yzti bakkinn við sjó. Þar var vatnsbólið í túninu.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjörður, 29

NM-008:015 *Kvíar* heimild um kvíar

"Svartabakkahylur er undan Svartabakka, sem er á móti eyrinni hjá Miðfjarðarnesseli...Eyrar eru undirlendið meðfram [Miðfjarðar]ánni frá Svartabakka og inneftir. Inn af eyrinni er Gömlukvíamýri, þar eru Kvíar upp með ánni upp að Litlavog.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjörður, 29

NM-008:016 *Heystæðishvammur* örnefni heystæði

"...ós Hölnár, og förum upp með henni...Rauðhólafoos í ánni, hann er langt frá [Rauð]hólunum, en er í austur frá þeim, þessi foss er innst í hvammi sem heitir Rauðhólahvammur. Þar ofar með ánni er Heystæðishvammur...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjörður, 29-30

NM-008:017 *Stórihvammur* heimild um heystæði

"Ef við höldum inn við Hölná, þá er Árbakkinn...skammt innan við Stórafoos er Stórimór, allstórt svæði, þar eru hvammar með ánni. Langihvammur er rétt innan við Stórafoos, þar er Stórihvammur, þar er heystæði á bakkanum...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjörður, 30

NM-008:018 *Götutjörn* örnefni

"Lambafjöll eru líka þrjú, Austasta-Lambafjall, Mið-Lambafjall og Norðasta-Lambafjall. Þau eru austan í heiðinni. Austan við austasta fjallið þar við Stóralæk...er tjörn, vestur af því, sem heitir Götutjörn.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjörður, 30

NM-008:019 *Heykollsstaðir* örnefni

"...Leiti, sem er heldur innar en Bæjarfoos móti Kverkártungu. Þá er aðeins innan við Leitið Dagmálagróf, sem er eyktamark frá Kverkártungu. Upp af henni heitir svo Ytri-Hvipa, þetta er lítil graslout. Þá er Fossmelur upp af hæðunum innan við Sandhæð. Inn af Sandhæð er háls, sem að austan heitir Fellaháls og að vestan Fosssabrunir, upp á þeim er Lághæðarflói, sem nær inn að Heykollstöðum...en það er há grasþúfa á melholti.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjörður, 29- 30

NM-008:020 *Efra-Sammælingarhorn* örnefni

"...Þverfellslægur kemur úr Þverfellsdal, sem er milli Háganganna. Rétt utan við Þverfellslæg eru Efra-Sammælingarhorn og Neðra-Sammælingarhorn.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Miðfjörður, 31

NM-008:021 *Rauðhólavað* heimild um vað

"Hólná [Hólná] kemur norðan undir Hágang úr sonefndum Hólnárlónum sem eru í rauninni nokkrar ómerkilegar smátjarnir. Hún fellur hér um bil beint til sjávar, sumstaðar í nokkrum gljúfrum, á milli Miðfjarðar og Djúpalækjar. Á henni eru nokkur vöð, af hvörjum sonefnt Rauðhólavað er algengast sem er óhætt, nema þegar hún er í vexti, þá er betra að fara nokkru neðar."SSM

Heimildir: SSM, 28

NM-009 Djúpilækur

1847: Jarðardýrleiki 8 hdr. JJ, 350. Djúpalækjar er getið í rekaskrá Skálholtsstaðar frá því um 1270: "allar hvalyonir með ollum midfirdi. halfar með divpalæk ef flvttv er." DI II, 71. Ítök Hofskirkju skv. máldaga frá 1397: "halfann hvalreka fyrir divpalæk." DI IV, 215. Nýbýli: Bjarmalandi, stofnað 1937. Djúpilækur fór í eyði

1966.

Túnakort [í kringum 1920]: Tún 4 ha., garðar 432 m². "Gamla túnið liggur inn af sjónum og vestan Djúpalækjar, deiglent og þýft fyrr, en jarðdjúpt og grasgefið, engjar sumar á hálfdeigjum og votlendi en aðrar um harðvelli og uppgrónar eyrar..." Jörðin er fyrir miðjum Bakkaflóa og nær utan frá sjó og inn í Bláfellsbotn. Landið er flatlent og mikið um mýrar og móa. Hlunnindi: Reki og útræði. SJM I, 33.

NM-009:001 *Djúpilækur* bæjarhóll bústaður

"Bærinn stendur skammt frá sjó.", segir í örnefnaskrá.

"1928 var flutt út burstabæ með 4 burstum í sa., þil að jörð; framstofa með lofti, baðstofa bakatil, 12 álnir, portbyggð, alþiljuð, tvískipt, með reisifjöl, viðir úr rekatrjám." SJM I

Heimildir: Túnakort; SJM I, 34, Ö-Djúpilækur, 1

NM-009:002 *Selhóll* heimild um sel

"Þegar haldið er upp með Sellæk, eru þar fyrir Sellækjareyrar; á þeim er Selhóll og Sel var yzt á eyrunum upp með læknum, bera í Gunnarsstaði héðan.", segir í örnefnaskrá. "Selrústir eru á Selhól við Sellæk." SJM I

1841, heimild um 3 selstöður frá Djúpalæk: "Djúpilækur; á Gunnarsstöðum hefir nl. áður verið sel þaðan [sjá NM-010:001] og tvö önnur þar skammt frá [annað er skráð 010]...Enginn af þessum seljum er nú notuð og ei vita menn hvenær eða af hvörri sök þau hafa verið niður lögð." SSM

Heimildir: SJM I, 33; Ö-Djúpilækur, 2

NM-009:003 heimild um myllu

"Myllutótt, notuð fyrir aldamót." SJM I

Heimildir: SJM I, 33

NM-009:004 heimild um túngarð

"Leifar túngarðs, er lá umhverfis tún." SJM I

Heimildir: SJM I, 33

NM-009:005 heimild um fjárhús

"Skammt frá ósnum á Djúpalæk, rétt ofan við bakkann, er Tjörn. Þar rétt við lækinn, þar sem nú eru fjárhúsin, heitir Borgarfjara...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Djúpilækur, 1

NM-009:006 *Stekkjarnes* heimild um stekk

"...þar sem landið gengur lengst í norður, heitir Stekkjarnes.", segir í örnefnaskrá. "Miðfjörður (til forna Viðfjörður) er milli Saurbæjartnaga að sunnan og Stekkjarness; á nesinu var stekkur frá Djúpalæk." SJM I

Heimildir: Ö-Djúpilækur, 1; SJM I, 8

NM-009:007 heimild um lendingu

"Skammt frá ósnum á Djúpalæk, rétt ofan við bakkann, er Tjörn. Þar rétt við lækinn, þar sem nú eru fjárhúsin, heitir Borgarfjara...Út af Borgarfjörrunni og lendingunni er stór steinn utarlega á flúð.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Djúpilækur, 1

NM-009:008 *Valgerðartóft* heimild

"...byrjum á móti bæ; þar er bunga utan við veginn, sem nefnd er Hávaði. Þar á henni er tóft, sem heitir Valgerðartóft...", segir í örnefnaskrá.

"...eftir konu sem þar heyjaði, fór síðan til Ameríkú og varð 102 ára.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Djúpilækur, 2

NM-009:009 *Vörðumelur* varða

"Þegar haldið er upp með Sellæk, eru þar fyrir Sellækjareyrar; á þeim er Selhóll og Sel [002] var yzt á eyrunum upp með læknum, bera í Gunnarsstaði héðan. Þar inn og upp af er svo Ofraholt, og aðeins neðan og vestan við það Fífuflaga. Þar rétt framar er Litlilækur sem rennur í Sellæk, og þá er Skoru-lækur, sem rennur þar í gegnum mel og í ána, í svonefndum Skoruhvammi. Þar ofar er mikill flói, sem heitir Vörðufloí. Rétt utan hans er melur með vörðu á, sem heitir Vörðumelur.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Djúpilækur, 2

NM-009:010 heimild um sel

Án frekari staðsetningar.

1841, um 3 selstöður frá Djúpalæk: "Þessir bæir hafa átt hér selstöður..."3) Djúpilækur; á Gunnarsstöðum hefir nl. áður verið sel þaðan [sjá NM-010:001] og tvö önnur þar skammt frá [annað er skráð 002]...Enginn af þessum seljum er nú notuð og ei vita menn hvenær eða af hvörri sök þau hafa verið niður lögð."SSM

Heimildir: SSM, 32

NM-010 Gunnarstaðir

1847: Jarðardýrleiki kemur ekki fram. Hjáleiga frá Djúpalæk. JJ, 350. Gunnarsstaðir nefndust fyrr Gerði og í Ferðabók Ólafs Olavíusar frá árunum 1775-1777 er sagt að það sé í eyði. Ferðabók, 138. 1841: "...reiknað 3 hndr. land..."SSM, 31. "Mun vera byggð úr Djúpalækjarlandi 1829." Ö-Gunnarsstaðir, 34. Nýbýli: Veðramót I stofnað 1950, í eyði 1974 og Veðramót II stofnað 1950, í eyði 1989. Veðramót voru stofnuð á 1/2 Gunnarsstaðajörðinni og Hölná 1957 (-1987) á 1/4. Gunnarsstaðir fóru í eyði 1960. SJM I, 31.

Túnakort [í kringum 1920]: Tún 2,5 ha., garðar 172 m². "Engjar voru yfirleitt blautar, en þó nokkuð um hálfdeigjur og laufengi, túnið fremur þurrt og rýrt, jarðgrunnt." Gunnarsstaðir voru taldir góð bújörð með góðum sumarhögum en útbeit stopul vegna snjóþyngsla. Landið er flatt út að ströndinni, mýrar og melar en meira um lyng-og hrísmóa þegar nær dregur bæ. Þegar hækkar taka við melhryggir og hólar auk grjóthæða í Hágangaurð. SJM I, 31.

NM-010:001 Gunnarstaðir bæjarstæði býli/sel

"Bærinn stendur rúma 5 km frá sjó..."SJM I

"Gamli bærinn sneri hlið fram á hlað. Stafnpil að jörð, dyr sv. Baðstofa 7x3,14 m, eldh. og stofa niðri, tvískipt uppi. Allur bærinn þiljaður. Stofuhús 5,65x3,14 m."SJM I. 1841: Djúpilækur; á Gunnarsstöðum hefir nl. áður verið sel þaðan..."SSM. "Áður var þar Gerði, afbýli frá Djúpalæk; það fór í eyði 1777."SJM I. "Gerði, afbýli frá Djúpalæk. Fór í eyði 1776. Í stað þess var býlið Gunnarsstaðir byggt upp 1929 [?].", segir í grein Halldórs Stefánssonar. 1775-1777: Í Ferðabók Ólafs Olavíusar segir að Gerði, hjáleiga frá Djúpalæk, hafi farið í eyði 1772.

Heimildir: Túnakort; SJM I, 30, 31, 32; SSM, 32; Halldór Stefánsson. "Fornbýli og eyðibýli í Múlasýslum" 174; Ólafur Olavíus. Ferðabók, 138

NM-010:002 Hágangaurð heimild um leið

"Austan í Hágöngunum inn af Sellækjardrögum heitir urðarbrúnnin, sem hallar niður, Hágangaurð, var fjölfarin gönguleið hér áður fyrr.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnarsstaðir, 38

NM-010:003 heimild um myllu

"Gömul myllutótt við bæjarlækinn."SJM I. "Þar sem mýrin hækkar, inn á móts við bæ, heitir Hall, þar eru melar og Börð fram af Móhúsinu [010] niður af Háahól, takmarkast þau að innan af Myllulæk. Milli hans og Þorlákslækjar myndast nes, Stekkjarnes [011]. Mylla var við lækinn, við hann hétu Myllulækjareyrar.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: SJM I, 31; Ö-Gunnarsstaðir, 36

NM-010:004 heimild um fjárhús

1916: "Fjárhús við sjóinn."SJM I

Heimildir: SJM I, 32

NM-010:005 heimild um fjárskýli

"Úti við Árvík var gömul fjárborg, notuð til '36."SJM I

Heimildir: SJM I, 32

NM-010:006 Margrétartóft heimild um landamerki

"Austan við land jarðarinnar er Hölná...Frá Djúpalæk, að austan...er línán úr Stórasteini á Jarðbakka út í Árvík...þaðan er svo línán í Margrétartóft, sem er þar á næsta hávaðanum vestur frá Djúpalæk.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnarsstaðir, 34

NM-010:007 Stígar heimild um leið

"Og þar upp með Sellæk eru svo Sellækjareyrar, sem ná upp á móts við Stórhól, sem er austan við lækinn. Þar

ofar er svo nefnt Stígar, stundum Efri-og Neðri-Stígar. Þar lá gata á milli bæjanna, þetta eru mýrkenndir móar. Þar ofar er hall, sem nær heim undir bæ og er nefnt Holt.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnarsstaðir, 34

NM-010:008 *Skothúslækur* örnefni

"...svo er upp af Bæjarlæk beint inn af Háás engjastykki, nefnt Skotlækjarbalar, vanalega stytt í Balar. Skotlækur eða Skothúslækur rennur hér heim í Bæjarlæk sunnan við Háhól, beint inn af bæ við Skothúslæk er mýri, sem heitir Svarðarmýri [009]. Og ofan við hana er mýrarsund, er liggur þar á milli mela, sem heitir Skot.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnarsstaðir, 34

NM-010:009 *Svarðarmelur* örnefni mógrafir

"...svo er upp af Bæjarlæk beint inn af Háás engjastykki, nefnt Skotlækjarbalar, vanalega stytt í Balar. Skotlækur eða Skothúslækur [008] rennur hér heim í Bæjarlæk sunnan við Háhól, beint inn af bæ við Skothúslæk er mýri, sem heitir Svarðarmýri. Og ofan við hana er mýrarsund, er liggur þar á milli mela, sem heitir Skot.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnarsstaðir, 35

NM-010:010 *Móhús* heimild

"Þar sem mýrin hækkar, inn á móts við bæ, heitir Hall, þar eru melar og Börð fram af Móhúsinu [010] niður af Háahól, takmarkast þau að innan af Myllulæk. Milli hans og Þorlákslækjar myndast nes, Stekkjarnes [011]. Mylla [003] var við lækinn, við hann hétu Myllulækjareyrar...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnarsstaðir, 36

NM-010:011 *Lambastekkur* heimild um stekk

"Þar sem mýrin hækkar, inn á móts við bæ, heitir Hall, þar eru melar og Börð fram af Móhúsinu [010] niður af Háahól, takmarkast þau að innan af Myllulæk. Milli hans og Þorlákslækjar myndast nes, Stekkjarnes. Mylla [003] var við lækinn, við hann hétu Myllulækjareyrar, en þar á móti við Þorlákslæk Þorlákslækjareyrar. Milli Myllu og Stekks heitir Myllumór...Lambastekkurinn var ofar en Myllan. Þar var smátúnblettur. Það er nærri Hölknárfossi.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnarsstaðir, 36

NM-010:012 *Fornasel* bæjarstæði býli/sel

"Fornaselslækur er...innan við...[Lambastekk 011 og Myllu 003]. Upp með honum er Fornasel, virðist hafa verið byggð þar, og lækurinn rennur um túnið...Lækur þessi heitir ekki Fornaselslækur fyrr en niður hjá selinu, ofar er hann jarðfall, sem nefnt er Stóragróf.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnarsstaðir, 36

NM-010:013 *Heystæði* heimild um heystæði

"Þar uppaf, innaf Fornalæk, heita Brekkur...mikið engjastykki. Í því er heystæði. Heystæði þetta er eins og bæjarrúst til að sjá, þar er næst þar innaf Sauðhöfðalækur.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnarsstaðir, 36-7

NM-011 Þorvaldsstaðir

1847: Jarðardýrleiki 8 hdr. JJ, 350. Þorvaldsstaða er getið í rekaskrá Skálholtsstaðar frá því um 1270 vegna hvalreka: "fiordvngur fyrir þorualldftada landi. huersu sem aa land kemur. ef landeigande maa eignast." [í öðru handriti bls. 74 í DÍ II er ritháttur nafnsins "þorvardzstada landi." DÍ II, 71. 1841: "Þorvaldsstaðir, heita með réttu Þorvarðsstaðir."SSM, 31.

Túnakort [í kringum 1920]: Tún 5,0 ha., garðar 588 m². "Bærinn stendur út við sjó á tanga milli Austurvíkur og Vesturvíkur, og er gamla túnið á tanganum. Það var að meirihluta þýft,en annars slétt frá náttúrunnar hendi. flatlent, grasgefið og víða jarðdjúpt...Bæjarlækur fellur utan til nær miðri landareign. Vestan hans er mikið láglendi, vallendi við sjóinn,en mýrarflatneskjur innar og ná að Djúpalæk...Austan Bæjarlækjar er láglendi með mýrum, móum og melum inn undir Þorvaldsstaðahálsa, sem taka yfir meirihluta landsins, lágir og ávalir og fara hækandi til suðurs."SJM I. Hlunnindi: Útræði.

NM-011:001 *Þorvaldsstaðir* bæjarhóll bústaður

"Bærinn á Þorvaldsstöðum stendur á sjávarbakkanum.", segir í örnefnaskrá. "Bærinn stendur út við sjó á tanga milli Austurvíkur og Vesturvíkur."SJM I

"Gamli bærinn byggður af Árna Þorkelssyni 1886-’88, sneri 5 burstum með stafnpílum að jörð í sa. Baðstofa baka til, 7,3x3,5 álnir, allt timbur, rekaviður, þiljuð uppi. Búið í bænum til ’29, rifinn ’59."SJM I
Heimildir: Túnakort; Ö-Þorvaldsstaðir, 1; SJM I, 35, 36

NM-011:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort

NM-011:003 heimild um sel
"Bæjarlækur fellur utan til nær miðri landareign. Vestan hans er mikið láglendi, vallendi við sjóinn, en mýrarflatneskur innar og ná að Djúpalæk. Innarlega um þessar mýrar liggur lág melalda (Jarðbakka). Innan við hana eru seltættur og síðan Selflóí."SJM I. "Frá Flögunum vestur að Djúpalæk liggur Jarðbakki; austast heitir á honum Jarðbakkaendi, og neðan við hann austast, heitir Jarðbakkaþúfa...Sel, fornar tættur nokkuð innan við Jarðbakkaenda.", segir í örnefnaskrá.
1841, heimild um 2 selstöður jarðarinnar: "Þorvaldsstaðir; þar hafa verið tvö sel fram í landinu [hitt selið er nr. 025]...Enginn af þessum seljum er nú notuð og ei vita menn hvenær eða af hvörri sök þau hafa verið niður lögð."SSM
Heimildir: SJM I, 35; Ö-Þorvaldsstaðir, 5; SSM, 32

NM-011:004 heimild um myllu
"...Mýrin upp af Rauðalækjarsfjöru heitir Stekkjarmýri. Upp af henni er Gamlistekkur við Rauðalæk [014]...Þar norður af er svo Bæjarmýri, sem nær að Stekkjarbölum, er aftur ná að Þorvaldsstaðalæk. Það sem aðskilur Bæjarmýri og Stekkjarbala er löng lág, sem heitir Myllulág. Þar neðan hennar er myllutóft fast við lækinn þar eru eftir 2-3 myllusteinar.", segir í örnefnaskrá. "Myllutóft við bæjarlæk."SJM I.
Heimildir: SJM I, 36; Ö-Þorvaldsstaðir, 3

NM-011:005 *Borg* heimild um fjárskýli
"Vestanvert við [Vestur]víkina er Kofavíkurhorn, þar norður af Kofavík. Þar næst er bakkinn nefndur Malir, en fjaran Malarfjara. Þá er lítið horn fram í sjó, Borgarhorn; á því er Borg, gömul fjárborg.", segir í örnefnaskrá. "Fjárborg við sjóinn."SJM I
Heimildir: SJM I, 36; Ö-Þorvaldsstaðir, 4

NM-011:006 garðlag
"500 m grjótagarður sjávarmegin við tún, stendur að hluta til enn [árið 1974]."SJM I
Heimildir: SJM I, 36

NM-011:007 *Vesturvík* heimild um lendingu
Vesturvík.
"Um og eftir aldamót var hér allmikil útgerð, og var svonefnd Vesturvík aðallendingarplássíð."SJM I. "Þær bestu hafnir eða lendingar, þó ekki nema fyrir báta, í allri þessari sveit eru: a) Höfn, sem er aðeins smávík fast við bæinn sem af henni dregur nafn, og [b], önnur smávík vestan við Þorvaldsstaði [NM-018:012]. Báðar þessar lendingar eru lengi færar en vandrataðar eru þær vegna boða sem liggja utanvert við mynni þeirra."SSM
Heimildir: SJM I, 36; SSM, 26-27

NM-011:008 heimild
Saltkofatættur í grennd við Voðstykki (tún) [023]: "Þar í grennd eru saltkofatættur og íshústótt [009]."SJM I
Heimildir: SJM I, 36

NM-011:009 heimild
Íshústótt í grennd við Voðstykki (tún): "Þar í grennd eru saltkofatættur [008] og íshústótt."SJM I
Heimildir: SJM I, 36

NM-011:010 heimild um hjall
"Heima undir bæ var fiskhjallur gamall með torfveggjum og rimlastöfnum, síðar notaður sem þvottahjallur; rifinn ’40."SJM I
Heimildir: SJM I, 36

NM-011:011 *Ytri-Kofavík* örnefni

Austasti hluti jarðarinnar frá Merkilæk að Rauðalæk: " Þar norðar er svo alllöng fjara, sem heitir Langafjara, er nær að Ytra Kofavíkurhorni; heiman við það er Ytri-Kofavík, þá skagar fram Heimra Kofavíkurhorn, þá er Heimri-Kofavík [012], sem nær að Rauðalækjartanga, er nær að Rauðalæk, er rennur um Rauðalækjarfjöru.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Þorvaldsstaðir, 1

NM-011:012 *Heimri-Kofavík* örnefni

Austasti hluti jarðarinnar frá Merkilæk að Rauðalæk: " Þar norðar er svo alllöng fjara, sem heitir Langafjara, er nær að Ytra Kofavíkurhorni; heiman við það er Ytri-Kofavík [011], þá skagar fram Heimra Kofavíkurhorn, þá er Heimri-Kofavík, sem nær að Rauðalækjartanga, er nær að Rauðalæk, er rennur um Rauðalækjarfjöru.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Þorvaldsstaðir, 1

NM-011:013 varða

"Á Geitafellinu er varða.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Þorvaldsstaðir, 2

NM-011:014 *Gamlistekkur* heimild um stekk

"Á Geitafellinu er varða [013]. Austan við Geitafellið er Geitafellsskora, og framhald af henni er Hádegisskora. Þar norður af er Hádegishæð, sem nær inn undir svonefndan Ljótadal. Um Hádegisflögu fellur lækur, sem heitir Hádegisflögulækur, verður svo síðar að Gamlastekkskeldu, er rennur um Gamlastekksgróf, er fellur um Gamlastekk í Rauðalæk...Mýrin upp af Rauðalækjarfjöru heitir Stekkjarmýri. Upp af henni er Gamlistekkur við Rauðalæk...(á að vera hérna megin við Rauðalæk.)", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Þorvaldsstaðir, 2

NM-011:015 varða landamerki

"Þá er næst Merkaflói; þar kemur Merkilækurinn upp í tveim kvíslum, og merkin eru í torfvörðu neðst í tungunni, sem þar myndast. Þar inn og norður af er Ljótidalur; úr honum kemur Rauðilækur, og þar á hann upptök sín.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Þorvaldsstaðir, 2

NM-011:016 *Lendingin* heimild um lendingu

"Þá er næst svæðið frá Rauðalæk að Þorvaldsstaðalæk, sem stundum er nefndur Bæjarlækur, enda rennur hann við og um túnið. Þá er fyrst Rauðalækjarfjara, þá er Litluvíkurhorn, þá er Litlavík, sem nær að Lendingarhorni, en það er heima við bæ, austan við víkina. Þar skerst inn Lendingarbás, engin fjara, en djúpur bás inn í klappirnar. Og hornið endar við Lendinguna, sem nú er, en mun hafa heitið Austurvík. Í Lendingunni er stór steinn, sem heitir Kollur, kemur upp um hálfallið, er utarlega og því hættulaus.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Þorvaldsstaðir, 2

NM-011:017 *Hjalleyri* örnefni hjallur

"...Eyrar bak við bæinn og Hjalleyri upp með læknum. Þar var byggt fjárhús [018] og hlaða [026], svo var kallað þar ofar Stórhúsali [019]; þar voru sauðir hafðir áður.", segir í örnefnaskrá.

NM-011:018 heimild um fjárhús

"...Eyrar bak við bæinn og Hjalleyri [017] upp með læknum. Þar var byggt fjárhús og hlaða [026], svo var kallað þar ofar Stórhúsali [019]; þar voru sauðir hafðir áður.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Þorvaldsstaðir, 3

NM-011:019 *Stórhúsali* heimild um fjárhús

"...Eyrar bak við bæinn og Hjalleyri [017] upp með læknum. Þar var byggt fjárhús [018] og hlaða [026], svo var kallað þar ofar Stórhúsali; þar voru sauðir hafðir áður.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Þorvaldsstaðir, 3

NM-011:020 *Ærhús* heimild um fjárhús

"Ærhúsin voru vestan við gömlu götuna [021] á vesturstykkinu.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Þorvaldsstaðir, 3

NM-011:021 heimild

"Ærhúsin [020] voru vestan við gömlu götuna á vesturstykkinu.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Þorvaldsstaðir, 3

NM-011:022 *Kvíafjara* örnefni kvíar

"Þá er næst svæðið frá Þorvaldslæk vestur að Djúpalæk, sem er á vesturmerkjum jarðarinnar. Byrjum þá í túni. Neðst við sjó, norður af Bæjarlæk, er túnstykki, sem nefnt er Neðrahorn...Fram af Neðrahorni er stykki, sem nefnt var Nýigardur, og þar framan af, við sjóinn, er nefnt Bakki. Lækjarfjara heitir vestur frá ósnum á læknum. Þar næst er Hesthúsflúð fram af fjörunni, þá er næst Kvíafjara, sem er jafnlöng og hin, og Vesturvík er þar næst. Þar fellur kelda niður, sem heitir Vordskurður.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Þorvaldsstaðir, 4

NM-011:023 *Vordstykki* heimild

"Upp af Vesturvík [sjá einnig lýsingu 22] er Vordstykki, er náið upp að Dýjareit. Þar átti að byggja og hefja útgerð.", segir í örnefnaskrá.

"Það var um 1903, að stykkið var keypt og byggður húsgrunnur; það var Englendingur, sem átti þetta, en hann kunni illa við sig á löglegan hátt í íslenskri landhelgi, svo ekki varð meira af þessu.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Þorvaldsstaðir, 4

NM-011:024 *Svarðarvík* heimild um mógrafir

"Vestanvert við [Vestur]víkina er Kofavíkurhorn, þar norður af Kofavík. Þar næst er bakinn nefndur Malir, en fjaran Malarfjara. Þá er lítið horn fram í sjó, Borgarhorn; á því er Borg [005], gömul fjárborg. Þá er Fúlavík, sem aðrir vilja nefna Svarðarvík.", segir í örnefnaskrá.

"Upp af henni var tekinn svörður.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Þorvaldsstaðir, 5

NM-011:025 heimild um sel

Án frekari staðsetningar.

1841, heimild um 2 selstöður jarðarinnar: "Þorvaldsstaðir; þar hafa verið tvö sel fram í landinu [hitt selið er nr. 003]...Enginn af þessum seljum er nú notuð og ei vita menn hvenær eða af hvörri sök þau hafa verið niður lögð."SSM

Heimildir: SSM, 32

NM-011:026 heimild um hlöðu

"...Eyrar bak við bæinn og Hjalleyri [017] upp með læknum. Þar var byggt fjárhús [018] og hlaða, svo var kallað þar ofar Stórhúsbali [019]; þar voru sauðir hafðir áður.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Þorvaldsstaðir, 3

NM-012 Skeggjastaðir

1847: Jarðardýrleiki 12 hdr. JJ, 350. Kirkjustaður og þingstaður. "Hróðgeirr enn hvíti Hrapsson nam Sandvík [þ.e. Bakkafjörð] fyrir norðan Digranes allt til Miðfjarðar ok bjó á Skeggjastöðum." ÍF I, 289. "Átti staðurinn Eiríksstaði á Jökuldal 12 hdr. jörð."SJM I, 38. Elsta heimild um kirkju mun vera kirknatal Páls biskups Jónssonar um eða eftir 1200. Samkvæmt máldaga Oddgeirs biskups 1367 á Þorlákskirkja á Skeggjastöðum áttung í heimalandi, en sjö áttundu hlutar staðarins voru bændaeign.DI III, 235. Frá 1513 er 7/8 í eigu Skálholtsstaðar en 1/8 í eigu Skeggjastaðakirkju en öll jörðin skal lögð til upphalds Skeggjastaðapresta. SIT, 12. Skeggjastaða er getið í rekaskrá Skálholtsstaðar frá því um 1270 vegna hvalreka: "Þridivngur j hual fyrir skeggiastodum." DI II, 71. 1660: Í veitingabréfi til sr. Jóns Marteinssonar (prestur 1660-1691) telur biskup að jörðin Skeggjastaðir sé eign Skálholtsdómkirkju en rétt mun vera að Skeggjastaðakirkja eigi 1/8 en Skálholtsstaður 7/8. Síðar varð öll jörðin eign Skeggjastaðakirkju utan 1/3 í hvalreka (og Skeggjastaðir urðu staður, beneficium), ekki er alveg vitað hvenær það. SIT, 60. Landamerkjalyking Skeggjastaða 1491: "Enn lanndareign a stadurinn vr merkesteine oc j ranngarlæk. jtölulauzann reka vr ranngarlæk oc rettsyne framm j griothlijdir oc suo lanngt framm sem sambydur korckudalzvatne halfu og halft duipavatn oc þaðann riettsyne austur vm þverr skarafioll j hundzvatn hrygg framarliga oc halft hundzvatn. allar tungur yfir j holkna. vervist oc skipgonngu j litlu to j hafnar lande." DI VII, 17. 19.6.1513: "Runólfr Jónsson selr með upplagi og samþykki Kristínar Jörundsdóttur konu sinnar Stepháni biskupi í Skálholti jörðina Skeggjastaði á Ströndum og kvittar um andvirðið." DI VIII, 458. Eigandi jarðarinnar [1995] er Kirkjujarðarsjóður. SJM V, 16.

Túnakort [í kringum 1920]: Tún 4,8 ha., garðar 788 m², garðar utantúns 132 m². 1847: "Prestsetrið Skeggjastaðir "er í niðurníðslu hvað hús, tún og eingjar snertir".JJ, 364. "Engjar þóttu lélegar, gamla túnið grasgefið, jarðdjúpt og hæfilega þurrt, en þýft allt og stórþýft víða. Túninu hallar mót sa. niður að sjónum." Landslag

einkennist af lágum, ávölum hálsum með fjalldrapa- og lyngmóum og mýrlendi milli hæða. Sléttlendi lítið og heiðargróður nær heim undir tún. SJM I 38-39. 1898-99: Túnið mælt 13 dagsláttur og 800 ferfaðmar að fráreiknuðum húsakosti og gördum. SIT, 166. Hlunnindi: Útræði og reki.

NM-012:001 Skeggjastaðir bæjarhóll bústaður

"Bærinn stendur austan undir Skeggjastaðahálsum, vestanvert við botn Bakkafjarðar." SJM V

1847: "Prestsetrið Skeggjastaðir "er í niðurníðslu hvað hús, tún og eingjar snertir". "JJ

Framkvæmdir sr. Hóseasar Árnasonar, sem var prestur 1839-1859: "Hann byggði einnig upp að nýju peningshús og bæjarhús, þar á meðal baðstofu með norsku byggingarlagi." SIT.

Framkvæmdir sr. Siggeirs Pálssonar, sem var prestur 1862-1866: 1867, lýsing sr. Jens V. Hjaltalín á bænum við komu hans: "...staðarhúsin voru stór og hrumnalegur torfbær, að ég held 60 eða 70 ára gamall og ónýtur að mestu: Sex álna breitt dyraport og dyraloft þar upp yfir, stofuport þar við hliðina á, jafnónýtt hinu, löng reft göng innar frá bæjardyrum, gluggalaus, úr göngunum til hægri gangur inn í búr. Búrið var þó skárst, ekki mjög fúíð og með einhverju hurðarflaki fyrir. Vinstra megin þar á móti var inngangur í baðstofuna. Hún var sex álna breið með hálfhlötu þaki, pallbyggð, fjögur stafgólf á lengd. Hún var syðsta húsið. Á miðju þakinu uppi voru fjórir smágluggar svo settir, að kolamyrkur var með öllum hliðveggjum fram á mitt gólf þótt um hádag væri. Veggirnir voru lágir og óþiljaðir, reisifjöl grautfúin. Loks var svo eldhúsið inn af innri enda bæjardyrangangs. Það var sex álnir á hvern veg, reft, með nöktum veggjum. Tvenn hlóð voru undir veggnum, sem dyrnar lágu inn um, því að dyrnar lágu inn nærri öðrum gaflinum. Þrennar dyr lágu úr eldhúsinu, einar út í heytóft vestanvert við eldhúsið, aðrar lágu fram í langan ranghala, sem líka lá í vestur og yfir litla vatnslind, sem rann fram hjá bænum, kom þar undan hálsinum fyrir ofan túnið. Var þetta bezta innréttingin á öllum bænum. Þriðju dyrnar úr eldhúsinu voru rétt við norðurgafl eldhússins og sneru líka í vestur. Þær lágu út í fjóskofa við norðvesturhorn eldhússins. Var fjós þetta reft og aðeins fyrir tvær kýr, og það sem verst var, útidyrálaust, svo láta varð kýrnar gagna þaðan í gegnum allan bæinn endilangan út á hlað og eins að bera undan þeim allan þennan sama veg. Hvar þeir loksins hafa ætlað fjóshaugnum að vera vita þeir sjálfir bezt!...Það fyrsta sem ég gjörði var að rífa útidyr á þetta fjós og ætla þar útgöngu." SIT

Eftir 1890: Sr. Jón Halldórsson endurreisti stóra gamla torfbæinn. SIT.

1907: Ekki verður þess getið að síra Ingvar hafi orðið fyrir vonbrigðum við komun að Skeggjastöðum, en sama verður ekki sagt um konu hans. "Henni ofbauð sagga-og rakalyktin í gamla torfbænum, sem staðið hafði í eyði nokkrar vikur og snjóskafli var í hlóðaeldhúsinu, því fennt hafði þar inn." SIT

"Gamli bærinn stóð frá ómunatíð örskammt frá vesturenda núv. íbúðarúss. Byggður skömmu fyrir aldamót. Baðstofa 14x6 álnir, portb., alþiljuð, þrískipt niðri, tvísk. uppi, þilstafn suður, hliðarveggur austur að hlaði. Norður af 3 þilburstahús. Rifin af fullu og moldir jafnaðar '45." SJM I. "Afstaða kirkju var þannig, að hún var austur af norðurenda bæjarhúsanna. Bæjardyr og annarra bæjarhúsa vissu mót austri, og var gengið norður bæjarhlaðið á leið til kirkju. Virtist alfaravegur [012] hafa legið þar um hlaðið..." , segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Túnakort; SJM I, 38, 40; Ö-Skeggjastaðir, 3; SJM V, 16; JJ, 364; SIT: Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 131, 152, 166, 172

NM-012:002 Skeggjastaðakirkja heimild um kirkju

"Skeggjastaðakirkja mun ávallt hafa staðið á sama stað, austur af norðurenda gömlu bæjarhúsanna." SJM I

SKEGGJASTAÐIR Á STRÖNDUM (NM) Þorláci

nefnd í kirknaskrá Páls [1200], en talin síðari viðbót; Kirknaskrá Páls, DI XII 3

[1367]: Skeggiastader.

Þorlaksarkirkja a skeggiastodum a attung j heimalandi.

v. kyr. iiij ær oc xx. hrvt tvævetrann. kugilldis hross.

c. vadmäla. iiijc j virdingarfie.

fiogra marka refil. xv aura annarz hundradz j bokum. steintiolld forn. alltarisklædi eitt. dvkar ij. annar blamerktur. handklædi ij forn. þorlaks lijknesci. lijkrakrakur. elldbera. kluckur ij. krossar ij. forner. biarnfell.

Skal hver bonde lvka eyri aa hveriu are oc hver fiskimadr fiordung fiska til prestzfædis aa skeggiastadi milli Stapaar oc Skoruvijkur. enn það eru þeir sem leggiast j vtver til rodra oc fara ei heim ad kvelldi.

Jtem eiga þeir ad lvka presti fiskatoll fiordung fiska.

Herra Otthgeir gaf til vj ær; Máld DI III 235

23.9.1478: Jörðin Eiði á Langanesi er í Skeggjastaðakirkjusókn. DI VI, 158

[1491 1518]: gamall maldage.

Kirkian ad skeggiastodvm a strondvm a heima land. eina kv. xxiiij ær. sterkann sexæring. kalek oc mesoklædi. þar vndir liggia xij kot. Máld DI VII16 [AM 263 fol, bl. 2 sennilega yngri en 1504 en þá gaf Jón Jónsson kirkjunni jörðina alla]

[1491-1518] Skeggiastadir

Jtem Suo felldan reikniing ä kirkian a skeggiastodum sem hier stendur.

jn primis. iiij. kugillde og þar er j ein kyr.

skip alfært med arum oc styre. oc einn kapall.

Enn landareign a stadurinn vr merkesteine oc j ranngarlæk. jtolulauzann reka vr ranngarlæk oc rettsyne framm j griothliðir oc suo lanngt framm sem sambydur korckudalzvadne hálfu oc hálft diupavatn oc þadann riettsyne austur vm þverr skarfioll j hvndzvatn hrygg framarlíga oc hálft hundzvatn. allar tungur yfir j holknä. vervist oc skipgongu j litlu to j hafnar lannde. Máld DI VII, 17 [Þjsks. Bps. A II, 1 bls. 140b; Lbs 107 4to, bl. 433 - sennilegt verður að telja að landamerkin hafi verið sriðuð upp eftir að Skeggjastaðir urðu staður 1504]

28.6.1504: Jón Jónsson priorsbróðir heitir að Skeggjastaðir skuli vera æfinlegt beneficium, með því móti að hann mætti blífa þar kennimaður meðan hann lifði; DI VII, 698 [dómur - Jón hafði fengið alla jörðina í fjórðungsgjöf frá Kristínu Jörundardóttur 9.9.1496 en hún hafði erfð eftir Björn bróður sinn - DI VII, 310]

19.5.1505: Skeggjastaðir dæmdir undir Hóladómkirkju; DI VII, 766 7 [dómur]

1575: Máld DI XV 675.

1845: "Séra Hóseas Árnason lét árið 1845 reisa timburkirkju þá er enn stendur, varðveitt í upphaflegri gerð, nú (1973) 128 ára, elst allra kirkna á Austurlandi. Torfkirkjur þær, er hér stóðu fyrir 1845, voru styttri en timburkirkjan, og náði þá kirkjugarður jafnlangt upp og vesturstafn kirkju. Þegar séra Hóseas reisir timburkirkjuna, varð kór hennar á gamla kirkjustæðinu inni í kirkjugarðinum, en framkirkjan gekk upp fyrir girðinguna. Þannig var helmingur kirkjunnar inni í garðinum..."SJM I. "Gömul munnmæli voru um tvær annex kirkjur frá Skeggjastöðum, önnur hefði verið á Skálum, en hin á Fagranesi á Langanesi."SIT

Heimildir: Túnakort; SJM I, 39; DI; SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 9

NM-012:003 kirkjugarður legstaður

1863, framkvæmd sr. Siggeirs Pálssonar prests 1862-1866: "...hann lætur stækka kirkjugarðinn nokkuð til suðurs og nokkuð til vesturs, nefnilega mótis við nýja kirkju. Var þá garðurinn orðinn jafn breiður beggja megin kirkjunnar...Torfveggir voru þá að kirkjugarðinum á þrjá vegu, en áformað (10. okt. 1863) að setja timburgarð að vestan. Mætti nú geta þess, að hér virðist ævafor venja, væri garður ekki umhverfis kirkju, að tvö skyldu vera hlið, annað sunnan við, hitt norðan við kirkjuna. Þessu var breytt eins og fleiru snemma á 20. öld."SIT

"Gamli grafreiturn var umhverfis kirkjuna, fremur lítill að ummáli, en margoft hækkaður upp eins og siður var fyrrum. Árið 1915 var hann stækkaður nokkuð til norðurs...Vorið 1945 voru öll gömlu bæjarhúsin rifin, og var þá kirkjugarðurinn stækkaður meira en um helming til vesturs...Gamlar heimildir sýna, að tvö hlið voru á kirkjugarði, annað sunnan, en hitt norðan við kirkju, þó aðeins væri eitt sáluhlið norðan kirkjunnar á þessari öld [20. öld]. Hliðin tvö benda til þess, að sá siður hafi verið tíðkaður að bera lík umhverfis kirkju áður en jarðsett var." SJM I

Heimildir: Túnakort; SJM I, 39; SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 138

NM-012:004 Húsvík heimild um verbúð

"...tættur miklar á sjávarbakka niður af bæ..."SJM I

"Allmiklar tættur eru í Húsvík, bæði uppi undir brekku Norðastaklifs og niðri á víkinni, skammt frá bakkabrún. Greinileg fjárhústöft er þar vestast við vikina [028]. Mun þar hafa verið sauðahús."SJM I. 1841: "Hafkallsveiðin er stunduð á vorin og sumrin en á fiskiveiðinni gefst sjaldan kostur nema frá miðju sumri til haustnótt. Það er óhætt að fullyrða að veiðigrein þessari hafi mjög so aftur farið síðan í forntíð, hvar til rök finnast bæði í gömlum máldögum og líka af þeim mörgu sjóbúðatóftum er ennþá sér merki til...Alls engar fornleifar er hér að finna nema ef telja skyldi fornar sjómannaskálatóttir sem eru einkum hér á Skeggjastöðum."SSM. "...íbúarnar lifa á nautgriparékt og sennilega að nokkru á fiskveiðum, en talið er að það sé ekki eins mikið nú og áður, því að enn sjást tóftir af mörgum sjóbúðum sem áður var búið í á vertíð."KK

Heimildir: SJM I, 38; SSM, 32, 36; KK, 2

NM-012:005 heimild um túngarð

"...en horfnir túngarðar þeir þrír, sem Olavíus getur í Ferðabók..."SJM I

Heimildir: SJM I, 38

NM-012:006 heimild um virki

1757: "Rústir af fornu virki eru á prestsetrinu Skeggjastöðum á Langanessströndum."FEB. "...[horfnar] rústir virkis þess, er Eggert Ólafsson og Bjarni Pálsson geta í Ferðabók sinni. Það á að hafa staðið á hól 10-20 m nv. af kirkjudyrum. Þjóðminjavörður taldi virkissögnina staðhæfulausa stafi, og var því kirkjugarðurinn stækkaður út fyrir virkishólinn, þar sem þá virtust yngri rústir einar, en grjóthleðslur og leifar af vatnsrennu, að því er virðist, sem hafa komið í ljós við gróft legstaða, styðja virkissögnina."SJM I. "[1945:] voru allar húsaleifar fjarlægðar og hluti af svæðinu tekið til stækkunar kirkjugarðs. Þá lenti einnig innan kirkjugarðs lítill hólbunga, sem munnmæli voru um, að væru leifar af fornu virki, tæpl. 20 m í norðvestur frá n.v. horni núverandi kirkju...Þegar grafir hafa verið teknar í þessum garði hafa fundizt leifar af helluræsi, sem bendir til, að vatn hafi verið leitt að jarðgöngum, sem legið hafi úr kirkju til virkisins.", segir í örnefnaskrá. "Her ere Levninger af et gammelt Kastel

eftir E.Olafs."FF

Heimildir: FEB, 167; SJM I, 38; Ö-Skeggjastaðir, 3; FF, 635

NM-012:007 heimild um leið

"Vestan Skarfatanga er allbreið, grunn og skerjótt vík, Húsvík, með lágum bökkum, Húsvíkurbökkum, og allbreiðri malarfjöru, Húsvíkurfjöru. Allmiklar tættur eru í Húsvík, bæði uppi undir brekku Norðastaklifs og niðri á víkinni, skammt frá bakkabrún.", segir í örnefnaskrá.

"Allmiklar tættur eru í Húsvík, bæði uppi undir brekku Norðastaklifs og niðri á víkinni, skammt frá bakkabrún. Greinileg fjárhústóft er þar vestast við víkina. Mun þar hafa verið sauðahús [028]...Mjög er þar þarasælt í mjórri malarfjöru, en fjárhætt í stórbrimum, einkum ef fönn leggur í bakka og lokar brattri uppgönguleið [029].", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 12

NM-012:008 *Einarshöfn* heimild um lendingu

"Nokkru vestar [en Húsvík] er gömul lending, Einarshöfn. Gengur þar hallandi klettabrík, Hleinin, fram í sjó.", segir í örnefnaskrá.

"Lenda mátti báðum megin við Hleinina eftir vindáttum. Allstórt sker er þarna, um 70 m frá landi. Þar mátti bíða í vari eftir lagi til lendingar...Gamli sjómenn frá tímum árabátanna fullyrtu að Einarshöfn hefði oft verið notuð sem nauðlending, þegar ófært var annars staðar. Sæmileg aðstaða var þarna til að bjarga létum bát frá sjó. Uppi á bakkanum, beint upp af Hleininni, er lítill tótt, sennilega lítill verbúð fremur en naust. Engar heimildir eru kunnar um Einar þann, sem lending þessi er kennd við.", segir í örnefnaskrá. "...verbúð í Einarshöfn..."SJMI.

Heimildir: SJM I, 38; Ö-Skeggjastaðir, 13

NM-012:009 *Hrafnsvík* heimild um lendingu

"...aðallending í Hrafnsvík við norðurtúnfót..."SJMI

"...þaðan sóttu Skeggjastaðaprestar löngum sjó."SJMI. "...aðallendingin á Skeggjastöðum á tímum árabátanna. Sáust þess merki, þótt nú séu horfin. Leifar af fiskhjalli [019] á bakkanum við uppgöngu úr víkinni og um 50 km [m] suður af hjallanum voru leifar af fiskreitum [020] úr grjóti til að breiða fisk til þurrkunar. Þetta er nú orðið tún, en hluti af reitunum var látinn óhreyfður, svo að sjá meg, hvar þeir voru. Þessi mannvirki voru frá dögum síra Jóns G. Halldórssonar, er var prestur á Skeggjastöðum 1884-1906.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: SJM I, 38; Ö-Skeggjastaðir, 9

NM-012:010 heimild um myllu

"Sá hluti Skeggjastaðalands, sem er austan við Ósinn, heitir Austarisandur, en Heimasandur frá Ósnum heim undir tún. Mjög aðgrunnt er með sandinum öllum, þó skerjalaust, nema út af Heimasandi miðjum gengur flúðahryggur, sem kallast Löngur...Skammt vestan við Löngur rennur Barðslækur. Í honum var vatnsmylla, þar sem hann féll niður í sandinn, sem enn sér merki.", segir í örnefnaskrá.

"Frá 19. öld: Séra Hóseas gerði túngarða [011] og vatnsmyllu við Barðslæk, kvísl úr Staðará veitt í lækinn til vatnsauka fyrir mylluna og ullarþvotta."SJMI

Heimildir: SJM I, 40; Ö-Skeggjastaðir, 9

NM-012:011 heimild um túngarð

"Frá 19. öld: Séra Hóseas gerði túngarða og vatnsmyllu [010] við Barðslæk, kvísl úr Staðará veitt í lækinn til vatnsauka fyrir mylluna og ullarþvotta."SJMI

Framkvæmdir sr. Hóseasar Árnasonar, sem var prestur 1839-1859: "Síra Hóseas gjörði miklar endurbætur á túni staðarins og lauk við að girða það allt með torfgarði um 1852 og voru grindur í hliðum. Þessi túngarður var mikið mannvirki, leifar hans sjást enn undir brekkunni ofan við túnið...fremur illa virðist hafa gengið með viðhald túngarðisins. Hann var víða skörðóttur og einu sinni vantar grindur í hliðin. Það er tæpast einleikið á rekajörð. Mætti ætla að óhlutvandar menn, er um veginn færu skemmdu og brytu hliðgrindur til þess þurfa ekki að opna og loka tveimur hliðum og gat jafnvel fundist það fordild að vera að girða tún í stað þess að láta vaka yfir vellinum."SIT

Heimildir: SJM I, 40; SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 131, 138

NM-012:012 heimild um leið

Vegur sem lá við Skeggjastaðahlað og niður að annari götu á sjávarbökkum neðan bæjar: "Virtist alfarvegur hafa legið þar um [bæjar]hlaðið, þó var einnig önnur gata [018] neðan við tún, nærri sjávarbökkum... Ull var þvegin [015] við þennan [Barðs]læk, nærri núverandi kartöflugarði. Þar rétt fyrir neðan var vað á læknum, því að alfaraleið lá þar um og komu saman götur, önnur heiman frá Skeggjastöðum, en hin lá neðan við túnið með sjávarbökkum [018] og þar niður, sem heimasandur endar.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 3, 6

NM-012:013 varða landamerki

Landamerkjavörður milli Skeggjastaða og Dalhúsa og Gæsagils: "Úr Merkilæk, þar sem hann fellur til sjávar, og upp eftir honum, þar til hann myndast úr tveimur drögum, þaðan í vörðu, er stendur á melhól í svonefndum Merkiþlóa. Þaðan réttsýnis í aðra vörðu [014] á svonefndum Fossahnjúk og í sömu stefnu austan við Þorvaldsstaðavatn í Staðará...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 6

NM-012:014 varða landamerki

Landamerkjavörður milli Skeggjastaða og Gæsagils: "Úr Merkilæk, þar sem hann fellur til sjávar, og upp eftir honum, þar til hann myndast úr tveimur drögum, þaðan í vörðu [013], er stendur á melhól í svonefndum Merkiþlóa. Þaðan réttsýnis í aðra vörðu á svonefndum Fossahnjúk og í sömu stefnu austan við Þorvaldsstaðavatn í Staðará...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 6

NM-012:015 heimild um þvottastað

"Sá hluti Skeggjastaðalands, sem er austan við Ósinn, heitir Austarisandur, en Heimasandur frá Ósnum heim undir tún. Mjög aðgrunnt er með sandinum öllum, þó skerjalaust, nema út af Heimasandi miðjum gengur flúðahryggur, sem kallast Löngur...Skammt vestan við Löngur rennur Barðslækur. Í honum var vatnsmylla [010], þar sem hann féll niður í sandinn, sem enn sér merki. Ull var þvegin við þennan læk, nærri núverandi kartöflugarði.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 6

NM-012:016 heimild um vað

"Sá hluti Skeggjastaðalands, sem er austan við Ósinn, heitir Austarisandur, en Heimasandur frá Ósnum heim undir tún. Mjög aðgrunnt er með sandinum öllum, þó skerjalaust, nema út af Heimasandi miðjum gengur flúðahryggur, sem kallast Löngur...Skammt vestan við Löngur rennur Barðslækur. Í honum var vatnsmylla [010], þar sem hann féll niður í sandinn, sem enn sér merki. Ull var þvegin [011] við þennan læk, nærri núverandi kartöflugarði. Þar rétt fyrir neðan var vað á læknum, því að alfaraleið lá þar um og komu saman götur, önnur heiman frá Skeggjastöðum [012], en hin lá neðan við túnið með sjávarbökkum [018] og þar niður, sem Heimasandur endar.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 6

NM-012:017 *Einarshöfn* heimild um lendingu

"Nokkru vestar [en Húsvík] er gömul lending, Einarshöfn. Gengur þar hallandi klettabrák, Hleinin, fram í sjó. Uppi á bakkanum, beint upp af Hleininni, er lítill tótt, sennilega lítill verbúð fremur en naust", segir í örnefnaskrá. "Engar heimildir eru kunnar um Einar þann, sem lending þessi er kennd við.", segir í örnefnaskrá. "...verbúð í Einarshöfn..."SJM I.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 13; SJM I, 38

NM-012:018 *Einarshöfn* heimild um verbúð

"Nokkru vestar [en Húsvík] er gömul lending, Einarshöfn. Gengur þar hallandi klettabrák, Hleinin, fram í sjó. Uppi á bakkanum, beint upp af Hleininni, er lítill tótt, sennilega lítill verbúð fremur en naust", segir í örnefnaskrá. "...verbúð í Einarshöfn..."SJM I

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 13; SJM I, 38

NM-012:019 *Hrafnsvík* heimild um hjall

Hrafnsvík er við norðurtúnfót Skeggjastaðar.

"...aðallendingin á Skeggjastöðum á tímum árabátanna. Sáust þess merki, þótt nú séu horfin. Leifar af fiskhjalli á bakkanum við uppgöngu úr víkinni og um 50 km [m] suður af hjallanum voru leifar af fiskreitum [020] úr grjóti til að breiða fisk til þurrkunar. Þetta er nú orðið tún, en hluti af reitunum var látinn óhreyfður, svo að sjá meg, hvar þeir voru. Þessi mannvirki voru frá dögum síra Jóns G. Halldórssonar, er var prestur á Skeggjastöðum 1884-1906.", segir í örnefnaskrá. "...fiskihjallur á Hrafnsvíkurbakka á móts við lendinguna..."SIT

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 9; SIT: Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 165

NM-012:020 *Hrafnsvík* heimild

Leifar af fiskreitum í Hrafnsvík, sem er við norðurtúnfót.

"...aðallendingin á Skeggjastöðum á tímum árabátanna. Sáust þess merki, þótt nú séu horfin. Leifar af fiskhjalli á bakkanum við uppgöngu úr víkinni og um 50 km [m] suður af hjallanum voru leifar af fiskreitum [020] úr grjóti til að breiða fisk til þurrkunar. Þetta er nú orðið tún, en hluti af reitunum var látinn óhreyfður, svo að sjá megi, hvar þeir voru. Þessi mannvirki voru frá dögum síra Jóns G. Halldórssonar, er var prestur á Skeggjastöðum 1884-1906.", segir í örnefnaskrá. "Þrír fiskreitar úr grjóti til að breiða á saltfisk til þurrkunar."SIT

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 9; SIT: Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 165

NM-012:021 *Klifsvíkurstekkur* heimild um stekk

"Fyrir norðan Litlu-Hrafnsvík lækkar sjávarbakkinn...og endar í mjóum tanga, Klifsvíkurtanga. Vestan hans er Klifsvík með allháum bakka, Kifsvíkurbakka, sem fer hækkandi til vesturs...Fjaran niðri í víkinni heitir, Klifsvíkurfjara...Á bakkanum, þar sem hægust er uppganga úr víkinni, er allstór tóft, gerð úr torfi og grjóti.", segir í örnefnaskrá.

"Hún nefndist Klifsvíkurstekkur. Þegar grafið var í tóft þessa, komu í ljós gólfskánir og öskulög, sem bentu til mannvistar. Þykir því líklegt, að þarna hafi verið einn þeirra fornu sjómannaskála, er reistir voru á nesjum og tögum nærri góðum fiskimiðum. Enginn lækur fellur niður í Klifsvík, en þó er rennandi vatn þar skammt undan og auðvelt að veita því nær þessari tóft.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 10

NM-012:022 *Klifsvíkurfjara* heimild um lendingu

"Fyrir norðan Litlu-Hrafnsvík lækkar sjávarbakkinn...og endar í mjóum tanga, Klifsvíkurtanga. Vestan hans er Klifsvík með allháum bakka, Kifsvíkurbakka, sem fer hækkandi til vesturs...Fjaran niðri í víkinni heitir, Klifsvíkurfjara. Þar er rekasælt, en vond lending nema í ládeyðu.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 10

NM-012:023 *Stapavík* heimild um lendingu

"Stapavíkurbakkar. Norðan Klifsvíkur byrja allhár bakkar, með samfelldu klettabelti efst og stórgrýti urð undir, allt fram í sjó. Ná þeir allt norður fyrir næstu vík, er nefnist Stapavík...Vikin dregur nafn af Stapa, sem er einstakur klettur, er líkist kastala tilsýndar, talinn um 20 faðma hár.", segir í örnefnaskrá.

"Stapinn skýlir víkinni suðaustan- og sunnanáttum, og fyrr meir þótti þar nothæf lending, nema í austan og norðaustan stórviðrum. Fremur er þar aðdjúpt, en fjörumöl stórgerð, og getur verið sterkt sog við fjöruna, þótt ekki brjóti á víkinni. Síðan árabátaútræði lauk, er sjaldan lent í Stapavík...", segir í örnefnaskrá. "...svo var heldur ekki góð lending á Skeggjastöðum, ef hleypti upp brimi. Mátti þá stundum nauðlenda í Stapavík, sem er rúmlega kílómetra norðan við bæinn. Samkv. þjóðsögu um síra Marteinn mun hann hafa notað þá lendingu."SIT

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 10-11; SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 57

NM-012:024 *Stapavík* heimild um leið

"Stapavíkurbakkar. Norðan Klifsvíkur byrja allhár bakkar, með samfelldu klettabelti efst og stórgrýti urð undir, allt fram í sjó. Ná þeir allt norður fyrir næstu vík, er nefnist Stapavík...Vikin dregur nafn af Stapa, sem er einstakur klettur, er líkist kastala tilsýndar, talinn um 20 faðma hár.", segir í örnefnaskrá.

"Fremur bratt er uppgöngu úr Stapavík, sums staðar lítt kleifir klettar, en þó sæmlega gengt eftir þremur fjárgötum. Hægust er sú, sem liggur upp sunnanvert við Stapaá, upp frá lendingunni [023].", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 11

NM-012:025 *Stapavík* garðlag náthagi

"Stapavíkurbakkar. Norðan Klifsvíkur byrja allhár bakkar, með samfelldu klettabelti efst og stórgrýti urð undir, allt fram í sjó. Ná þeir allt norður fyrir næstu vík, er nefnist Stapavík...Vikin dregur nafn af Stapa, sem er einstakur klettur, er líkist kastala tilsýndar, talinn um 20 faðma hár.", segir í örnefnaskrá.

"Stapinn skýlir víkinni suðaustan- og sunnanáttum, og fyrr meir þótti þar nothæf lending, nema í austan og norðaustan stórviðrum. Fremur er þar aðdjúpt, en fjörumöl stórgerð, og getur verið sterkt sog við fjöruna, þótt ekki brjóti á víkinni. Síðan árabátaútræði lauk, er sjaldan lent í Stapavík...Engar sjást leifar sjómannaskála við Stapavík, sem vart er að vænta, því að um síðustu aldamót var hlaðinn þar mikill torfgarður, sem enn stendur á víkurbakkanum og var hluti náthagagirðingar, sem síra Jón [prestur 1884-1907] lét gera milli Stapaár og Austastaklifs. Hluti garðsins og mikið af góðu graslendi við Stapavík fór undir þjóðveg, sem liggur yfir Austastaklif og niður af því norður, meðfram Stapavíkinni, undir Miðklifi og síðan í sveig yfir graslendi Húsavíkur norður af Merkilæk.", segir í örnefnaskrá. "...má nefna garðhleðslur og skurðgröft sem náthagagirðingu við Stapavík."SIT

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 11; SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 165

NM-012:026 *Náttmálapúfa* varða eyktamark

"Miðklif heita melabungur milli Stapaár og Húsavíkur lækjar. Hæst ber Náttmálapúfu, eyktamark frá Bakka, leifar af gamalli vörðu... Á Skeggjastaðum nefnist hún Sjónarþúfa...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 11

NM-012:027 heimild um leið

Leið niður í Löngufjöru: "Norðan Stapavíkur og austan í Skarfatanga fara sjávarbakkar lækkandi....Nærri miðsvæðis er mjó, stórgerð malarfjara, Langafjara. Má þar ganga niður bratta fjárgötu. Oft kemur þarna mikill þari og rekaviður.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 12

NM-012:028 *Húsvík* heimild um fjárhús

Húsvík er neðan bæjar. "Vestan Skarfatanga er allbreið, grunn og skerjótt vík, Húsvík, með lágum bökkum, Húsvíkurbökkum, og allbreiðri malarfjöru, Húsvíkurfjöru. Allmiklar tættur eru í Húsvík [sjá einnig 004], bæði uppi undir brekku Norðastaklifs og niðri á vikinni, skammt frá bakkabrún.", segir í örnefnaskrá.

"Greinileg fjárhústóft er þar vestast við vikina. Mun þar hafa verið sauðahús...Mjög er þar þarasælt í mjórri malarfjöru, en fjárhætt í stórbrium, einkum ef fönn leggur í bakka og lokar brattri uppgönguleið [056].", segir í örnefnaskrá. Framkvæmdir sr. Ingvars Nikulássonar prests 1907-1936: "Hann lét byggja upp öll útihús, hesthús, skemmu, fjós, hlöður og fimm fjárhús auk þriggja smærri kofa. Allt voru þetta torfhús með á rafti, en eitt fjárhúsið var með timburþaki klæddu pappa og torfþak utan yfir og svo var við önnur fjárhús hlaða með jarnþaki, sem tók 150 hesta." SIT

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 12; SJM I, 38; SIT: Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 174, 166

NM-012:029 *Flóðvað* heimild um vað

"Úr Tjarnarmó lágu þrjú vöð austur yfir Bakkaá. Neðst Flóðvað neðan við Flóðvaðshyl, næst Háabakkavað [030] ofan við sama hyl og efst Stekkjarvað [031] rétt ofan við Bakkaárbrú.", segir í örnefnaskrá.

"Engin þessi vöð eru nú notuð.", segir í örnefnaskrá Bakka.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 15; Ö-Bakki, 3

NM-012:030 *Háabakkavað* heimild um vað

"Úr Tjarnarmó lágu þrjú vöð austur yfir Bakkaá. Neðst Flóðvað neðan við Flóðvaðshyl, næst Háabakkavað ofan við sama hyl og efst Stekkjarvað [031] rétt ofan við Bakkaárbrú.", segir í örnefnaskrá.

"Engin þessi vöð eru nú notuð.", segir í örnefnaskrá Bakka.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 15; Ö-Bakki, 3

NM-012:031 *Stekkjjarvað* heimild um vað

"Úr Tjarnarmó lágu þrjú vöð austur yfir Bakkaá. Neðst Flóðvað neðan við Flóðvaðshyl [029], næst Háabakkavað [030] ofan við sama hyl og efst Stekkjarvað rétt ofan við Bakkaárbrú.", segir í örnefnaskrá.

Stekkurinn sem vaðið er kennt við var í Bakkalandi á Stekkjarnesi. "Engin þessi vöð eru nú notuð.", segir í örnefnaskrá Bakka.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 15; Ö-Bakki, 3

NM-012:032 *Draugafoss* örnefni draugur

"...Dalhúsavegur að þjóðvegi. Þar vestan við er stórt og blautt mýraflæmi, Breiðamýri. Skammt sunnan við hana rís Fögruhlíðarhóll á landamerkjum. Breiðamýri nær allt norður undir Staðará, þó eru mjóar eyrar næst ánni, neðan frá þjóðvegi og upp að sélegum fossi, sem ber hið skugga-lega nafn Draugafoss.", segir í örnefnaskrá.

"Ekki eru kunnar neinar draugasögur honum tengdar. Djúpur hylur er undir fossinum. Ekki ber hann nafn, en nægt hefði hann sem drekkingarhylur, ef þarna hefði verið aftökustaður, sem menn hyggja, að verið hafi á fornum þingstöðum og eru sums staðar kunnir. Skeggjastaðir var þingstaður allt frá öndverðu fram á þennan dag. Í Íslandslýsingu Jónasar Hallgrímssonar er fossinn nefndur Drangafoss. Þar gæti verið um að ræða mistætur handrits eða misheppnaða tilraun til að gefa fögrum fossi fegurra nafn.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 15

NM-012:033 heimild um leið

"Spölkorn vestur af Dýjahólum rísa Dýjafjöll. Þau eru tvö, Neðra-Dýjafjall og Efra-Dýjafjall. Efra-Dýjafjallið er miklu hærra. Nafnið Dýjanúpur, sem er á korti, hefir aldrei verið notað hér, svo að menn viti til, en það mun

eiga við Efra-Dýjafjallið...Norðaustan í Neðra-Dýjafjalli er dálítill lægð og hvammur þar undir. Þar er greiðfær reiðleið upp á fjallið rétt hjá Dýjafjallagreni, sem er þar ofarlega í brekkunni og kemur oftast snemma undan snjó.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 16

NM-012:034 *Tjaldhæð* örnefni tjaldstæði

"Um hann [Langamel] rennur lækur, sem kemur mjög langt að innan og hefir brotið sér alldjúpan farveg vestan við Efra-Dýjafjall og norður í Rauða...Þegar komið er innst á Langamel, fer svæðið milli Rauðaá og austurmarka að breikka...Er þá fyrst að nefna Tjaldhæð, 317 m, í framhaldi af Langamel.", segir í örnefnaskrá.

"Talið er að engjafólk hafi búið í tjaldi þar austan við hæðina, er það heyjaði í Tjaldhæðarflóa.", segir í viðbótum við örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 16; Ö-Skeggjastaðir viðb., 1

NM-012:035 *Smalavarða* varða samgöngubót

"Frá Töflu [urðarhæð 388 m] liggja melhryggir suður að Gæsagilsár, og mel nærri ánni stendur gömul myndarleg varða, Smalavarða, hlaðin úr grjóti. Þar vestan við er flatt mýrlendi. Myndar áin þar kila og lón; nefnast þar Gæsagilsárdrög.", segir í örnefnaskrá.

"Þar sem áin fellur úr þeim [Gæsagilsárdrögunum] fram af lágrí brekku, er bezt afstaða til að reka fé yfir ána. Gat varðan því verið þarna þarfur vegvísir í þoku eða dimmviðrúm og einnig mótsstaður gangnamanna í Staðarheiði, en það er leitarsvæði milli Gæsagilsár, Efri-Krókslækjar og Rauðár...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 18

NM-012:036 heimild

"Nú þarf að koma að Dalhúsaá. Í farvegi hennar ofan Efrieyrar er surtarbrandslag, sem reynt var að nota sem eldsneyti, en reyndist ekki vel. Dalhúsaá á upptök sín undir Urðarhlíð og fellur niður norðan Töflu.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 18

NM-012:037 varða

Svæði milli Rauðár og Staðarár: "...Tófuaxlarflói. Ofan og vestan við þann flóa rís Tófuöxl, 236 m. Þar sem hún lækkar í átt að Staðará, er Tófuaxlargreni austan í melbrún, og gengur lítill grasi vaxin kvos upp að greninu. Þar hjá er lítill grjótvörða.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 20

NM-012:038 heimild

"...aðallending í Hrafnsvík við norðurtúnfót..."SJM I

"...leifar mikils garðs af grjóti og torfi frá túni og norður á móts við miðja Hrafnsvík..."SIT

Heimildir: SJM I, 38; SIT: Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 165

NM-012:039 *Barðsmýri* heimild um mógrafir

"Næst Heimasandi, frá Ós og vestur að Barðslæk, heita Sandböð, oftast stytt í Böð...Næst Sandböðum tekur við Barðsmýri. Þar má sjá gamlar mógrafir.", segir í örnefnaskrá.

"Mótekja var bæði lítill og léleg og með öllu aflögð eftir 1950. Barðsmýri var að mestu framræst með skurðgröfu 1954...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 21

NM-012:040 heimild

Gamlar rústir: "...upp með Staðará skammt upp fyrir Staðarárfoss. Nokkru ofar með ánni eru gamlar lyngi vaxnar rústir, sem ekki bera nafn, en gætu hafa verið býli eða beitarhús, því að skammt ofar er einkar gott til vetrarbeitar.", segir í örnefnaskrá.

"Hins vegar er mikil hætta á, að fé geti í norðanveðrum hrakið í árgil. Gæti fjárskaði hafa valdið því, að byggð eða beitarhús aflögðust með öllu.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 21

NM-012:041 *Módalur* heimild um mógrafir

"Framahald Stapaárdals næstum inn að Staðarflóa er lítill grösugur dalur, Módalur, öðru nafni Torfdalur.", segir í örnefnaskrá.

"Þar sjást merki mótekju. Varla mun þar hafa verið rist torf svo fjarri bæ, en hugsanlegt er, að torf hafi fyrrum

merkt mó eða svörð, eins og mór er nefndur á Austurlandi.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 21

NM-012:042 heimild um túngarð

"...Nónþúfa, sem er heima við bæ, á lágri brekkubrún, rétt ofan við túngarð (fornan), í suðvesturátt frá bæjarhlaði gamla bæjarstæðisins.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 22

NM-012:043 *Stapaárvað* heimild um vað

"Næst Stapaárdal að vestan eru engin örnefni, fyrr en kemur út að Miðklifi. Þar gengur lítil, krókamynduð dalkvos frá gamla þjóðveginum norðan við Stapaárvað.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 22

NM-012:044 *Stórafellsgreni* heimild um samgöngubót

"...Stórafell, 182 m. Mun það vera hæsta hæðin á Skeggjastaðahálsum. Enn er ónefnt á svæði þessu gamalt greni, Stórafellsgreni, sem þó er hvorki í né hjá Stórafelli, heldur æðispöl suðaustur af því, í brekkuhalli hjá alldjúpum en þurru grafningi. Grenið er merkt tveimur steinum.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 23

NM-012:045 *Smiðjutún* heimild um smiðju

Í Skeggjastaðatúni: "Smiðjutún, verður naumast afmarkað, en mun vera sunnan við núverandi íbúðarhús, því að þar aðeins ofar virtist smiðja hafa staðið.", segir í örnefnaskrá.

1867, sr.Jens V. Hjaltalín: "...forn smiðja suður á túni..."SIT

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 23; SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 152

NM-012:046 *Hesthúsmór* örnefni hesthús

Í Skeggjastaðatúni: "Hesthúsmór, framahald túns, frá Smiðjutúni [045] suður að lítilli lækjarsytru, sem aðskilur eldra túnið frá nýræktartúni....", segir í örnefnaskrá.

Framkvæmdir sr. Ingvars Nikulássonar prests 1907-1936: "Hann lét byggja upp öll útihús, hesthús, skemmu, fjós, hlöður og fimm fjárhús auk þriggja smærri kofa. Allt voru þetta torfhús með á rafti, en eitt fjárhúsið var með timburþaki klæddu pappa og torfþak utan yfir og svo var við önnur fjárhús hlaða með jarnþaki, sem tók 150 hesta."SIT

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 23; SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 174

NM-012:047 heimild um túngarð

Í Skeggjastaðatúni: "Á Neðratúni eru þessi örnefni talin að norðan: Hrafnsvíkurbakki; þar er yzti og neðsti hluti allstórs nýræktartúns norðan við afrennslisrás frá ræsi á þjóðvegi. Þar sunnan við, allt að leifum gamals túngarðs...Þar sem leifar gamla túngarðsins mega að heita horfnar, nema sem lítil mishæð á kafla...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 24

NM-012:048 *Hringur* heimild um fjárhús

Garðlag í Skeggjastaðatúni, sem nú er horfið.

"Örnefnið Hringur hefir ekki haldist í notkun, og ummerki þess eru horfin. Ekki var sjáanlegt, að þar [?] hefði verið hringlaga svæði, heldur því sem næst ferhyrnt við horn túngarðs, líklega afmarkað með garðhleðslu á þrjá vegu og af fjárhúsi á einn veg.", segir í örnefnaskrá. "Ekki sjáanlegt hringlag.", segir í viðbótum við örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 24; Ö-Skeggjastaðir viðb., 2

NM-012:049 heimild um fjárhús

Í Skeggjastaðatúni: "Fjárhús og hlaða stóðu neðarlega á Neðratúni...", segir í örnefnaskrá.

1867, sr.Jens V. Hjaltalín: "Loks voru tvö fjárhús niðri á túni..."SIT. Framkvæmdir sr. Ingvars Nikulássonar prests 1907-1936: "Hann lét byggja upp öll útihús, hesthús, skemmu, fjós, hlöður og fimm fjárhús auk þriggja smærri kofa. Allt voru þetta torfhús með á rafti, en eitt fjárhúsið var með timburþaki klæddu pappa og torfþak utan yfir og svo var við önnur fjárhús hlaða með jarnþaki, sem tók 150 hesta."SIT

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 24; SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 152, 174

NM-012:050 *Miðmundarsel* heimild um sel

"...Miðmundasel undir Miðmundarfelli (eyktamark) um 3 km ssv. af bæ. Selrústirnar eru nú lyngi vaxnar."SJM I
"...fyrir löngu lynggrórar, en þó greinilegar tættur. Skammt þar austan við má finna leifar vatns-bóls í lítilli lind.", segir í örnefnaskrá. "Ekki vitað, hvenær síðast var haft þar í seli, né heldur á Gæsagili, nú í Dalhúsalandi, en þar var einnig sel frá Skeggjastöðum.", segir í viðbótum við örnefnaskrá. 1841, heimild um 2 selstöður: "Á Skeggjastað hafa ogso verið tvö sel a) Miðmundarsel, undir sonefndu Miðmundarfelli og b) Gæsagilssel [NM-015:001], þar sem bærinn er nú byggður...Enginn af þessum seljum er nú notuð og ei vita menn hvenær eða af hvörri sök þau hafa verið niður lögð."SSM

Heimildir: SJM I, 38; Ö-Skeggjastaðir, 16; Ö-Skeggjastaðir viðb., 1; SSM, 32

NM-012:051 heimild um fjárskýli

"...en 1958-1959 voru byggð af steinsteypu fjárhús og hlaða niðri við Barðslæk, þar sem áður var gömul fjárborg er sr. Jón G. Halldórsson lét byggja fyrir síðustu aldamót...", segir í örnefnaskrá.

"Nærri Lækjarmótum Barðslækjar og Efri-Lækjar og vestan þeirra lét hann gera stóra fjárborg. Veggir voru úr grjóti og torfi og torfþak, en hvorki garðar né jötur. Þarna gat féð leitað skjóls, er það gekk í þara á Heimasandinum. Þarna var minni sjávarhætta en í fjörum norður af túni."SIT

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 24; SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 166

NM-012:052 heimild um skemmu

1867, sr.Jens V. Hjaltalín: "...áholdaskemma suður á hlaði, sæmilegt hús..."SIT

Framkvæmdir sr. Ingvars Nikulássonar prests 1907-1936: "Hann lét byggja upp öll útihús, hesthús, skemmu, fjós, hlöður og fimm fjárhús auk þriggja smærri kofa. Allt voru þetta torfhús með á rafti,en eitt fjárhúsið var með timburþaki klæddu pappa og torfþak utan yfir og svo var við önnur fjárhús hlaða með jarnþaki, sem tók 150 hesta."SIT

Heimildir: SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 152, 166, 174

NM-012:053 heimild um hlöðu

1867, sr.Jens V. Hjaltalín: "...áholdaskemma suður á hlaði [052], sæmilegt hús, heyhlaða fyrir tvær kýr,reft með vegg í tveimur stoðum, hálfónýtt hús, sem hvorki hélt vindum né vatni."SIT

Framkvæmdir sr. Ingvars Nikulássonar prests 1907-1936: "Hann lét byggja upp öll útihús, hesthús, skemmu, fjós, hlöður og fimm fjárhús auk þriggja smærri kofa. Allt voru þetta torfhús með á rafti,en eitt fjárhúsið var með timburþaki klæddu pappa og torfþak utan yfir og svo var við önnur fjárhús hlaða með jarnþaki, sem tók 150 hesta."SIT

Heimildir: SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 152, 174

NM-012:054 heimild um hjall

1867, sr.Jens V. Hjaltalín: "...hjallgarmur niðri á sjávarbakka (hjá lendingu)."SIT

Heimildir: SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 152

NM-012:055 *Reiðbali* heimild

Uppistöðulón: "Reiðbalalækur er önnur smásýtra, sem rennur um skurð sunnan við tún og rann fyrrum meðfram gamla veginum, niður á Reiðbala, sem er suður af Sandkrók, og meðfram honum niður á sandinn, en var veitt í annan farveg við norður-enda Reiðbalans, sem nú má heita orðinn að túni og innan girðingar.", segir í örnefnaskrá.

"Við Barðslæk, nærri bæjarrústum Barðs, lét hann gera ísgeymslu, sem var torfhús með afar þykkum veggjum. Í sambandi við það var gert uppistöðulón [NM-013:003] í Barðslæknum og á Reiðbalanum, og ísinn brotinn af þeim og fluttur í geymluhúsið [NM-013:002]."SIT. Þetta var gert í tíð sr. Jóns Halldórssonar 1884-1906.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir 9; SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 165

NM-012:056 *Húsvík* heimild um leið

Leið upp úr Húsvík [sjá 028 og 004]: "Mjög er þar þarasælt í mjórri malarfjöru, en fjárhætt í stórbrimum, einkum ef fönn leggur í bakka og lokar brattri uppgönguleið.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 12; SJM I, 38

NM-012:057 heimild

Ísgeymslurnar eru ekki staðsettar.

"Einnig sjást merki þess að snjór væri geymdur í töftum með þykkum veggjum og þakið yfir með torfi. Þannig var reynt að geyma beitu o.fl. Snjórinn var mjög eftirstóttur af Færeyingum. Þeir fengu aðsetur og uppsátur hjá bændum í Skeggjastaðahreppi."SIT

Heimildir: SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 165

NM-012:058 heimild um hlöðu

"Þar rétt við Gæsagilsá byggði hann allstóra heyllöðu, svo að geyma mætti þar heyið og flytja þaðan heim, þegar sleðafæri gafst á vetrum."SIT

Byggð í tíð sr. Jóns Halldórssonar prests á Skeggjastöðum 1886-1990. Framkvæmdir sr. Ingvars Nikulásssonar prests 1907-1936: "Hann lét byggja upp öll útihús, hesthús, skemmu, fjós, hlöður og fimm fjárhús auk þriggja smærri kofa. Allt voru þetta torfhús með á rafti, en eitt fjárhúsið var með timburþaki klæddu pappa og torfþak utan yfir og svo var við önnur fjárhús hlaða með jarnþaki, sem tók 150 hesta."SIT

Heimildir: SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 166, 174

NM-012:059 heimild

Timburhús sem stóð á hlaðinu austan við baðstofuna og sneri eins. Var rífið 1907.

Framkvæmdir sr. Jóns Halldórssonar rétt fyrir 1900: "...endurreisti hann að mestum hluta stóran torfbæ með öðrum tilheyrandi bæjarhúsum. En auk þess byggði hann stuttu fyrir aldamótin timburhús, er stóð á hlaðinu austan við baðstofuna og sneri eins. Hvorki mun nú til teikning þess né stærðarmál. Í úttektum er það nefnt "timburlanghús," en ekki lýst nákvæmlega af því það var eign prestsins. Þó er skráð að það hafi verið tvær hæðir, stofuhæð og rishæð, portbyggt. Dyr voru á austurhlíð þess um miðju og tveir gluggar hvoru megin dyra. Á suðurstafni voru aðeins tveir gluggar, annar á stofu, hinn á herbergi á rishæð uppi yfir stofu. Gizkað er á, að tvö herbergi uppi, en þrjú niðri. Ekki var talið að eldstæði væri í þessu húsi enda þótti það mjög kalt til íveru...Síra Jón Halldórsson...lét rífa þetta hús og seldi andvirði þess [árið 1907]."SIT

Heimildir: SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 166

NM-012:060 heimild um leið

Alfaraleið um sjávarbakkana neðan Skeggjastaðar: "... önnur gata neðan við tún, nærri sjávarbökkum... Ull var þvegin [011] við þennan [Barðs]læk, nærri núverandi kartöflugarði. Þar rétt fyrir neðan var vað á læknum, því að alfaraleið lá þar um og komu saman götur, önnur heiman frá Skeggjastöðum [012], en hin lá neðarn við túnið með sjávarbökkum og þar niður, sem heimasandur endar.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 3, 6

NM-012:061 Húsvík heimild um beitarhús

Húsvík er neðan bæjar. "Vestan Skarfatanga er allbreið, grunn og skerjótt vík, Húsvík, með lágum bökkum, Húsvíkurbökkum, og allbreiðri malarfjöru, Húsvíkurfjöru. Allmiklar tættur eru í Húsvík [sjá einnig 004], bæði uppi undir brekku Norðastaklifs og niðri á víkinni, skammt frá bakkabrún.", segir í örnefnaskrá.

"Þar voru beitarhús í Húsvík..."SJM I

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 12; SJM I, 38

NM-013 Barð

1847: Jarðardýrleiki kemur ekki fram. Hjáleiga frá Skeggjastöðum. Ekki nefnd 1760 né 1804. JJ, 350. 1841: "Barð, byggt 1935." SSM, 33. Í byggð 1834-1948. SJM I, 37-38.

NM-013:001 Barð bæjarstæði býli

"...afbýlið Barð skammt suðaustur frá [Skeggjastaða]bænum...Engar rústir býlisins eru nú sjáanlegar.", segir í örnefnaskrá.

"...var stutt í byggð og mun ekki hafa haft nein afmörkuð landamerki...Það var í byggð 1834-48.", segir í örnefnaskrá. "Í ábúð í rúman áratug frá 1835.", segir í grein Halldórs Stefánssonar.

Heimildir: JJ, 350; Ö-Skeggjastaðir, 4, 21; Halldór Stefánsson. "Fornbýli og eyðibýli í Múlasýslum" 174

NM-013:002 heimild

Ísgeymsla: "Við Barðslæk, nærri bæjarrústum Barðs, lét hann gera ísgeymslu, sem var torfhús með afar þykkum veggjum. Í sambandi við það var gert uppistöðulón í Barðslæknum og á Reiðbalanum [NM-012:055], og ísinn brotinn af þeim og fluttur í geymluhúsið."SIT

Þetta var framkvæmt í tíð sr. Jóns Halldórssonar prests á Skeggjastöðum 1884-1906.

Heimildir: SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 165

NM-013:003 heimild

Uppistöðulón: "Við Barðslæk, nærri bæjarrústum Barðs, lét hann gera ísgeymslu [002], sem var torfhús með afar þykkum veggjum. Í sambandi við það var gert uppistöðulón í Barðslæknum og á Reiðbalanum [NM-012:055],

og ísinn brotinn af þeim og fluttur í geymluhúsið."SIT
Þetta var framkvæmt í tíð sr. Jóns Halldórssonar prests á Skeggjastöðum 1884-1906.
Heimildir: SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 165

NM-014 Dalhús

1847: Jarðardýrleiki kemur ekki fram. Hjáleiga frá Skeggjastöðum. Ekki nefnd 1760 né 1804. JJ, 350. Dalhús voru ekki í samfelldri ábúð. Jörðin var eign Skeggjastaðakirkju 1918 en um það leyti féll Gæsagil undir Dalhús og þá voru þær seldar undan staðnum og hafa verið í bændaeign síðan. Fór í eyði 1966. SJM I, 41-42.
Túnakort [í kringum 1920]: Tún 1,8 ha., garðar 112 m². "[1918] gamla túnið "í lélegri rækt, snögglent og votlent, mestallt þýft." Dalhús er inn af Sandvík. Landið er að mestum hluta til heiðar. Mýrlendar lægðir liggja suður með ánum en hæðabungurnar eru snöggglendari.SJM I, 42

NM-014:001 *Dalhús* bæjarstæði býli

"Dalhúsabærinn stendur í daldragi eða hvammi skammt ofan við ármót Dalhúsa- og Gæsagilsár, um 3,5 km suðaustur frá Skeggjastöðum." SJM I. "Bærinn stendur á vesturbakka Dalhúsár.", segir í örnefnaskrá.
1775-1777: Ólafur Olavíus greinir frá því í Ferðabókinni, að Dalshús hafi verið í eyði frá 1776. "Jörðin var í eyði 1776-1822...stundum tvíbýli."SJM I
Heimildir: Túnakort; SJM I, 41; Ö-Dalhús, 56; SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 131; Ólafur Olavíus. Ferðabók, 138

NM-014:002 varða landamerki

Landamerki milli Dalhúsa og Gæsagils: "Á milli hjáleiganna er merkilínan úr Dalhúsaá rétt ofan við Miðmundalækjarós í stóran stein í Norðastaás, þaðan í vörðu í Miðás og beina línu áfram í Gæsagilsá.", segir í örnefnaskrá Skeggjastaða.
Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 6

NM-014:003 heimild um fjárhús

"Fjárhús úr torfi og timbri (´54 og ´58)..."SJM I
Heimildir: SJM I, 42

NM-014:004 heimild um hlöðu

"...hlaða úr samkonar efni [og fjárhúsin 003 þ.e. timbri og torfi] 144 m² (´44)."SJM I
Heimildir: SJM I, 42

NM-014:005 *Búðarhvammar* örnefni

"Milli Dalhúsár og Gæsagilsár er tunga, sem heitir Gæsagilstunga. Yzti hluti hennar er örmjór; utarlega í Gæsagilstungu eru Búðarhvammar við Gæsagilsá, þá breiðkar tungan og tveir dalir opnast....", segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Dalhús, 56

NM-014:006 *Svarðargil* örnefni mógrafir

"Brekurnar Bakkaármegin við Melshorn heita Bringir. Svarðargil gengur upp í þessa melbrún utan við bæinn.", segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Dalhús, 56

NM-014:007 *Stekkjarhvammur* örnefni stekkur

"Rétt sunnan við Bæjarlæk og bæ eru Flugulækur, sem fellur í ána úr Lönguhlíðarflóa. Við ána þar innar er Stekkjarhvammur...", segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Dalhús, 56

NM-014:008 heimild um leið

"...með [Hölkni]ánni er Innri-Vegadokk, þar sem vegur frá Dalhúsum lá upp frá ánni.", segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Bakki, 3

NM-015 Gæsagil

1847: Jarðardýrleiki kemur ekki fram. Hjáleiga frá Skeggjastöðum. Ekki nefnd í jarðabókum 1760 né 1804. JJ, 350. 1841: "Gæsagil, mannbyggt 1831." SSM, 33. Gæsagil var í fyrstu sel frá Skeggjastöðum [Gæsagilssel].

Jörðin seld frá Skeggjastöðum og Gæsagil sameinaðist Dalhúsum 1918. Ö-Skeggjastaðir, 4, 13.

NM-015:001 *Gæsagil* bæjarstæði býli/sel

"Bærinn var rétt vestan við Gæsagilsá um 4 km inn til heiðar suður af Dalhúsum, stóð niðri í gili á litlum valllendishól."SJM I. "Innmeð Gæsagilsá er melur, sem heitir Austurás, og þegar kemur inn fyrir hann með ánni, er þar hvammur. Í honum er eyðibýlið Gæsagil.", segir í örnefnaskrá.

Framkvæmdir sr. Hóseasar Árnasonar, sem var prestur 1839-1859: "...byggði hann upp bæjarhúsin á hjáleigunni Gæsagili fyrir eigið fé. Þau hús voru: Baðstofa, búr og eldhús, ásamt göngum til bæjardyra og skemmukofa. Við brottför sína af staðnum gaf hann kirkjunni þessi hús."SIT. "Gæsagil var fyrrum sel frá Skeggjastöðum, en mannbyggðist vorið 1830...Býlið hélst í ábúð til 1903, en ekki samfelld, var t.d. í eyði 1881-1901. Gæsagilsbærinn var færður um set í landinu 1857 og þá nefndur Melar, en fluttur aftur á fyrri stað 7 árum síðar og upp tekið fyrra nafn."SJM I. "...var í byggð 1830-57, aftur 1864-66, 1870-81 (var þá í eyði 1871), svo var þar búið, þó ábúandinn væri þar ekki 1903...", segir í örnefnaskrá. 1841, 1841, heimild um 2 selstöður: "Á Skeggjastað hafa ogso verið tvö sel a) Miðmundarsel [NM-012:050], undir sonefnu Miðmundarfelli og b) Gæsagilssel, þar sem bærinn er nú byggður."SSM

Heimildir: SJM I, 41; Ö-Dalhús, 56; SSM, 32

NM-015:002 *Melar* bæjarstæði býli

"...við Gæsagilsá, þá breikkar tungan og tveir dalir opnast, þeir heita Austurdalur og Norðurdalur...Milli Austurdals og Norðurdals er ás, sem heitir Miðás. Innst á honum var býli, sem hét Melur, það var í byggð 1857-64.", segir í örnefnaskrá.

"Gæsagil var fyrrum sel frá Skeggjastöðum, en mannbyggðist vorið 1830...Býlið hélst í ábúð til 1903, en ekki samfelld, var t.d. í eyði 1881-1901. Gæsagilsbærinn var færður um set í landinu 1857 og þá nefndur Melar, en fluttur aftur á fyrri stað 7 árum síðar og upp tekið fyrra nafn."SJM I. "Bóndinn sem bjó í Gæsagili flutti bæ sinn þangað og bjó þar þessi 7 ár.", segir í örnefnaskrá. "Melar. Í ábúð í fáein ár frá 1859.", segir í grein Halldórs Stefánssonar.

Heimildir: SJM I, 41; Ö-Dalhús, 56; Halldór Stefánsson. "Fornbýli og eyðibýli í Múlasýslum" 174

NM-016 Bakki

1847: Jarðardýrleiki 12 hdr. JJ, 350. Bakka er getið í rekaskrá Skálholtsstaðar frá því um 1270 vegna hvalreka: "fiordungur j hual fyrir Backa." DI II, 71. Ítök Refsstaðakirkju í Vopnafirði skv. máldaga frá árinu 1367: "fiordvngur j vidreka og hvalreka fra midfiardaraa. oc til vordv. firir vtan havfa Backa." DI II, 236. Bakki var tvíbýlisjörð og var skipt til helminga túni, engjum og reka, þríbýli eftir 1917. Bakki I fór í eyði 1970 og Bakki III 1965 en enn [1995] er búið á Bakka II. SJM V, 17.

Túnakort [í kringum 1920]: Tún 5,5 ha., garðar 417 m². "Túnið á Bakka nær út á sjávarbakka og liggur umhverfis íbúðarhúsin þrjú. Gamla túnið var þýft, grasgefið og jarðdjúpt, engjar yfirleitt votlendar, sæmilega grasgefnar með því að slá þær á mis..." Bakki er við Bakkafjarðarbotn austanverðan. Í fjarðarbotni er sandströnd og grjótfjörur með háum bökkum. Fyrir vestan bæ eru gróðurlitlir bakkar og sandbrot en að austan eru melar og mýrar. Eftir því sem hærra dregur fara skiptast á mýrar, flóar og vötn. Bakki þótti góð búskaparjörð, beitiland gott fyrir alla gripi, útbeit, sumarbeit og sjávarbeit.SJM I. Hlunnindi; Trjáreki, útræði og silungssveiði.

NM-016:001 *Bakki I* bæjarhóll bústaður

"Bærinn stendur á sjávarbakka á miðri strandlengjunni."SJM I. "Þá er Fiskhúshóll; á honum er gamla bæjarstæðið.", segir í örnefnaskrá.

"Tveir stórir bæir í burstastíl, þilstafnar að hlaði, portbyggðar baðstofur. [Fasteignamat:] '18 á parti Þ.Þ. baðst. þiljuð uppi og hálf niðri og önnur gömul. Frammihús 8,79x3,77 með járnþaki...A.m.k. annar bærinn rifinn '35."SJM I. "Oftast tvíbýli (Austurbær og Norðurbær) á 10. og fram á 20. öld, nema fyrir 1820 og 1837-1860.", segir í örnefnaskrá. 1841: "Á meðal þeirra skárst húsuðu bæja í þessari sókn má nefna Saurbæ, Miðfjarðarnes, Skeggjastað og Bakka; og allstaðar er hér brúkaður rekaviður til húsbygginga því alls engan skógvíð er hér að fá."SSM

Heimildir: Túnakort; SJM I, 44, 45; Ö-Bakki, 7

NM-016:002 *Bakki II* bæjarstæði býli

"Þá er Fiskhúshóll; á honum er gamla bæjarstæðið.", segir í örnefnaskrá.

"Tveir stórir bæir í burstastíl, þilstafnar að hlaði, portbyggðar baðstofur...[Fasteignamat 1918:] Á parti J.H. alþiljuð baðst. og stofuhús. A.m.k. annar bærinn rifinn '35."SJM I. "Oftast tvíbýli (Austurbær og Norðurbær) á 10. og fram á 20. öld, nema fyrir 1820 og 1837-1860.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: SJM I, 45; Ö-Bakki, 7

NM-016:003 *Sigurðarstaðir* bæjarstæði býli

"...Sigurðarstaðir utan til við Hafnará..."SJM I. "...við Hafnará var býlið Sigurðarstaðir.", segir í örnefnaskrá.

Voru taldir hjáleiga 1861 og ábuð 1860-'87.SJM I. "Sigurðarstaðir voru í byggð 1848-92, heita eftir Sigurði Gíslasyni, sem þar bjó. Þar var búið stórt á tímabili, og eitt sinn var þar þríbýli. [Ath. Þar var aldrei búið stórt, jafnan var þar bláfátækt fólk og stunum margt.]", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: SJM I, 44; Ö-Bakki, 6

NM-016:004 *Grísarkot* bæjarstæði býli

"...byrja aftur heima við. Bakkaflóinn...var inn af Bakkabæjum og nær inn að Hölná, er vestanverðu við Bakkaháls. Innan við flóann heitir Grísarholt, mun kennt við mann. Þar eru sjáanlegar tættur eins og eftir lítinn bæ. Tættur eru nefndar Grísarkot.", segir í örnefnaskrá.

"Afbýli voru Grísarholt, fór í eyði 1856 [á líkl. að vera 1756]..."SJM I. 1841, heimild um eyðijörð: "Grísarholt, hjá og framan Bakka."SSM. "Grísholt. Fór í eyði 1756.", segir í grein Halldórs Stefánssonar. 1775-1777: Í Ferðabók Ólafs Olavíusar segir frá að Grísarholt, hjáleiga frá Bakka, hafi farið í eyði 1756.

Heimildir: SJM I, 44; Ö-Bakki, 4; SSM, 33; Halldór Stefánsson. "Fornbýli og eyðibýli í Múlasýslum", 173; Ólafur Olavíus. Ferðabók, 138

NM-016:005 *Kot* bæjarstæði býli

"Afbýli voru Grísarholt [003]...og Kot, sem Kotmýri er kennd við."SJM I. Vestan í hálsinum frá Grísholti [004] heitir Sveigar, bugur, sem myndast og skilur Bakkadal frá Bakkafloa. Upp af Sveigendanum er melhóll, sem kallaður er Stórhóll. Þar út frá er í hálsinum Kotmýri, nú tún. Þar var býli, sem hét Kot.", segir í örnefnaskrá.

1841, heimild um eyðijörð: "Bakkakot."SSM

Heimildir: SJM I, 44; Ö-Bakki, 6; SSM, 33

NM-016:006 *Ytrasel* heimild um sel

"Heiðarþúfuflói er austur af Miðhrygg, og þar austar er svo Heiðarþúfuháls; þvert yfir þetta eru merki móti Nýjabæ. Frá Heiðarþúfuhálsi förum við svo austur yfir Hölná, og þar heitir fyrst Hlöðueyri, smámalareyri, við hana er svo nefnt Hlaða...er við smálæk og hefur áður heitið Ytrasel, en nú heitir lækurinn Hlöðulækur...", segir í örnefnaskrá. "Sel voru tvö Ytra-og Innrasel, bæði við Hafnará."SJM I

"[Þar var fyrrum heyhlaða fyrir úthey, reist á rústum Ytrasels.]...[Seljarústir eru í Innra-(eða Fremra-) og Ytraseli, en mjög aflagðar, því mjög var tíðkað að kasta heyjum á gömlum rústum og tóftum nærri engjum.]", segir í örnefnaskrá. 1841, heimild um 2 selstöður í landi Bakka: "Bakki; þar fram í landinu hafa verið tvö sel [sjá einnig 007]...Enginn af þessum seljum er nú notuð og ei vita menn hvenær eða af hvörri sök þau hafa verið niður lögð."SSM

Heimildir: SJM I, 44; Ö-Bakki, 3; SSM, 32

NM-016:007 *Innrasel* heimild um sel

"Heiðarþúfuflói er austur af Miðhrygg, og þar austar er svo Heiðarþúfuháls; þvert yfir þetta eru merki móti Nýjabæ. Frá Heiðarþúfuhálsi förum við svo austur yfir Hölná, og þar heitir fyrst Hlöðueyri, smámalareyri, við hana er svo nefnt Hlaða...er við smálæk og hefur áður heitið Ytrasel [006], en nú heitir lækurinn Hlöðulækur, og þar nokkuð innar eru svo Innrasel og Innri-Sellækur.", segir í örnefnaskrá. "Sel voru tvö Ytra-og Innrasel, bæði við Hafnará."SJM I.

"[Seljarústir eru í Innra-(eða Fremra-) og Ytraseli, en mjög aflagðar, því mjög var tíðkað að kasta heyjum á gömlum rústum og tóftum nærri engjum.]", segir í örnefnaskrá. 1841, heimild um 2 selstöður í landi Bakka: "Bakki; þar fram í landinu hafa verið tvö sel [sjá einnig 006]...Enginn af þessum seljum er nú notuð og ei vita menn hvenær eða af hvörri sök þau hafa verið niður lögð."SSM

Heimildir: SJM I, 44; Ö-Bakki, 3; SSM, 32

NM-016:008 heimild um myllu

"Mylla, notuð til '18."SJM I

Heimildir: SJM I, 44

NM-016:009 heimild um hjall

"Á sjávarbakka stóð lengi grindahjallur notaður við fisk-og hákarlsverkun."SJM I

Heimildir: SJM I, 45

NM-016:010 *Lending* örnefni lending

"Þá er Bakkakrókur, er heim við tún, var smákrókur af víkinni, sem annars var nefnd Bakkavík eða Lending. Vestan við Lendinguna er Bæjarflúð, sem myndar Lendinguna að vestan, meðan Skriðan myndar hana að austan", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 2

NM-016:011 *Réttarhöfði* örnefni rétt

"Þá er Bakkakrókur, er heim við tún, var smákrókur af víkinni, sem annars var nefnd Bakkavík eða Lending [010]. Vestan við Lendinguna er Bæjarflúð, sem myndar Lendinguna að vestan, meðan Skriðan myndar hana að austan...Þá er nafnlaust svæði í fjörunni að Kríukletti, og Kríustund, austan undir Kríukletti...Þá er Réttarhöfði vestan við Kríuklett, og þar fram af er löng flúð, Réttarhöfðaflúð, sem er allangt frá bæ, þ.e. Réttarhöfðinn.", segir í örnefnaskrá.

"Ekki er nein rétt við Réttarhöfa, en hefur líklega verið þar fyrrum.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 2

NM-016:012 *Tvísteinar* varða

"Sandbrotin...heita svo frá túni og að læk þeim, sem heitir Sandlækur. Frá læknum og vestur að Bakkaá og inn að Tvísteinum heitir það Fremribrot. Tvísteinar eru smáhólar með grasvörðu á, [klapparholt með allmörgum steinum, en tveir einna mestir.].", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 2

NM-016:013 *Stekkjarringur* heimild um stekk

"Neðan við Sandbrot, meðfram ánni, er Stekkjarnes, greinileg brekka. Þar sem kom ofan af brotunum, heitir Stekkjarringur, er að fara í ána og að einhverju leyti undir veginn.", segir í örnefnaskrá.

"[Stekkjarrústir í Stekkjarnesi fóru undir veg. Stekkjarringur er líklega hringlaga. Torfgarðsendar náðu fram á árbakka Bakkaár, og braut áin þar land. En öll ummerki garða og stekkja afmáðust við vegar-og brúargerð.].", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 2

NM-016:014 *Stekkjarnes* heimild um stekk

"Neðan við Sandbrot, meðfram ánni, er Stekkjarnes, greinileg brekka. Þar sem kom ofan af brotunum, heitir Stekkjarringur, er að fara í ána og að einhverju leyti undir veginn.", segir í örnefnaskrá.

"[Stekkjarrústir í Stekkjarnesi fóru undir veg. Stekkjarringur er líklega hringlaga. Torfgarðsendar náðu fram á árbakka Bakkaár, og braut áin þar land. En öll ummerki garða og stekkja afmáðust við vegar-og brúargerð.].", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 2

NM-016:015 heimild um leið

"Þá er Ytri-Vegadokk, er við götuna frá Bakka að Dalhúsum, spöl inn með þeim.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 3

NM-016:016 *Beitarhús* heimild um beitarhús

"Þá er þar nokkuð innar Hölknárhvammur, þar sem Hölkná kemur þvert að austan í ána, sem síðar heitir Bakkaá. Sléttur melur er þar austan við ána alla leið frá Tvísteinum [012] og heitir Tvísteinamelur. Fyrst er Vegadokk, svo er aurskriða inn með Bakkaá, og svo er Hölknárhvammur upp með Hölkná. Sennilega hefur allt heitið þar upp að Beitarhúsum...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 3

NM-016:017 *Hlöðuengi* örnefni hlaða

"Þá er Bakkadalur. Inn með honum að vestan er Stórholtið...Þetta holt liggur á ská inn með öllu...Í Bakkadal jafnhliða Stórholti liggur Miðholt, og utan við það Miðholtslækur, en innan við holtið og neðan við Stórholtið inn með Hölkná er Hlöðuengi.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 4

NM-016:018 *Þrívörður* varða

"Þá er Bakkadalur. Inn með honum að vestan er Stórholtið...Þetta holt liggur á ská inn með öllu...Á Stórholtinu utanverðu eru þrjár vörður, Þrívörður.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 4

NM-016:019 heimild um leið

"Svo heitir Bakkaháls alla leið út með Hafnará, og á honum, utan við Hádegisflóa, er smáflóadrag, sem heitir Miðdegisflói. Milli þeirra eru Strandhafnarmóar. Þar lá gata til Strandhafnar.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 5

NM-016:020 Barðhús heimild um fjárhús

Í Bakkatúni: "Sunnan við Bakkatún er stór mýrarfláki, sem nefnist Bakkaflói. Úr þessum flóa kemur lítill lækur, sem rennur til sjávar í gegnum túnið á Bakka. Lækur þessi heitir Bæjarkelda, oftast nefndur Kelda...fjárhús vestan við Kelduna, en bærinn austan við...er Barhúshóll. Þar stóðu fjárhús og hlaða, Barðhús og Barðhúshlaða. Þar hefir nú allt verið sléttað.", segir í örnefnaskrá.

"...1853...í fjárhúsgarða í Barðhúsi, en fólkið flutti sig í annað hús, Marteinhús, til að rýja þar.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 6

NM-016:021 Marteinhús heimild um fjárhús

Í Bakkatúni stóð fjárhúsið Marteinhús og Marteinhlaða og áfast við Marteinhús var annað fjárhús, Sveinhús: "Sunnan við Bakkatún er stór mýrarfláki, sem nefnist Bakkaflói. Úr þessum flóa kemur lítill lækur, sem rennur til sjávar í gegnum túnið á Bakka. Lækur þessi heitir Bæjarkelda, oftast nefndur Kelda...fjárhús vestan við Kelduna, en bærinn austan við...", segir í örnefnaskrá.

"...1853...í fjárhúsgarða í Barðhúsi, en fólkið flutti sig í annað hús, Marteinhús, til að rýja þar...Hið síðarnefnda kann að vera kennt við Svein Jónsson, bónda á Bakka 1832-1837...Marteinn finnst enginn meðal bænda á Bakka eftir 1783, en 1846 er þar vinnumaður hjá Þorsteini ríka, Marteinn Eiríksson úr Vopnafirði. Það er einungis tilgáta, að húsin tækju nafn af honum, ef hann hefði unnið við smíð þeirra.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 6

NM-016:022 Öskubakki öskuhaugur

Í Bakkatúni: "Kristínarhóll [023], vestan við gamla bæjarstæðið og nær vestur að Keldu. Norðanvert í hólnum er Öskubakki.", segir í örnefnaskrá.

Þjóðsaga í Gráskinnu hinni meiri greinir frá einkennilegum atburðum sem áttu sér stað veturinn 1868-69. Þeir lýstu sér þannig að beinum var kastað niður um strompinn á Bakkabænum og gátu menn ekki skýrt það á annan hátt en þann að um huldufólk væri að ræða. Líklegt var talið að beinin væru tekin úr svokölluðum Öskubakka utan við bæinn en þangað var beinum hent úr eldhúshlóðunum.

Heimildir: Ö-Bakki, 7; Gráskinna hin meiri I, 97-100

NM-016:023 Kristínarhóll þjóðsaga

Í Bakkatúni: "Kristínarhóll [023], vestan við gamla bæjarstæðið og nær vestur að Keldu. Norðanvert í hólnum er Öskubakki.", segir í örnefnaskrá.

Sú sögn fylgir hólnum, að Kristínar tvær hafi deilt þar og heitast hvor við aðra með svo miklum ákvæðum, að þær sukku báðar í jörð niður. Dokk er þar í hólnum miðjum.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 7

NM-016:024 Brunndokk heimild um brunn

Í Bakkatúni: "Austan við Fiskihól er Brunndokk: niðri í henni var brunnur, sem allt neyzluvatn var tekið úr.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 7

NM-016:025 heimild um legstað

Í Bakkatúni: "Austan við Fiskihól er Brunndokk [024]: niðri í henni var brunnur, sem allt neyzluvatn var tekið úr. Nokkru ofar í dokkinni voru fyrrum jarðsettir tveir Fransmenn...", segir í örnefnaskrá.

"...og má enn sjá þar dálitla þúst, leifar af upphleðslu, sem þáverandi ábúendur létu gjöra. Skipstjórar sáu sjálfir um yfirsöng, en fengu leyfi landeigenda, þar sem þess var kostur.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 7

NM-016:026 Hjallhúshóll örnefni

Í Bakkatúni: "Austan við Brunndokk er Hjallhóll. Þar byggðu bræðurnir Þorsteinn og Magnús Valdimarssynir íbúðarhús steinsteypt vorið 1935...alfarið í eyði 1970. Hjallhóll er líka nefndur Hjallhúshóll...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 7

NM-016:027 heimild um fjárskýli

Í Bakkatúni: "...Borgartúnsdökk, gilskorningur sem nær niður í fjöru, með nokkru vatnsrennsli...Austan við Borgartúnsdökk er Borgartún, sem dregur nafn af gamalli sauðaborg, er hvarf um leið og túnið var sléttað laust fyrir 1960.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 7

NM-016:028 heimild um kvíar

Í Bakkatúni: "Næst verður haldið suður frá gamla bæjarstæðinu, upp með Keldunni. Þar er fyrst Sandtunga. Syðst á henni steinsteypt íbúðarhús...byggt vorið 1935. Þá eru Kvíamóssléttur, er draga nafn af kvíum, sem þar voru áður í þýfðum mó.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 8

NM-016:029 Réttarmóssléttur heimild um rétt

Í Bakkatúni: "Næst verður haldið suður frá gamla bæjarstæðinu, upp með Keldunni. Þar er fyrst Sandtunga. Syðst á henni steinsteypt íbúðarhús...byggt vorið 1935. Þá eru Kvíamóssléttur, er draga nafn af kvíum [028], sem þar voru áður í þýfðum mó. Næst eru Réttarmóssléttur. Áður var þar syðst í Réttarmónum skilarétt, gerð úr timbri.", segir í örnefnaskrá.

"Var hún notuð fram undir 1920, en þá var skilarétt færð og gerð að nýju innarlega á Fremribrotum, út og upp af Stekkjarnesi.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 8

NM-016:030 heimild um leið

Leið um Strandhafnarstykki: "...við gamla bæjarstæðið. Næst því og sunnan við kálgarðinn heitir Strandhafnarstykki, æðistór túnskák...Nafnið Strandhafnarstykki er talið dregið af því, að um þá lá gata á leið til Strandhafnar í Vopnafirði og áfram inn og upp Bakkaháls og yfir Kotmýrina neðst. Núverandi akvegur eða heimreið af þjóðvegi á Bakkamel liggur á mótum hólanna...og Strandhafnarstykkis.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 8

NM-016:031 Dabbakofi heimild um fjárhús

"Í brekkuhalli ofanvert [við Strandhafnarstykkið og þrenn fjárhús frá 20. öld voru reist. Innsk. GAG], heita Dabbasléttur. Þar stóð áður lítið fjárhús, Dabbakofi...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 8

NM-016:032 heimild um legstað

"Í brekkuhalli ofanvert [við Strandhafnarstykkið og þrenn fjárhús frá 20. öld voru reist. Innsk. skrásetjara], heita Dabbasléttur.", segir í örnefnaskrá.

"Á Dabbasléttum er eitt leiði Fransmanns upphlaðið. Ekki snýr það austur-vestur, heldur suður-norður, að fyrirlagi þess skipstjóra, sem þar jarðsöng sjálfur, líklega um 1905.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 8

NM-016:033 Lambhús heimild um fjárhús

Í Bakkatúni: "...vestan við Kelduna...og haldið suður. Fyrst er Barðhúshóll. Þar stóðu...Barðhús og Barðhúshlaða [020]...Þá kemur Lambhúshóll. Þar var áður Lambhús og Lambhúshlaða, sem nú hefir verið sléttað yfir.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 9

NM-016:034 Smiðjustykki heimild um smiðju

Í Bakkatúni: "...vestan við Kelduna...og haldið suður. Fyrst er Barðhúshóll. Þar stóðu...Barðhús og Barðhúshlaða [020]...Þá kemur Lambhúshóll. Þar var áður Lambhús og Lambhúshlaða [033]...Næst er Smiðjustykki. Þar stóð áður smiðja á vesturbakka Keldunnar. Rétt þar sunnar reisti Einar Höjgaard íbúðarhús...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 9

NM-016:035 Gamli-Nátthagi heimild um nátthaga

"Sunnan við Smiðjustykki [034] er Gamli-Nátthagi. Þar var áður girtur af nátthagi, en er nú tún.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakki, 9

NM-016:036 varða

Varða fyrir utan Bakka.

Ítök Refsstaðakirkju skv. máldaga frá árinu 1367: "fiordvngur j vidreka og hvalreka fra midfiardaraa. oc til vordv. firir vtan hafva Backa." DI II.

Heimildir: DI II, 236

NM-016:037 þjóðsaga bjarndýr

"Bangsi og krummi

Það var vor eitt að Bakkamenn á Langanessströndum sáu bjarndýr hlaupa af ísnum í skreiðarhjall er var rammlega læstur. Stóð þar hjá grútarkaggi fullur og ofan á þung hella frosin niður. Bangsi lýstur hramminum undir helluna og kom hún hvar fjarri niður. Síðan tók hann til matar síns ókræðulega. Kom þar þá hrafn og settist krunkandi á vegginn yfir bangsa, kippti buxum og var all-sníkjulegur. Annað veifið sveif hann hliðhallt ofan að bangsa og skipti hljóðum sem honum er títt. Bangsi gaut til hans hornauga og þótti líklega krumma eigi farast að lá sér tiltækið né heldur eiga heimting á neinni hlutdeild í sinni veiði. Fyrirleit hann þennan flögrandi gest og lauk úr kagganum en krummi þagnaði og var sem hann undraði hve bangsi rúmaði mikið. Bangsi sleikir nú útum og hugsar sér að launa krumma ónæðið. Veit krummi eigi fyrri af en bangsi steypist úr lofti niður á vegginn en krummi skaust útundan. Bangsi barði hrömmunum í frosinn veginn og greip í tómt. En krummi flaug feginn og hróðugur í burtu. En veggurinn nötraði undir átaki bangsa. Það var úr fullum tunnukagga er bangsi át. Hvarf hann þaðan út á ísinn."SS

Heimildir: SS: Sigfús Sigfússon. Íslenskar þjóðsögur og sagnir IV, 210

NM-016:038 þjóðsaga

Þjóðsaga í Grímu hinni nýju um "Hnífapörin". Eitt sinn bjó auðug ekkja á Bakka en um uppruna hennar var ekkert vitað. Hún hafði jafnan hjá sér vinnufólk en réði auk þess stúlku, sem hún valdi sérstaklega, til að vinna innistörf. Ekkjan, Sigríður, þótti þrúðmannleg í framkomu og vel liðin, en þó undruðust menn það mjög að innistúlkurnar á Bakka hurfu á hverri jólanóttu og grunuðu hana um að vera valda að hvarfi þeirra. Svo fór, að eftir 11 ár fékkst engin stúlka til að vera í vist hjá henni. En eftir miklar fortölur fékk þó Sigríður stúlku til að vera hjá sér tólfta árið, Sigga hét sú og var af bæ í nágrenninu. Þegar fólk var farið til kirkju á jóladag og engin eftir nema ekkjan og Sigga, sendi ekkjan hana í beitarhús skammt frá bænum, til að ná í hnífapör, sem hún þóttist hafa gleymt þar. Þegar Sigga kom í beitarhúsin finnst henni mikla birtu slá í augu sér og sér hún tólf uppbúin rúm. Í sömu sá hún tólf menn og alla, nema einn, vera með stúlku sér við hlið. Siggu leist vel á þann staka og hátaði hjá honum. Í ljós kom að mennirnir voru bræður ekkjunnar og höfðu verið hnepptir í álög af tröllkonu. Álögunum yrði aflétt ef Sigga myndi giftast síðasta bróðurnum, sem hún og gerði. Sigríður eftirlét Siggu og bróður sínum Bakka og bjó sjálf í horninu hjá þeim, en bræðurnir keyptu jarðir í nágrenninu og bjuggu með konum sínum til elli og er margt manna á Langanessströndum og víðar út af þeim komið. Gríma V

Heimildir: Gríma V, 141-143

NM-016:039 heimild um beitarhús

Beitarhús í þjóðsögunni um hnífapörin [038] úr Grímu hinni nýju: "Engjarnar á Bakka liggja allt í kringum túnið. Beitarhús stóðu þar skammt frá bænum...Sér Sigríður þá aðeins klett að baki sér, sem fjárhúsið var byggt við."Gríma V

Heimildir: Gríma V, 142

NM-016:040 kuml legstaður

Skammt frá íbúðarhúsi.

Norður-Múlasýsla

101. Bakki, Skeggjastaðahreppur

Þjms. 12065-66.

Haustið 1936 var bóndinn á Bakka að grafa fyrir safnþró hjá íbúðarhúsi sínu. Um 90 sm djúpt niðri kom hann ofan á mannsbeinagrind, sem lá með höfuð í vestur, fætur í austur, hendur virtust hafa hvílt á mjöðmum. Beinín eru úr miðaldra konu. Enginn umbúnaður sást, og ekki virtist kumlið vera hreyft. Bóndinn tekur fram, að ekki hafi verið hægt að sjá neitt umrót þarna á hólum og engar rústir. Við höfuð konunnar lá hnífur (Þjms. 12066), 15,5 sm langur, annars venjulegur. Annað fannst ekki.

Heimildir: Safnaukaskrá ópr.; bréf frá MAGNÚSI VALDIMARSSYNI til þjóðminjavarðar, dags. 23. 10. 1936 og 23. 02. 1937.

Kumlið sem fannst við raskið var aldrei rannsakað, en Kristján Eldjárn tók það upp í kumlatali sínu frá 1956.

Í júlí 2001 gerðu Adolf Friðriksson fornleifafræðingur og Ruth Maher landfræðingur leit að áður nefndu kumli. Var sú rannsókn liður í athugun á þekktum kumlstaðum á Íslandi. Kumlið fannst skammt frá íbúðarhúsinu sem

fyrir segir. Á Bakka eru tvö íbúðarhús steinsteypt og gamall torfbær. Engin nákvæm lýsing er til á staðsetningu kumlsins, en við athugun á vettvangi kom í ljós hringlaga þró skammt frá (um 10 m) eystra íbúðarhúsinu. Er hún að mestu fyllt nú og er fast við sjávarbakkann. Er þetta mjög líklega staðurinn þar sem kumlið fannst. Sérkennilegt er að kuml finnist svo nærri bæ, en ljóst er að íbúðarhúsið er ekki á upphaflegu bæjarstæði, heldur er líklegra að bærinn hafi lengstum verið þar sem enn stendur torfbær, um 100 m norðar og mitt á milli steinhúsanna. Heimild: Adolf Friðriksson, dagbók 2001, óútg.

Heimildir: KEKH 2000, 214; Adolf Friðriksson. Dagbók 2001, óútg.

NM-017 Nýibær

1847: Jarðardýrleiki kemur ekki fram. Er hjáleiga frá Bakka. JJ, 350. 1841: "Nýibær, byggður 1840."SSM, 33. Í kringum 1840 voru deilur um hvort tungurnar milli Gæsagilsár og Hölknár tilheyrðu Bakka eða Skeggjastöðum. Lét þá bóndinn á Bakka byggja hjáleigu þar í Þrætutungum sem nefndist Nýibær. Svo virðist sem landið hafi gengið til Bakka vegna hefðar. Nýibær fór í eyði 1945. Eigendur 1/2 jarðarinnar er Skeggjastaðhreppur og 1/2 er í einkaeign. SJM I, 44.

Túnakort [í kringum 1920]: Tún 0,8 ha. "Landið er að mestum hluta heiðarland, allvel gróið og engjar talda þar sæmilegar fyrrum. Tún voru á báðum bæjarstæðunum, lítil og þýfð bæði, en þó skár á nýrri bænum."SJM I, 43.

NM-017:001 Nýibær bæjarstæði býli

"Bærinn var byggður á austurbakka Gæsagilsár í svæði því, sem hét Þrætutungur um þetta svæði voru deilur milli Skeggjastaða og Bakka. Og gekk landið þá undan Skeggjastöðum.", segir í örnefnaskrá Nýjabæjar.

"Jónsstaðir. Í ábúð 1860-1884. Í stað þess var síðar býlið Nýibær, sem var í ábúð fram um 1940.", segir í grein Halldórs Stefánssonar. "Þorsteinn ríki [Bjarnason sem bjó á Bakka kringum 1840] vildi rækilega tryggja eignarhald sitt á Þrætutungum og byggði þar upp hjáleigu, Nýjabæ, sem síðar nefndist um tíma Jónsstaðir eftir fyrsta ábúandanum, Jóni Guðmundssyni...", segir í örnefnaskrá Skeggjastaða. "Eftir hann [Jón] bjó þar Sigurður sonur hans til 1885 og síðan Sigurjón sonur Sigurðar til 1894. Býlið var kallað Jónsstaðir öðru hvoru eftir 1875. Um eða eftir 1920 var bærinn fluttur nokkru neðar, á bakka Gæsagilsár, og nefndur Nýibær síðan, en gamla bæjarstæðið Jónsstaðir. Allar byggingar á nýja bæjarstæðinu voru úr torfi. Á gamla bæjarstæðinu var íbúðarhús með torfveggjum, þiljað að innan með járnþaki."SJM I.

Heimildir: JJ, 350; Ö-Skeggjastaðir, 5; SJM I, 42-43; Ö-Nýibær, 58; Halldór Stefánsson. "Fornbýli og eyðibýli í Múlasýslum", 174

NM-017:002 Búðarhvammur örnefni

"Þá verður farið utan frá inn með Gæsagilsá, Búðahvammur...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Nýibær, 58

NM-017:003 Útburðardokk örnefni draugur

"Austur af þessum hrygg [Hundavatnshrygg] niður að læknum, þar er einnig Djúpatjörn. Austur af þessum hrygg er Hundsvatn. Inn af honum er Hundavatnspúfa, þá er Greníás, austur af honum er Útburðardokk. Austur af henni er Miðheiðarhryggur og austur af honum Miðheiðarvatn.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Nýibær, 58

NM-017:004 Þjóðsaga huldufólksbústaðu

Þar sem Jónas Jakobsson sá huldustúlkuna er lanslagi þannig háttað: "bærinn stendur vestan í hárri brekku, r og þar fyrir neðan brekkuna er á sú er Gæsagilsá heitir. Fyrir innan bæinn æðilangt upp með ánni fellur hún í gljúfrum djúpum. Sums staðar liggja rauðar brattar skriður alveg ofan að ánni, en á öðrum stöðum eru aftur strandbjörg er alla nærri lóðrétt niður í ána." Gríma V

Í Grímu hinni nýju er huldufólkssaga skráð 1905 en gerðist 1902. Jónas Jakobsson sem bjó á Nýjabæ sá stúlku í gljúfrum þeim sem Gæsagilsá rennur eftir. Honum sýndist hún vera tína eitthvað. Jónasi varð bilt við en hann hafði heyrt miklar sögur um að huldufólk ætti heima í þessu gili. Stúlkunni er lýst í sögunni sem glæsilegri og vel klæddri en ekki þorði hann að yrða á hana og var í honum geigur lengi á eftir. Gríma V

Heimildir: Gríma V, 14-15

NM-018 Höfn

1847: Jarðardýrleiki 12 hdr. Telur með eyðihjáleiguna Rauðubjörg. JJ, 350. Hafnar er getið í rekaskrá Skálholtsstaðar frá því um 1270 vegna hvalreka: "fiordvngur j hual fyrir havfn." DI II, 71. Þorpið Bakkafjörður er í landi Hafnar. SJM I, 47.

Túnakort [í kringum 1920]: Tún 4 ha., garðar 612 m². "Túnið var grasgefið og um helmingur þess sléttaður

1918." SJM I, 46. "Jörðin er á austurströnd Bakkafjarðar og nær frá fjöru til heiðar. SJM V, 18. Malarfjörur, nes og vikur við sjóinn en mýrarflákar, flóar, tjarnir og vötn til heiða. Hlunnindi: Reki og útræði. SJM I, 46.

NM-018:001 Höfn bæjarhóll bústaður

"Hafnarbærinn stóð á sjávarbakkannum við Bæjarvík (Hafnarvík á korti), nyrst í þorpinu."SJM I

"Stór tvíbýlisbær í burstastíl og úr rekaviði að miklu leyti. [Fasteignamat 1918:] Portb. alþiljuð baðstofa 8,79x3,14 m, timburhús alþiljað með járnþaki 5,02x4,35x5,02 m."SJM I

Heimildir: Túnakort; SJM I, 46, 47

NM-018:002 Litla-Tó heimild um uppsátur

Litla-Tó í Hafnarlandi. "Nokkurt undirlendi er í Tónni, svo vel gróið, að stundum var þar heyjað, en bratt er uppgöngu, þó vel fært gangandi mönnum.", segir í örnefnaskrá Skeggjastaðar. "...grasgefin undirlendis ræma meðfram sjó um 200 m að lengd og 40 m breidd, undir og innanvert við svo nefnt Tóarnef og inn undir Rauðubjörg. Manngengt er í Litlu-Tó niður grýtta bratta brekku, en ekki hestfært. Sjávarbakki ekki mjög hár, en ekki eru þar teljandi fjörur undir klettum."SIT

Ítök Skeggjastaðakirkju í landi Hafnar: "Þar er nothæf lending á mælikvarða fyrri tíma og greinilegar rústir gamalla sjómannaskála.", segir í örnefnaskrá Skeggjastaða. "Skeggjastaðakirkja átti hvorki hlunnindi né ítök utan heimajarðar, nema eitt, sem hún á enn í dag [1995], það er "uppsátur í Litlu-Tó" í landi Hafnar, sem tengist gömlum máldaga "vervist og skipganga í Litlu-Tó í Hafnarlandi"...Fremst á bakkahorni Tóarfjöru má enn sjá greinilegar rústir, sem eru að ummáli 11 metrar á lengd og 4 metrar á breidd. Þetta gætu verið leifar sjómannaskála...Hver skyldi nú líklegur til að byggja upp eða rífa hús í Litlu-Tó? Ekki eigandi Hafnar, heldur umráðandi ítaksins, staðarhaldari Skeggjastaða, að þessu sinni síra Marteinn Jónsson [prestur 1627-1660]. Þetta verður þó ekki fullyrt."SIT. 1841: "Alls engar fornleifar er hér að finna nema ef telja skyldi fornar sjómannaskálatóttir sem eru einkum hér á Skeggjastöðum, í Höfn og í Viðvík."SSM

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 5-6; SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 55-56; SSM, 36

NM-018:003 Tóarfjara heimild um lendingu

Lending í Litlu-Tó í Hafnarlandi, eign Skeggjastaðakirkju [sjá einnig 002]: "Nokkurt undirlendi er í Tónni, svo vel gróið, að stundum var þar heyjað, en bratt er uppgöngu, þó vel fært gangandi mönnum.", segir í örnefnaskrá Skeggjastaðar. "...grasgefin undirlendis ræma meðfram sjó um 200 m að lengd og 40 m breidd, undir og innanvert við svo nefnt Tóarnef og inn undir Rauðubjörg. Manngengt er í Litlu-Tó niður grýtta bratta brekku, en ekki hestfært. Sjávarbakki ekki mjög hár, en ekki eru þar teljandi fjörur undir klettum. Svo nefndur Bíldubás nærri miðri-tó er ónothæf lending, en nothæf lending fyrir smábáta er í Tóarfjöru allra yzt í Litlu-Tó."SIT

"Þar má bjarga bát frá sjó og bera afla á land."SIT

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 5-6; SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 55-56

NM-018:004 Kötlunes bæjarstæði býli

Afbýli: "Kötlunes utan við Hafnarvíkina."SJM I

Heimildir: SJM I, 46

NM-018:005 Rauðubjörg bæjarstæði býli

"Þorpið Bakkafjörður myndaðist í landi Hafnar...Þá risu fáein grasbýli, og eru þau helst þessi: Rauðubjörg...Býlið var á tanga innan við Sæluvík miðja vegu milli Hafnar og Steintúns."SJM I. "Býlið, sem nú er vestan við Sæluvík og á hjalla undir björgunum, heitir nú Bjarg. Áður var þarna býli, sem þá hét Rauðubjörg. Þar voru miklar tættur, sem nú hafa verið sléttaðar út.", segir í örnefnaskrá.

Túnakort [í kringum 1920]: Tún 0,9 ha. í Jarðatali Johnsens segir að eyðihjáleigan Rauðubjörg hafi verið talin með Viðvík 1760 en 1804 sé býlið talið með Höfn. JJ, 350. "Rauðubjörg, þar sem síðar var grasbýlið Bjarg...forn hjáleiga eða afbýli frá Höfn...Býlið hefur ekki ferð í byggð eftir 1784, en húsarústir sáust og túnblettur fram um 1950...Árið 1908 kom Guðjón Sæmundsson þar á fót grasbýli og nefndi Bjarg. Túnblettur var þar ræktaður og gaf af sér um kýrfóður. Fram til 1932 voru þar 1-2 kýr og 25-30 kindur, en fækkaði síðar."SJM I. "Þar komu upp einkennileg bein, þgar grafið var þar. Gamlar sagnir herma, að bændur þar, eða jafnvel heilar fjöskyldur, hafi verið drepnar af bjarndýrum. Einnig, að jörðin ætti eftir að fara í eyði á sama hátt.", segir í örnefnaskrá. 1841, heimild um eyðijörð: "Rauðubjörg, utan Höfn...Þau lögðust í eyði rétt fyrir hallærið 1783-4 og hafa ei síðan byggð verið."SSM

Heimildir: SJM I, 46, 47-48; Ö-Höfn, 1; SSM, 33

NM-018:006 Mókollstaðir bæjarstæði býli

Mókollsstaðir, Mófellsstaðir, Mókelsstaðir: "Þorpið Bakkafjörður myndaðist í landi Hafnar...Þá risu fáein grasbýli, og eru þau helst þessi:...Lindarbrekka...Í Hafnarlandi var afbýlið Mókollsstaðir spölkorn suður af Höfn

inn með firðinum."SJM I. "Þar sunnar, syðst í þorpinu, eru Mókollsstaðir og Lindarbrekka.", segir í örnefnaskrá. "Það fór í eyði 1707. Réttum 200 árum síðar byggði Jóhannes Bjarnason upp á svipuðum slóðum grasbýli og kallaði Lindarbrekku...Túnið er um 2,5 ha..."SJM I. 1841, heimild um eyðijörð: "Mófellsstaðir, framan Höfn."SSM. 1775-1777: Í Ferðabók Ólafs Olavíusar segir frá að Mókellsstaðir, hjáleiga frá Höfn, hafi farið í eyði 1707 vegna skriðuhlaups.

Heimildir: SJM I,47- 48; Ö-Höfn, 2; SSM, 33; Olafur Olavíus. Ferðabók, 138

NM-018:007 heimild

Útgerðarminjar á Bakkafirði: " ...og "járnbraut" 263 m..."SJM I

Heimildir: SJM I, 47

NM-018:008 heimild um fjárhús

Fjárhús í landi Hafnar, staðsetningu vantar.

"Gömul fjárhús úr torfi og grjóti, með járnþaki, steypit hlaða."SJM I, 47

Heimildir: SJM I, 46

NM-018:009 heimild

Ísgeymsluhús í landi Hafnar, staðsetningu vantar.

"Auk gripahúsa ísgeymsluhús, Færeyingasjóbúð ("Veidimaðurinn") [010], sjóhús ("Skjaldbreið") [011]..."SJM I

Heimildir: SJM I, 47

NM-018:010 *Færeyingasjóbúð* heimild um sjóbúð

"Auk gripahúsa ísgeymsluhús [009], Færeyingasjóbúð ("Veidimaðurinn"), sjóhús ("Skjaldbreið") [011]..."SJM I

Heimildir: SJM I, 47

NM-018:011 *Skjaldbreið* heimild um sjóbúð

"Auk gripahúsa ísgeymsluhús [009], Færeyingasjóbúð ("Veidimaðurinn") [010], sjóhús ("Skjaldbreið") 10,04x3,77x2,57 m. Fleiri skúrar, sjóhús og "byrgi" við sjó."SJM I

Heimildir: SJM I, 47

NM-018:012 *Sæluvík* heimild um lendingu

"Þá er vík fyrir austan bæinn á Björgum, sem heitir Sæluvík. Vestan við víkina er tangi, sem heitir Sæluvíkurtangi. Þar var hár bakki, nú braut, upp í Sæluvík; er lendingin á Bjargi.", segir í örnefnaskrá.

"...bestu lendingar byggðarlagsins, Hafnarvík [018] og Sæluvík."SIT. "Þær bestu hafnir eða lendingar, þó ekki nema fyrir báta, í allri þessari sveit eru: a) Höfn, sem er aðeins smávík fast við bæinn sem af henni dregur nafn [NM-011:007], og [b], önnur smávík vestan við Þorvaldsstaði. Báðar þessar lendingar eru lengi færar en vandrataðar eru þær vegna boða sem liggja utanvert við mynni þeirra."SSM

Heimildir: Ö-Höfn, 1; SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 59; SSM, 26-27

NM-018:013 *Ytri-og Heimri-Stekkjarfjara* örnefni stekkur

"Þá heitir Skot, rétt innan við Rauðubjörg, þar sem þau eru orðin lág...Rétt innan við Skotið heitir Ytri-Stekkjarfjara. Þar á milli er nafnlaus fjara. Út af þessari Ytri-Stekkjarfjöru er Langaflúð; þar flæddi fé stundum. Þar næst er svo Heimri-Stekkjarfjara.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Höfn, 1

NM-018:014 *Götubakkar* örnefni leið

"Bletturinn neðan við núverandi símsstöð og að Steinholti heitir Götubakkar.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Höfn, 2-3

NM-018:015 *Huldubær* þjóðsaga huldufólksbústaðu

"Bletturinn neðan við núverandi símsstöð og að Steinholti heitir Götubakkar [014]. Rétt fyrir neðan Steinholt er klettur, sem heitir Huldubær; um hann hefur verið birt huldufólks saga.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Höfn, 2-3

NM-018:016 *Vörðuás* örnefni

"Upp af þorpinu hækkar landið bráðlega, og heitir þar Bæjarbrekka. Ásinn, sem hún er utan í, heitir

Bæjarás...Bak við Bæjarás er dalur, sem heitir Bæjardalur...Þar upp af rís svo annar ás talsvert hærri. Hann heitir Mánaðarás...Austan við Mánaðarás lækkar landið, og þar taka við svonefndar Kvosir...Vörðuás er austur af Mánaðarás og Kvosum, austur við Álftavatndal.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Höfn, 3

NM-018:017 *Sortudýsflói* örnefni

"Fossá kemur úr Álftavatni og rennur í Hafnará. Innan við Fossá eru mýrarflákar, sem heita Sigurðarstaðamýrar...Innan við Mýrarnar er stykki, sem heitir Flatir, sem nær inn að Sellækjarmóum, en þeir draga nafn af Sellæk, sem kemur hér niður. Innan við hann er mýri sem heitir Sortudýsflói.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Höfn, 4

NM-018:018 *Sel* heimild um sel

"Fossá kemur úr Álftavatni og rennur í Hafnará. Innan við Fossá eru mýrarflákar, sem heita Sigurðarstaðamýrar...Innan við Mýrarnar er stykki, sem heitir Flatir, sem nær inn að Sellækjarmóum, en þeir draga nafn af Sellæk, sem kemur hér niður. Innan við hann er mýri sem heitir Sortudýsflói...Fyrir ofan Hvippu og Sortudýsflóa er melhryggur, sem heitir Hafnarholt, en er mest talað um það fyrir innan Sellæk. Þar ofar heitir svo Hafnardalur; er inn af Greniásnum [sem eru austur af Sigurðarstaðamýrum]. Þegar honum sleppir, er stórt engjastykki, sem heitir Sel, og af sumum nefnt Guðbjargarsel...Niður af selinu er kallað Selsengi...Þess skal geta, að langt er á milli Sellækjar, sem myndar Hafnardal, og Guðbjargarsels.", segir í örnefnaskrá.

"...rústir eru af seli í landi jarðarinnar..."SJM I. 1841, heimild um 1 selstöðu: "Höfn; ogso þar fram í landinu hefir verið eitt sel... Enginn af þessum seljum er nú notuð og ei vita menn hvenær eða af hvörri sök þau hafa verið niður lögð."SSM

Heimildir: Ö-Höfn, 4; SJM I, 46; SSM, 32

NM-018:019 *Útburðartjörn* örnefni draugur

"Fossá kemur úr Álftavatni og rennur í Hafnará. Innan við Fossá eru mýrarflákar, sem heita Sigurðarstaðamýrar...Innan við Mýrarnar er stykki, sem heitir Flatir, sem nær inn að Sellækjarmóum, en þeir draga nafn af Sellæk, sem kemur hér niður. Innan við hann er mýri sem heitir Sortudýsflói...Fyrir ofan Hvippu og Sortudýsflóa er melhryggur, sem heitir Hafnarholt, en er mest talað um það fyrir innan Sellæk. Þar ofar heitir svo Hafnardalur; er inn af Greniásnum [sem eru austur af Sigurðarstaðamýrum]. Þegar honum sleppir, er stórt engjastykki, sem heitir Sel, og af sumum nefnt Guðbjargarsel. Fyrir ofan það er Útburðartjörn.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Höfn, 4

NM-018:020 *Hafnarvík* heimild um lendingu

"Hafnarbærinn stóð á sjávarbakkanum við Bæjarvík (Hafnarvík á korti), nyrst í þorpinu."SJM I

"...beztu lendingar byggðarlagsins, Hafnarvík og Sæluvík [012]."SIT

Heimildir: SIT:Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 46, 59

NM-018:021 *Litla-Tó* heimild

Litla-Tó í Hafnarlandi. "Nokkurt undirlendi er í Tónni, svo vel gróið, að stundum var þar heyjað, en bratt er uppgöngu, þó vel fært gangandi mönnum.", segir í örnefnaskrá Skeggjastaðar.

Surtarbrandur í Litlu-Tó: "Í leir-og grjótskriðum í sjórbakka í sonefndri Litlu-Tó í Hafnarlandi hefir orðið vart við surtarbrand og einhvörja svarta kolategund sem logar vel og má nýta við smásmíði en lítið er af henni, so til verði náð."SSM

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 5-6; SSM, 26

NM-018b *Steintún*

Steintúns er getið í rekaskrá Skálholtsstaðar frá því um 1270 vegna hvalreka: "fiordvngur j hual fyrir steintom [í öðrum handritum um sama efni; steintune bls. 74]." DI II, 71. Jarðarinnar er ekki getið í Jarðatali Johnsens 1847 en er talin hjáleiga frá Höfn í fasteignamati frá árinu 1861. Steintún var jafnan í einkaeign og þar var löngum tvíþýli. Jörðin fór í eyði 1967.SJM I, 48.

Án túnakorts. Túnið er lítið, engjarnar reytingssamar. Stórgripahagi lélegur en ágæt sauðbeit. Steintún er á miðju Digranesi og nær út á nyrstu og ystu tanga þess. Láglandi er út með björgunum út fyrir Svartanes, daldrag er upp með Steintúnsá (Tóá á korti) sem fellur um túnið milli bæjanna tveggja. Hlunnindi: Útræði og reki. SJM I, 49

NM-018b:001 *Steintún I* bæjarhóll bústaður

"Bæirnir standa í láglandshvilt frammi við sjó...Í Steintúni var löngum tvíbýli, og standa bæjarús sitt hvorum megin árinna."SJM I. "Bærinn stendur við sjó við ós Tóarár.", segir í örnefnaskrá.

"Timbur-frammhús undir járn 5,6x3,77x3,77. Þrepbaðstofa 5,02x3,77, alþiljuð."SJM I. 1841, heimild um eyðijörð: "Steintún, lengra út í svonefndum Tóm."SSM

Heimildir: SJM I, 49; SSM, 33

NM-018b:002 *Steintún II* bæjarstæði býli

"Bæirnir standa í láglandshvilt frammi við sjó...Í Steintúni var löngum tvíbýli, og standa bæjarús sitt hvorum megin árinna."SJM I. "Bærinn stendur við sjó við ós Tóarár.", segir í örnefnaskrá.

"Steintún II: Byggt 1900 og 34 hús úr blönduðu efni 14x6 álnir, kjallari, hæð og ris."SJM I

Heimildir: SJM I, 49; Ö-Steintún, 69

NM-018b:003 *Skálafjara* bæjarstæði býli

"Vestan á bæjarnesinu er Skálafjara. Þar var afbýli samnefnt..."SJM I

Afbýli: "...Skálafjara, sem fór í eyði 1707..."SJM I. 1775-1777: Í Ferðabók Ólafs Olaviusar segir frá því að Skálafjara hafi farið í eyði um bóluna 1707.

Heimildir: SJM I, 46, 49

NM-018b:004 *Skálafjara* heimild um verbúð

"Vestan á bæjarnesinu er Skálafjara. Þar var afbýli samnefnt... og fornar verbúðatættur á bakkanum ofan við vitna um útróðra."SJM I

1841: "Hafkallsveiðin er stunduð á vorin og sumrin en á fiskiveiðinni gefst sjaldan kostur nema frá miðju sumri til haustnótt. Það er óhætt að fullyrða að veiðigrein þessari hafi mjög so aftur farið síðan í forntíð, hvar til rök finnast bæði í gömlum máldögum og líka af þeim mörgu sjóbúðatóftum er ennþá sér merki til."SSM. "...íbúarnir lifa á nautgriparékt og sennilega að nokkru á fiskveiðum, en talið er að það sé ekki eins mikið nú og áður, því að enn sjást tóftir af mörgum sjóbúðum sem áður var búið í á vertíð."KK

Heimildir: SJM I, 46, 49; SSM, 32; KK, 2

NM-018b:005 *Bóndahóll* örnefni legstaður

Í túni Skálafjörðu: "Í túninu eru hólur tveir eða haugar, Bóndahóll og Húsfreyjuhóll [005]."SJM I

1841: "Alls engar fornleifar er hér að finna nema ef telja skyldi fornar sjómannaskálatóttir sem eru einkum hér á Skeggjastöðum, í Höfn og í Viðvík. Þó í sokölluðum Tóm fyrir utan Höfn eru hólur tveir nefndir Bónða-og Húsfreyjuhólar, er vera skyldu haugar."SSM

Heimildir: SJM I, 49; SSM, 36

NM-018b:006 *Húsfreyjuhóll* örnefni legstaður

Í túni Skálafjörðu: "Í túninu eru hólur tveir eða haugar, Bóndahóll [004] og Húsfreyjuhóll."SJM I

1841: "Alls engar fornleifar er hér að finna nema ef telja skyldi fornar sjómannaskálatóttir sem eru einkum hér á Skeggjastöðum, í Höfn og í Viðvík. Þó í sokölluðum Tóm fyrir utan Höfn eru hólur tveir nefndir Bónða-og Húsfreyjuhólar, er vera skyldu haugar."SSM

Heimildir: SJM I, 49; SSM, 36

NM-018b:007 heimild um myllu

"Mylla við Steintúnsá."SJM I

Heimildir: SJM I, 49

NM-018b:008 heimild um lendingu

"...þá er Dimmafjara, síðan Byrþjófur, sem er rétt fyrir utan lendinguna.", segir í örnefnaskrá.

"...útræði gott en lending brimasöm."SJM I

Heimildir: SJM I, 49; Ö-Steintún, 69

NM-018b:009 heimild um fjárhús

"Steintún II:...torffjárhús f. 130..."SJM I

Heimildir: SJM I, 49

NM-018b:010 *Húsafjara* örnefni

"Húsafjara er við bæinn, og þá er komið að Tóará, sem rennur um túnið.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Steintún, 69

NM-018b:011 *Torfdalur* örnefni rista

"Fyrir innan Tóará með fjöru er Bæjartó og Litlató er liggur að Tóarnefi...Austan við Tóarnef er Torfdalur, þar inn af er Kristjánsemelur, melstykki með vörðu [012] á.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Steintún, 69

NM-018b:012 varða

"Fyrir innan Tóará með fjöru er Bæjartó og Litlató er liggur að Tóarnefi...Austan við Tóarnef er Torfdalur [011], þar inn af er Kristjánsemelur, melstykki með vörðu á.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Steintún, 69

NM-018b:013 *Vörðuás* varða

"...Þverlækur, sem kemur úr Kríutjarnarflóa og rennur í Tóará, úr honum kemur einnig Rauðilækur, sem skammt frá rennur í Tóará. Innst í Kríutjarnarflóa eru Kríutjarnir, sem þorna á sumrim. Austan við flóa er Vörðuás, í honum að vestan eru Kúalágar.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Steintún, 69

NM-018b:014 heimild um mógrafir

"Eldsneyti: Svörður (léleg svarðartekja) og rekaviður."SJM I

Heimildir: SJM I, 49

NM-019 *Viðvík*

1847: Jarðardýrleiki 12 hdr. Árið 1760 var hjáleigan Rauðubjörg talin til Viðvíkur en 1804 með Höfn. JJ, 350. Viðvíkur er getið í rekaskrá Skálholtsstaðar frá því um 1270 vegna hvalreka: "Halfann hvalreka fyrir viðvík. fyrir nordan viðvíkur aa." DI II, 71. Viðvík var eign Hofskirkju í Vopnafirði fyrrum en 3.6.1887 var hún lögð til Skeggjastaðakirkju. Varð svo bændaeign 1916. SJM I, 50. Viðvík fór í eyði 1936.

Túnakort [í kringum 1920]:Tún 4,4 ha., garðar 581 m². "Viðvík er einhver landmesta og erfiðasta jörð hreppsins. Engjar voru miklar og grasgefnar bæði á mýrum og harðvelli, greiðfærar og tún ágæt." Miklir hamrar eru í sjó fram og inn þeim ganga dalir, Viðvíkurdalur og Grasdalir tveir. Hlunnindi voru af reka, sem þó var torsóttur. Jörðin var afskekkt og nokkuð snjóþungt. SJM I, 50. 1841: "Þessi jörð er bæði vegna brattlendis í dal þessum og víðar undirorpin jarðföllum og áburði af grjóti og leir í leysingum og stórrigningum og líka af miklum uppblæstri í veðrum og næðingum..."SSM, 32. Hlunnindi: Reki og útræði.

NM-019:001 *Viðvík* bæjarhóll bústaður

"Viðvíkurbær er úti undir sjó í Viðvík eða Viðvíkurdal..."SJM I

"Allstór torfbær, alþiljaður, byggður úr rekaviði að mestu...[Fasteignamat 1918:] Timburhús 6,28x3,77 m portbyggt, alþiljað, með járnþaki. Portb. baðstofa, þiljuð uppi 6,91x3,14 m."SJM I

Heimildir: Túnakort; SJM I, 50, 51

NM-019:002 *Auðunarstaðir* bæjarstæði býli

"Auðunarstaðir voru afbýli frá Viðvík og bærinn um 1 km ssv. frá Viðvíkurbæ handan ár."SJM.

"...Auðunnarstaðaá, sem kemur eftir Auðunnarstaðadal...Auðunnarstaðir eru niðri á láglendinu í dalnum skammt innan við ána.", segir í örnefnaskrá.

"Býlisins er ekki getið í jarðabókum, og fara af því engar gamlar sögur nema munnmæli, sem herma að það sé fornþýli og væri sérstök jörð fyrr á öldum. Þar hefur verið slitrótt byggð á þessari öld og ekki síðan 1930...Allstór torfbær, alþiljaður, byggður úr rekaviði að mestu, en bær á Auðunarstöðum með panilþiljum." SJM I. "...byggð 1918-1930, en sagnir herma að þar hafi verið býli fyrr á öldum...", segir í örnefnaskrá. 1841, heimild um eyðijörð: "Auðunarstaðir, suður og yfir frá Viðvík."SSM. Sjá einnig þjóðsöguna um drauginn Viðvíkur-Lalla [018], öðru nafni Auðun er bjó á Auðunarstöðum í fornöld.

Heimildir: SJM I, 50, 51; Ö-Viðvík, 71, 72

NM-019:003 heimild um beitarhús

"Beitarhús voru tvenn, sín hvorum megin Viðvíkurá."SJM I. "Nokkuð inn með Viðvíkurá eru Beitarhús...", segir í örnefnaskrá.

"Fénu var beitt fyrri hluta vetrar við Beitarhúsin en síðar við Miðhúsin.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: SJM I, 50; Ö-Viðvík, 72, 73

NM-019:004 *Miðhús* heimild um beitarhús

"Beitarhús voru tvenn, sín hvorum megin Viðvíkurár."SJM I. "Innar á móti Beitarhúsunum fyrrnefndu handan ár eru Miðhús vioð Miðhúsalæk.", segir í örnefnaskrá.

"Fénu var beitt fyrri hluta vetrar við Beitarhúsin en síðar við Miðhúsin.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: SJM I, 50; Ö-Viðvík, 72, 73

NM-019:005 *Húsató* heimild um beitarhús

"Norðan við Tóará er Húsató þar frammi í bjarginu. Um hana fellur Húsatóará. Þar voru beitarhús, tættur þess sjást enn.", segir í örnefnaskrá.

"Þar hengdi smalin sig, en hafði grafið fé sitt í jörðu. Gekk því aftur og var kallaður Viðvíkurlalli.", segir í örnefnaskrá. "Í Viðvík er elsti draugur landsins, Viðvíkurlalli."SJM I

Heimildir: Ö-Viðvík, 71; SJM I, 50

NM-019:006 *Selató* örnefni sel

"...á merkjum á móti Strandhöfn. Þar er á, sem heitir Stapaá. Aðeins norðan við Stapaá er þar Lyngtó upp frá sjónum. Út af henni eru tveir drangar, sem heita Strákar. Næst heiman við Lyngtó er svo Selató frá brún og niður að sjó...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Viðvík, 71

NM-019:007 *Skálató* örnefni

"...á merkjum á móti Strandhöfn. Þar er á, sem heitir Stapaá. Aðeins norðan við Stapaá er þar Lyngtó upp frá sjónum. Út af henni eru tveir drangar, sem heita Strákar. Næst heiman við Lyngtó er svo Selató [006] frá brún og niður að sjó...Þar næst norðar er Skálató og fram af henni nokkuð frá landi er Skálatóarsker. Þá næst Sandbás ...[og Prestagjá].", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Viðvík, 71

NM-019:008 *Lending* heimild um lendingu

Viðvíkurá rennur út í Bæjarfjöru: "Uppi í fjörunni þar ofar eru tveir klettar, sem heita Altari. Frá þeim byrjar Bæjarfjara sem nær inn að áró. Sunnarlega í fjörunni er Kríuklettur austast í fjörunni er Lending.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Viðvík, 71-72

NM-019:009 *Mylluholt* örnefni mylla

"Þar niður brekkuna er þá fyrst móti bænum í Miðvík Mylluholt, nokkuð vestur frá Altari [sbr. 008], aðeins neðar og austar en Skotholt, og niður við ána er þar heldur austar en móti bæ Bæjarmelur. Brú [010] var yfir ána af Hjarnmelnum.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Viðvík, 71-72

NM-019:010 heimild um brú

"Þar niður brekkuna er þá fyrst móti bænum í Miðvík Mylluholt [009], nokkuð vestur frá Altari [sbr. 008], aðeins neðar og austar en Skotholt, og niður við ána er þar heldur austar en móti bæ Bæjarmelur. Brú var yfir ána af Hjarnmelnum.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Viðvík, 71-72

NM-019:011 varða

"Miðmundarfell er stórt og mikið fell upp með Auðunnará að vestan, á því er stór varða, og í hlíðum þess nokkuð vestar er Nónvarða [012] eins og í miðjum hlíðum.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Viðvík, 72

NM-019:012 *Nónvarða* varða eyktamark

"Miðmundarfell er stórt og mikið fell upp með Auðunnará að vestan, á því er stór varða [011], og í hlíðum þess nokkuð vestar er Nónvarða eins og í miðjum hlíðum.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Viðvík, 72

NM-019:013 *Kvialækur* örnefni kvíar

"Innar með [Viðvíkur]ánni er holt, sem heitir Kríaholt og niður við það eða á það kemur að utan Kvialækur og að innan Stekkjarlækur, og utan við hann Stekkur [014]. Þá er komið hér niðri aðeins innar en móts við Auðunnará.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Viðvík, 73

NM-019:014 *Stekkur* heimild um stekk

"Innar með [Viðvíkur]ánni er holt, sem heitir Kríaholt og niður við það eða á það kemur að utan Kvíalækur [013] og að innan Stekkjarlækur, og utan við hann Stekkur. Þá er komið hér niðri aðeins innar en móts við Auðunnará.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Viðvík, 73

NM-019:015 *Miðaftansvarða* varða eyktamark

Upp af Bæjarfjöru, sem Viðvíkurá rennur í, er Skál. Upp af Skálinni heitir Nautapallur. Ofar er Miðbrún og Efstabrún. Inn af Efstubrún er Urðarfell, sem er móti ósnum á Auðunnará. Urðarfellin eru tvö, það Efra- hefur verið nefnt, en neðar er Neðra-Urðarfell. Þá er hér talsvert innar Miðaftansvarða.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Viðvík, 73

NM-019:016 heimild um sel

Nánari staðsetningu vantar.

1841, heimild um selstöðu: " í Viðvík eitt þar fram í dalsbotninum. Enginn af þessum seljum er nú notuð og ei vita menn hvenær eða af hvörri sök þau hafa verið niður lögð."SSM

Heimildir: SSM, 32

NM-019:017 heimild um verbúð

Nánari staðsetningu vantar.

1841: "Alls engar fornleifar er hér að finna nema ef telja skyldi fornar sjómannaskálatóttir sem eru einkum hér á Skeggjastöðum, í Höfn og í Viðvík."SSM

Heimildir: SSM, 36

NM-019:018 þjóðsaga draugur

Viðvíkur-Lalli úr þjóðsagnasafni Sigfúsar Sigfússonar: "Austasti bær í nyrsta hrepp Norður-Múlasýslu heitir nú á dögum Viðvík en sveitin Vopnafjarðarströnd. Í fornöld var bærinn annars staðar og hét sá Auðun er fyrstur byggði hann og bærinn þá eftir honum Auðunarstaðir. Þá var Brodd-Helgi í Vopnafirði höfðingi og yfirgangsmaður. Með þeim Auðunni var óvinátta og var hann Helga all-erfiður viðfangs uns Helgi fór að heiman með 15 manns til þess að taka Auðun af lífi. Skyldi hann eftir 5 menn á leiðinni á njósni og þar næst aðra 5 nær; með þá þriðju 5 fór hann heim á bæinn og tók Auðun í rúmi sínu og lét leiða hann út og drepa. Í þeirri andránni komu varðmennirnir er fjær voru og sögðu menn þá allmarga á leið komna til liðs við Auðun því fór margra manna lægju út heiði þangað á leið og myndu það Vopnfirðingar. Brodd-Helgi flýði þá suður í brekkur og leyndist þar í skógi um daginn því þar voru komnir margir menn til hjálpar Auðuni en um nóttina fóru þeir heim. Eftir þetta gekk Auðun aftur og gerðist umfangsmikill. Drap hann menn og gripi og eyddi svo bæ sinn svo þar hafa síðan verið tættur tómar sem enn sér merki til. Síðar færði dragur þessi sig heim í Viðvík eftir að bærinn var reistur þar. En tættur forna bæjarins heita enn Auðunarstaðir, þar er og Auðunardalur. Draugur þessi sást jafnan á ferð og var svo búinn að hann var á sauðmórauðum stuttbuxum og samlitri treyju með kollhúfu á höfði og staf í hendi. Hann var kallaður Viðvíkur-Lalli og var frægur á sinni tíð. Brodd-Helgi hafði lagt land Auðunar til Hofs en illa notaðist það fyrir yfirgangi Lalla. Síðar var Viðvík lögð undir kirkjuna á Hofi og er svo enn. Viðvíkur-Lalli er óefað elsti draugur á Íslandi. Nærri þúsund ára og er því farinn að láta sig til stórræðanna sökum langs erils en þó er hann sagður enn á ferli og fylgir öllum þeim er í Viðvík eru og þaðan ferðast eitthvað. En til uppbótar er það að í fyrri tíð, eigi alls fyrir löngu, eignuðust Viðvíkingar annan draug og heitir sá einnig Viðvíkur-Lalli, líklega eftir hinum sem lesa má hér í safninu." Viðvíkur-Lalli í Gráskinnu hinni meiri: "Kenndur við austasta bæ á Langanessströndum. Um uppruna hans fer tvennum sögum. Önnur var sú, að hann væri svipur eftir sjórekið lík, en hin, að fundizt hefðu peningar í jörð og þeim hefði hann fylgt. Lalli var meinleysisdraugur..."

Heimildir: SS: Sigfús Sigfússon. Íslenskar þjóðsögur og sagnir II, 351-352; Gráskinna hin meiri II, 37

NM-019:019 heimild um mógrafir

"...sæmileg svarðartekja."SJM I

Heimildir: SJM I, 50

NM-611 Fornleifar á fleiri en 1 jörð

NM-611:001 *Viðvíkurheiði* heimild um leið

Leið til Vopnafjarðar um Viðvíkurland: "...á merkjum á móti Strandhöfn. Þar er á, sem heitir Stapaá. Aðeins norðan við Stapaá er þar Lyngtó upp frá sjónum. Út af henni eru tveir drangar, sem heita Strákar. Næst heiman við Lyngtó er svo Selató [NM-019:006] frá brún og niður að sjó...Þar næst norðar er Skálató [NM-019:007] og fram af henni nokkuð frá landi er Skálatóarsker; þá næst Sandbás. Þar á milli er hátt bjarg, sem riðið var þegar farið var suður björg til Vopnafjarðar. Þar heitir inn í brúnina Prestagjá. Gatan er þar alveg á nöfni sagð er að þar hafi sprungið út er þeir deildu þar prestarnir á Hofi og Skeggjastöðum.", segir í örnefnaskrá. "Úr Viðvík liggja tveir fjallvegir, annar til norðvesturs [002] í Bakkafjörð, en hinn til suðausturs í Vopnafjörð og heitir hvor tveggja Viðvíkurheiði." HS: Austurland I

Heimildir: Ö-Viðvík, 71; HS: Austurland I, 47-48

NM-611:002 *Viðvíkurheiði* heimild um leið

Leið til Bakkafjarðar og Skeggjastaðar frá Viðvík: Upp af Miðhúsálæk, sem rennur við Miðhús [NM-019:004] og Djúpalæk, sem er nokkuð innar en Miðhúsálækur og Miðaftansvörðu [NM-019:015]: "...er skarð í Hvanntóarhrygg, aðallega hvílt inn í hann, þetta heitir Staðarskarð; þarna liggur reiðvegurinn til Bakkafjarðar og Skeggjastöðum.", segir í örnefnaskrá. "Úr Viðvík liggja tveir fjallvegir, annar til norðvesturs í Bakkafjörð, en hinn [001] til suðausturs í Vopnafjörð og heitir hvor tveggja Viðvíkurheiði." HS: Austurland I

Heimildir: Ö-Viðvík, 73; HS: Austurland I, 47-48

NM-611:003 heimild um leið

"Frá Skeggjastað liggur einnig fjallvegur til Selárdals í Vopnafirði yfir Sandvíkurheiði." HS: Austurland I

Heimildir: HS: Austurland I, 48

NM-611:004 heimild um leið

Sagnir um alfaraleið milli Gunnólfsvíkur og Fagraness á Langanesi.

"Gömul munnmæli voru um tvær annex kirkjur frá Skeggjastöðum, önnur hefði verið á Skálum, en hin á Fagranesi á Langanesi. Eins var það haft í munnmælum, að fyrrum hefði verið alfaraleið með sjó að Fagranesi frá Gunnólfsvík, sem fyrir löngu spilltist og aflagðist. En jafnvel á meðan fær var þessi alfaraleið í (undir) Gunnólfsfelli (Gunnólfsfjalli), hefir boðleiðin bæ frá bæ frá Viðvík til Skoruvíkur verið 3-4 dagleiðir fyrir gangandi mann." SIT. 1841: "...alfaravegur með fram því til sjávar til Fagraness á Langanesi; nú þar á móti er allt fjallið komið í skriður, kletta og mela so gangandi manni er naumast fært með fram því í ládeyðu." SSM

Heimildir: SIT: Sigmar I. Torfason. Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 9; SSM, 31

NM-611:005 *Brekkaheiði* heimild um leið

Reiðvegur úr Finnafríði að Jaðri: "Er talað um að fara Brekkaheiði, en hún liggur sunnan við Þernuvatn og niður með Fossá að Jaðri skammt sunnan Þórshafnar." HG

"Um þessar leiðir hefur vafalítið verið tíðförlt af þeim, sem leið áttu milli landsfjórðunga." HG. 1841, alfaraleiðir í Skeggjastaðasókn að norðan: "Brekkaheiði, frá Ytribrekku ogso að Felli, lítið eitt skemmri og ill yfirferðar." SSM Vegirnir yfir Edjárnsstaðaháls [008], Sauðanesháls [009], Brekkaheiði [005] og Hallgilsstaðahaiði [006] koma saman við Finnafríðará [sjá 010].

Heimildir: HG: Hjörleifur Guttormsson. Norð-Austurland-hálendi og eyðibygðir. Árbók FÍ 1987, 176; SSM, 34

NM-611:006 *Helkunduheiði* heimild um leið

Reiðvegur yfir Helkunduheiði/Hallgilsstaðahaiði: "Önnur reiðgata lá sunnar [en 005] milli Þverfella yfir Hallgilsstaðahaiði, sem heimamenn kalla einnig Helgundarheiði og er talið að sé hin sama og Helkunduheiði í Landnámu og ýmsum heimildum öðrum... Þar segir einnig að nyrsta leiðin heiti Melrakkaháls "mjög slæm með klöppum og mýrarfenjum". Reiðvegurinn um Helkunduheiði tengdist efri leiðinni vestur um Þistilfjörð, Ferðamannnaveginum svokallaða, sem lá vestur frá Hvammi um Kerastaði og Leirlæk og áfram að Urðarseli sunnan við Flautafell og norðvestur í Einarsskarð. Frá Leirlæk lágu götur austan við Stóra-Kvígindisfjall suður um Búrfellsheiði og Hólsmyrni til Grímsstaða." HG. 1841, alfaraleiðir í Skeggjastaðasókn að norðan: "Hallgilsstaðahaiði, frá Hallgilsstöðum að Saurbæ, kölluð 1/2 þingmannaleið og engur betri en hin næsttalda [þ.e.a.s. Brekkaheiði] yfirferðar sökum flóa og fena sem bágð eða ómögulegt er við að gjöra." SSM

"Um þessar leiðir hefur vafalítið verið tíðförlt af þeim, sem leið áttu milli landsfjórðunga." HG. Hallgilsstaðahaiðarvegur 1841: "Finnafríðará kemur að nokkru leyti úr Krókavatni í Fellsheiði og kallast þá Krókavatnsá, að nokkru leyti framan af Hallgilsstaðahaiði sunnanverðri. Þetta er í raun réttir lítill á með grjóttarvegi en verður þó illreið í vatnavöxtum. Vöð eru á henni á Hallgilsstaðahaiðarvegi [NM-002:025] og við sæ [NM-002:026], bæði óhætt þegar áin er ekki í því meiri vexti, fellur í Finnafríðarabotn." SSM Vegirnir yfir Edjárnsstaðaháls [008], Sauðanesháls [009], Brekkaheiði [005] og Hallgilsstaðahaiði [006] koma saman við Finnafríðará [sjá 010].

Heimildir: HG: Hjörleifur Guttormsson. Norð-Austurland-hálendi og eyðibýggðir. Árbók FÍ 1987, 176; SSM, 27, 33

NM-611:007 *Helkunduheiði* heimild um landamerki

Fjórðungamörk á Helkunduheiði. Helkunduheiði liggur að hluta til í Gunnólfsvíkurlandi.

Um 1200, Kirknaskrá Páls biskups Jónssonar: "Langanes er norðast í Austfirðingafjórðungi, lítt byggt, og horfir í landnorðr. Þar geingr Helkunduheiðr eptir nesinu fram. Hon skilr fjórðunga Austfirðinga og Norðlendinga, og er þar settr upp hamarr Þórs í heiðinni, sem fjórðunga skilr." DI XII. "Hið ógnþrungna nafn Helkunduheiðar hefur betur geymzt á bókum en í máli þess fólks, sem bjó þar í grennd. Orsök þess er ókunn eins og uppruni nafnsins. Skýringarnar verða aðeins tilgátur. Sú kom mér fyrst í hug að helkunda væri eins mynduð og sumkunda=samkoma. Helkunduheiði merkti þá heiði, þar sem menn hefðu farizt eða orðið úti, e.t.v. margir í sama sinni. Að "koma í hel" merkir að deyða samb. í 1. versi 15 Passíusálms Hallgríms Péturssonar: "hvernig þeir gætu greiðast Guðs syni komið í hel" og einnig orðtakið: "Ei verður feigum forðað né ófeigum í hel komið". Í yngri fornbréfum finnst ritað: Helkundarheiði. Orðið kundur merkir sonur sbr.yvntos og lat. (g)natus=fæddur. Mætti þá hugsa sér að kudnur Heljar væri illvættur, sem grandaði mönnum á heiðinni. Í fróðlegri ritgerð eftir norskan prófessor um nafnið Helkunduheiði telur hann hugsanlegt að helkunda sé kvenkyns mynd af (hel)kundur og átt sé við kvenlega veru frá dauðríkinu, tröllslega meinvætt, sem Þór einum væri treystandi til að veita viðnám. En hvers vegna hverfur þetta nafn úr daglegu máli fólks á þessum slóðum? Því verður ekki svarað með vissu, en mér sýnist hugsanlegt, að það stafi af áhrifum kristni síðar, sem útrýmdi heiðinni forneskju. Í stað Helkunduheiðar, hafa lengi verið notuð þrjú nöfn: Hallgilsstaðaheiði innst, þá Brekknaheiði og, svo sem lækkandi framhald af henni Sauðanesháls, sem liggur allt norður undir bæ á Sauðanesi. Svo langt má segja að Helkunduheiði "gangi eftir nesinu fram". Langanes hét og heitir byggðin enn vestan heiðarinnar upp með Hafralónsá allt inn á Tunguselsheiði. Austan Helkunduheiðar, frá Jónsbrún rétt vestan (ofan) við Gunnólfsvík byrjar lægðardrag. Vatnadalur, og ná lægðardrög nær óslitið norður undir Sauðaneslón. Austan við Vatnadal rís Melrakkaás og norður af honum Eldjárnstaðaháls. Austan þeirra er annað lægðardrag, sem byrjar í Bjarnardal og er svo norður með Lónsá, er fellur í áður nefnd Sauðaneslón. Það hefir verið talið vafalítið, að norður landamörk Austurlands á landnámsöld hafi verið við Sauðaneslón, annað hvort með Lónsá eða um Vatnadal. Það er mjög ólíklegt, að menn hafi talið Helkunduheiði ná lengra út á Langanes. Sennilegast er talið, að þessi elztu fjórðungamörk hafi haldizt óbreytt allt til 1105. Þá var landinu skipt í tvö biskupsdæmi og hlaut Hólabiskupsdæmi Norðlendingafjórðung einan. Langanes var mikið hlunnindapláss, og segja má að því hafi verið jafnskipt milli biskupsdæmanna, af Helkunduheiði, og sem næst eftir miðju nesinu allt út að Biskupssteini á Skoruvíkurbjargi. Héldust þau fjórðungamörk óbreytt allt til 1841, er stofnuð var Norður-Þingeyjarsýsla. Var þá öll austurströnd Langaness inn að Fossdal utan við Gunnólfsfell, þ.e. svo nefndur Austurhreppur, tekinn undan Skeggjastaðahreppi og lagður til Sauðaneshrepps." Sigmar I. Torfason

Heimildir: DI XII, 3; Sigmar I. Torfason. "Samtíningur um landnám Gunnólfs og fleira á Langanesi", 141-142

NM-611:008 *Eldjárnsstaðaháls* heimild um leið

Sóknarlýsing 1841, alfaraleiðir í Skeggjastaðasókn að norðan: "Eldjárnsstaðaháls, frá Eldjárnsstöðum á Langanesi að Gunnólfsvík, hér um hálf þingmannaleið að lengd, ruddur vegur og að nokkru leyti varðaður." SSM Vegirnir yfir Edjárnsstaðaháls [008], Sauðanesháls [009], Brekknaheiði [005] og Hallgilsstaðaheiði [006] koma saman við Finnafjarðará [sjá 010].

Heimildir: SSM, 33

NM-611:009 *Sauðanesháls* heimild um leið

Sóknarlýsing 1841, alfaraleiðir í Skeggjastaðasókn að norðan: "Sauðanesháls, frá Sauðanesi að Felli, viðlíka langur [og Eldjárnsstaðaháls], lítt varðaður." SSM Vegirnir yfir Edjárnsstaðaháls [008], Sauðanesháls [009], Brekknaheiði [005] og Hallgilsstaðaheiði [006] koma saman við Finnafjarðará [sjá 010].

Heimildir: SSM, 33

NM-611:010 heimild um leið

Vegirnir yfir Edjárnsstaðaháls [008], Sauðanesháls [009], Brekknaheiði [005] og Hallgilsstaðaheiði [006] koma saman við Finnafjarðará: "liggur so alfarvegurinn þaðan framan við Saurbæ yfir Saurbæjarháls og Miðfjarðará að Miðfirði, þaðan aftur frá sjó að Djúpálæk eða með sjó norðan Djúpálæk að Þórvaldsstöðum, Skeggjastöðum og Dalhúsum, hvaðan hann liggur fram yfir Sandvíkurheiði að Hvammsgærði í Vopnafirði. Á heiði þessari eru líka nokkrar torfærur af flóum og fenjum sem að mætti gjöra með duglegum brúargörðum að hvörju allt of lítið ennþá hefir gjört verið en nokkrar vörður eru við þenna veg hlaðnar, sem þó þarnfast mikilla umbóta. Í sveitinn I sjálfri er vegurinn sæmilega góður og brúað þar sem þess hefir helst þótt við þurfa." SSM

Heimildir: SSM, 33

NM-611:011 *Bæjarmið* heimild um mið

Mið á Finnafirði. "Bæjarmið: Gunnólfsvíkurbærinn yfir Bakkahúsin, Knarhólar frammi.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnólfsvík, 6

NM-611:012 *Hvammsleira* heimild um mið

Mið á Finnafirði. "Hvammsleira: Sóleyjarvallahúsin utan við Bakkahús og Sauðhöfði yfir Fell.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnólfsvík, 6

NM-611:013 *Hafnarmið* heimild um mið

Mið á Finnafirði. "Hafnarmið: Saurbæjartangi og Digranes saman, Hágöngur yfir Kverkártungubrún.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnólfsvík, 6

NM-611:014 *Álmið* heimild um mið

Mið á Finnafirði. "Álmið: Fossar í Saurbæjará saman og Hraunkotstangi yfir Sóleyjarvelli.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnólfsvík, 6

NM-611:015 *Saurbæjarleira* heimild um mið

Mið á Finnafirði. "Saurbæjarleira: Sóleyjarvellir fram undan Urðarfelli og Saurbæjartangi um Höfn og Bakka.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnólfsvík, 6

NM-611:016 *Leirur* heimild um mið

Mið á Finnafirði. Leirur: Undan Illagili og Knarhólar frammi.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnólfsvík, 6

NM-611:017 *Undan Stórutó* heimild um mið

Mið á Finnafirði: " Undan Stórutó og fossinn í Fossdalsá frammi. Nónfell á Felli fram og Knarhólar að utan.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Gunnólfsvík, 6

NM-611:018 *Skarðið* heimild um mið

Norðan við Stapavík er allbreitt, vel gróið sléttlendi, sem fer mjókkandi, er norðar dregur, og endar með mjóum og skörðóttum klettatanga, sem heitir Skarfatangi. Það nafn nær bæði yfir tangaoddann og graslendið allt inn undir Stapavík. Sker nafnlaust er út af tanganum, en mjótt, djúpt sund, sem kallast Skarðið, er milli skers og tanga. Oft má sjá skarfa sitja í stórum breiðum á skerinu og tangasporðinum. Skarðið var notað sem mið, sem þessi gamla vísa sýnir:

Þá Djúpilækur í Skarðið skríður

og Skeggjastaðir á Rauðnúp,

þar undan trúi ég þorskur bíður,

þá er komið hið mikla djúp.

Drögum og fyllum skuti skjótt,

skundum vér síðan heim í nótt."

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 12

NM-612 *Óstaðsetjanlegar fornleifar*

NM-612:001 heimild um landamerki

Hamar Þórs sem fjórðungamark á Helkunduheiði. Helkunduheiði liggur að hluta til í Gunnólfsvíkurlandi.

Um 1200, Kirknaskrá Páls biskups Jónssonar: "Langanes er norðast í Austfirðingafjórðungi, lítt bygt, oc horfir í landnorðr. Þar geingr Helkunduheiðr eptir nesinu fram. Hon skilr fjórðunga Austfirðinga oc Norðlendinga, oc er þar sett upp hamarr Þórs í heiðinni, sem fjórðunga skilr."DI XII.

Heimildir: DI XII, 3

NM-612:002 *Marteinsklettur* þjóðsaga

"Í Þjóðsögum Ólafs Davíðssonar er nefndur síra Marteinn Jónsson, er prestur var á Skeggjastöðum 1627-60. Kvað hann hafa verið svo fjölkunnugur, að hann lagði við stein í Stapavík og hafði að fararskjóta veint yfir Bakkaflóann, er hann fór að messa á Skálum á Langanesi, þar sem fyrrum var útkirkja frá Skeggjastöðum. Segir þjóðsagan, að steinninn heiti síðan Marteinsklettur. Nú veit enginn, hvaða steinn í Stapavík var það heiti.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skeggjastaðir, 11

4. Helstu tegundir menningarminja og ástand þeirra

Alls hafa verið skráðar 380 fornleifar á 19 jörðum í Skeggjastaðahreppi, sem gerir um 20 minjastaði á jörð að meðaltali. Við skráningu minja er notast við tvenns konar flokkun. Í fyrsta lagi er flokkað eftir eðli fornleifanna, en með því er reynt að greina á milli hvort á staðnum sé mannvirki, hvort aðeins er vísbending um að mannvirki sé eða hafi verið þar, hvort um er að ræða stað sem tengist þjóðsögum eða markverðum atburðum eða náttúruminjar, sem hafa menningarsögulegt gildi. Innan hvers flokks er síðan reynt að greina frekar eftir gerð. Flokkun af þessu tagi kemur ekki nema að takmörkuðu gagni við svæðisskráningu, vegna þess að þær heimildir sem stuðst er við eru yfirleitt ekki svo nákvæmar að hægt sé að sjá hvort mannvirki er enn á þeim stað sem lýst er, eða hvort mannvirki hefur nokkurn tíma verið á minjastaðnum. Þessi flokkun kemur því fyrst verulega að gagni eftir að farið er á vettvang.

Tegundir fornleifa á skráningarsvæðinu eru skráðar hér á eftir.

álagablettur	1	kuml	1
bæjarhólar	12	vörður	23
bæjarstæði	34	þjóðsögur	11
garðlag	3	örnefni	60
heimildir	242	öskuhaugur	1
kirkjugarður	1		

Mun víðar var hægt að greina hlutverk þeirra staða sem skráðir voru og eru þau sýnd í eftirfarandi töflu.

Búsetuminjar		Aðrar minjar	
bústaðir	12	landamerki	10
býli	30	eyktamörk	3
býli/sel	4	virki	1
Búnaðaminjar innan túns		Aðrar búsetuminjar	
útihús (ótilgreind)	3	brunnar	1
fjárhús	17	þvottastaðir	1
hesthús	2	vatnsból	3
túngarðar	8		
hlöður	6	Útgerðarminjar	
myllur	10	lending	16
skemmur	2	sjóbúð	6
smiðjur	2	verbúð	4
Búnaðarminjar utan túns		uppsátur	2
stekkir	16	hjallar	5
sel	12	mið	8
mógrafir	13		
fjárskýli (borgir)	8	Samgönguminjar	
réttir	3	leiðir	33
kvíar	5	samgöngubætur	3
torfristustaðir	3	vöð	15
beitarhús	9	áfangastaður	2
nátthagar	2	brú	5
heygarðar	1	tjaldstæði	2
heystæði	3	ferjur	1
Kirkjur og legstaðir		sæluhús	1
kuml/legstaðir	9	kláfferja	1
kirkjur	1		
Þjóðsögustaðir		Samkomuminjar	
huldufólksbústaðir	4	leikvellir	1
draugar	8		
fjársgjóður	1		
marbendill	1		
bjarndýr	1		

Bæjarhólar og bæjarstæði

Yfirleitt hafa bæir staðið á sama stað öldum saman, og jafnvel allt frá landnámsöld til þessarar og hafa þá myndast bæjarhólar sem eru samsettir úr byggingaleifum og mannvistarlögum. Í bæjarhólum er mestra og fjölbreytilegastra fornminja að vænta. Í þeim er geymd saga daglegs lífs kynslóðar á kynslóð ofan og í þeim er flesta forngripi að finna. Bæjarhólar eru því langmikilvægasta tegund fornleifastaða og brýnt að koma í veg fyrir að þeir verði eyðileggingu að bráð. Vandinn við bæjarhóla er, að í meirihluta tilfella, er enn búið á þeim og

víða hafa steypuhús með djúpum kjöllum verið byggð á þeim og skemmt þá, að meira eða minna leyti. Þar sem enn er búið á bæjarhólum er hæpið að réttlætanlegt sé eða raunhæft að friða þá fyrir frekara raski, en skemmdir bæjarhólar geta þó verið markverð rannsóknarefni og er mikilvægt að reynt verið að finna leiðir til að fylgjast með framkvæmdum á þeim. Mikilverðastir eru þó bæjarhólar, sem ekki hefur verið byggt á eða orðið fyrir raski. Sjaldnast er hægt að komast að því hvort bæjarhólar eru óskemmdir eður ei, nema við vettvangsathugun, en til eru upplýsingar um hvort bæjarhús hafi verið flutt og má ganga útfrá því, að þar sem hús hafa ekki verið flutt, þar séu bæjarhólar minna eða meira raskaðir. Á skráningarsvæðinu má ætla að ekki séu margir óhreyfðir bæjarhólar, því á flestum jörðunum var búið fram á 20. öld auk þess enn er búið á nokkrum jörðum. Auk þess er búið að slétta stór svæði sem eru nytjuð enn í dag.

Fyrir utan bæjarhóla á býlum sem verið hafa í byggð fram á þessa öld eru nokkrir staðir þar sem byggð hefur annaðhvort varað í stuttan tíma eða þar sem hjáleigur eða afbýli hafa lagst í eyði, eins og sjá má af töflunni sem fylgir byggðasögukaflanum. Frá sjónarmiði fornleifafræðinnar eru staðir af þessu tagi ekki síður mikilvægir en bæjarhólar á lögbýlum, því oft er meira eftir af byggingum í kringum bæjarhólinn, þ.e. útihúsum og gördum. Slíkir staðir hafa einnig meira kynningargildi því á þeim getur verið auðvelt að átta sig á legu og afstöðu bygginga en bæjarhólar eru oftast ekki annað en ólögulegir hólar, margir huldir sjónum af byggingum og uppfyllingum.

Útihús

Fyrir utan bæjarhúsin sjálf voru peningshús helstu byggingar á hverri jörð. Eins og víðast á Íslandi voru útihús dreifð um túnin. Flest slík hús voru fyrir sauðfé, einnig hefur verið nokkuð af lambhúsum en lítið af fjósum og hesthúsum. Fjós hafa sennilega verið hluti af bæjarhúsunum á flestum bæjum eins og meginþorri smiðja og skemma á skráningarsvæðinu. Ekki er hægt að gera sér grein fyrir hve mörg útihús voru að meðaltali á jörð á skráningarsvæðinu því þau er ekki merkt inn túnakort. Sé summa fjárhúsa, hesthúsa, ótilgreindra útihúsa, hlaða, skemma og smiðja sem um getur í örnefnaskrá og sveitalýsingum deilt niður á jarðirnar gerir það 1-2 útihús á jörð sem er mjög lágt hlutfall. Að vísu er þá miðað við sveitir Fnjóskadals, Borgarfjarðar og Eyjafjarðar. Útihús virðast oftast hafa staðið á sömu stöðum um aldir og hafa á slíkum stöðum myndast litlir rústahólar. Fyrir einni öld síðan voru langflestar byggingar á Íslandi peningshús, en þeim hefur fækkað síðan meira en nokkurri annarri tegund mannvirkja. Ástæðan er fyrst og fremst túnrækt með

stórvirkum vinnuvélum og einnig hafa yngri peningshús úr steypu víða verið byggð ofan á eldri útihúsarústum.

Hlöður urðu ekki algengar á Íslandi fyrr en undir lok 19. aldar eða í byrjun þeirrar 20. og munu hey víðast hafa verið geymd í stæðum eða gryfjum við útihús, þótt ekki séu glöggar heimildir um þetta. Á svæðinu eru skráðar fleiri hlöður en heygarðar og heystæði, en víða má búast við því að hlöður hafi verið áfatar útihúsum.

Útgerðarminjar

Á svæðinu eru skráðar 16 lendingar auk nokkura 6 sjóbúða og 4 verbúða. Af heimildum má ráða að minjar búðanna séu vel sýnilegar við þekktu forna verstaði. Útgerð hefur leikið stórt hlutverk á þessu svæði frá öndverðu og auk þess er ekki ólíklegt að talsvert af útgerðaminjum frá fyrri hluta 20. öld sé víða að finna.

Tún, garðar og akrar

Á fyrri hluta 19. aldar voru tún almennt ekki girt á Íslandi og virðist svo hafa verið um allnokkrar aldir. Á 19. öld var rekinn áróður fyrir túngarðshleðslum og um aldamótin síðustu voru komnir garðar í kringum nokkur tún á skráningarsvæðinu. Oft er ekki hægt að greina hvort garðar þessir eru fornir, en líklegast verður að telja að flestir séu þeir frá 19. öld.

Auk eiginlegra túngarða sem gerðir voru til að hlífa túnnum við ágangi kvikfjár voru sumstaðar byggðir sérstakir garðar til að verja tún og hús fyrir skriðuföllum og jafnvel flóðum. Ekki virðist hafa verið mikið af slíkum görðum á skráningarsvæðinu en það skýrist sennilega betur á stigi aðalskráningar.

Á undanförmum árum hafa orðið hraðar framfarir á sviði fornleifavísinda og hafa menn m.a. þróað aðferðir sem byggja á efnagreiningum á jarðvegi og geta með því móti sagt til um ræktun túna og áburðarnotkun til forna. Til þess að hægt sé að beita slíkum aðferðum verða túnin að vera óskemmd af vinnuvélum og helst má tilbúinn áburður ekki hafa verið borin á þau. Slík tún eru sennilega ekki mörg í hreppnum því á flest hafa þau verið sléttuð og unnin að nútímahætti. Þegar túnakortin í hreppnum voru gerð um 1920 eru sáðgarðar við langflesta bæina en hvorki er minnst á kálgarða, kartöflugarða né akra í öðrum heimildum.

Kvíar og stekkir

Á flestum stöðum landsins lögðust fráfærur af um og upp úr aldamótunum 1900. 16 stekkir eru skráðir í Skeggjastaðahreppi. Stekkir virðast yfirleitt vera einfaldar girðingar með litlu

hólfi (lambakró) á einni hlið eða við annan enda. Sumsstaðar hafa myndast litlir túnblettir í kringum stekki, sem voru slegnir.

Kvíar voru yfirleitt mun nær bæ en stekkirnir og oft beinlínis í túnjaðri. Ekki hafa það alltaf verið hlaðnar kvíar, heldur aðeins ákveðinn staður þar sem ær voru mjaltaðar og sumsstaðar voru færíkvíar notaðar, sérstaklega þegar komið var fram á 20. öld. Aðeins 5 kvíar eru skráðar á svæðinu, en þær hafa vafalaust verið á hverjum bæ. Líklegasta ástæðan fyrir því að þeirra er ekki getið á öllum jörðum er líklega sú að færíkvíar voru mikið algengari í seinni tíð og hafa sennilega ekki staðið á sama stað nema nokkur ár í einu. Örnefni hafa því ekki náð að festast við staðinn og því ekki nefnd í örnefnaskrá.

Aðrar minjar sem tengjast mjaltaám eru smalakofar. Enginn slíkur er skráður en þó er líklegt að svo hafi verið. Algengt var að nýir smalar byggðu sinn eigin kofa frá grunni og því voru stundum fleiri en smalakofi á jörðum. Smalakofar eru undantekningarlítið við staði sem hátt ber og þar sem víðsýnt er.

Beitarhús og sel

16 beitarhús eru skráð í hreppnum. Þau voru stundum reist á tóftum gamalla býla og selja svo segja má að hlutverk sumra tóftanna hafi verið breytilegt í aldanna rás. Alls eru skráð 12 sel í Skeggjastaðahreppi og að auki er vitað um nokkra staði þar sem sel hafa verið byggð á tóftum gamalla býla eða býli byggð á gömlum selrústum. Þess er sjaldnast getið hve lengi haft var í seli en seljabúskap hefur sennilega verið hætt snemma á 19. öld. Seljarústir eru yfirleitt skráðar á stærri jörðum, kirkjajörðum og stærri býlum, sem eiga land til fjalla eða afréttarlanda. Líklega eru seltóftir víðar, en þær ásamt eyðibýlum, eru þeir minjastaðir þar sem mest er að sjá af mannvirkjaleifum og sem einna best gætu hentað til kynningar. Mörg rannsóknarefni eru einnig enn óleyst varðandi seljabúskap. Ekki hefur enn verið ráðið fram úr hvernig greina megj muninn á selbyggingum og byggingum þar sem búið var allt árið og er það eitt af mikilvægari verkefnum íslenskrar fornleifafræði. Sömuleiðis er lítið sem ekkert vitað um mismunandi tegundir af seljabúskap. Í sóknarlýsingu sr. Hóseasar Árnasonar segir hann að eiginleg beitarhús þekkist ekki heldur borgir við sjóinn.²⁷ Fjárskýli eða svokallaðar borgir eru skráðar 8 talsins. Þær eru einkennandi fyrir þetta landsvæði og voru oftast í fjörum. Lá þá fé fyrir opnu, að kallað var, og beit í fjörunum en gat farið í skjól í borgunum. Bjarni Pálsson lýsti fjárborgum á Austurlandi árið 1757, svo:

²⁷ SSM, 35.

Fjárborgir kallast strýtulaga skýli, hlaðin úr torfi og grjóti. Eru þau kringlótt að lögun og dyr á þeim niðri við jörðu, svo lágar, að maður getur aðeins skriðið inn um þær, en á toppi borgarinnar er gat eða ljóri. Á Síðunni og víðar láta menn fé liggja í þessum borgum í stað fjárhúsa, einkum útigangsfé, og þrífst það betur með þeim hætti. Stærð borganna er mismunandi, en hæði 4-6 álnir.²⁸

Engjar og áveitur

Fram á þessa öld var stór hluti heyafla hvernar jarðar fenginn á engjum. Af örnefnaskrá sést að menn hafa oft leitað langt eftir örlitlum heytuggureytingi og móar hafa verið slegnir þar sem nú sprettur lítið sem ekkert gras. Bestu engjarnar voru flæðiengjar þar sem vatn flæddi yfir öðru hvoru. Þar sem flæðiengjar voru ekki frá náttúrunnar hendi var vatni víða veitt á móa og mýrar. Algengt var að veita bæjarlækjum á svæði utan túns og gætu á nokkrum stöðum enn sést merki um stíflur og veituskurði sem byggðir voru í þessum tilgangi en engar heimildir eru þó um áveitur á svæðinu.

Flestir veitugarðar eru byggðir í votlendi og sökku því fljótt og hverfa ef þeim er ekki haldið við. Einstaka áveituskurðir og stíflugarðar teljast kannski ekki merkileg mannvirki, en þau eru þó minjar um tegund af jarðrækt sem fæstir af yngri kynslóðinni hafa hugmynd um eða skynbragð á, og er því nauðsynlegt að koma í veg fyrir að öll veitumannvirki hverfi.

Minjar um samkomur

Einn leikvöllur er skráður á svæðinu. Það er leikvöllur barna í svokallaðri Skemmufjöru í landi Miðfjarðarness. Þingstaður hreppsins var á Skeggjastöðum²⁹ en ekki er vitað um neinar fornminjar sem honum tengjast.

Kuml og kirkjugarðar

Eitt kuml er skráð og tveir meintir fornmannahaugar. Mannabein eiga að leynast undir hellu í landi Gunnólfsvíkur og grafkuml unglings fannst skammt frá Kverkártungu en engar áreiðanlegar heimildir eru þessa mannabeinafundi. Oft eru fornmannahaugar náttúrumyndanir, en á öðrum stöðum gæti hafa geymst þekking um mannabeinafundi eða gripa.

²⁸ FEB II, 160.

²⁹ Ö-Skeggjastaðir, 1.

Greftrað hefur verið í kirkjugörðum þar sem voru sóknarkirkjur og útkirkjur og jafnvel einnig við bænhús, en kirkjur og bænhús voru miklu algengari á miðöldum en seinna varð. Ekki eru til heildstæðar upplýsingar um hvar útkirkjur og bænhús voru á miðöldum en á þessu svæði er aðeins ein sóknarkirkja á Skeggjastöðum og engar heimildir um útkirkju né bænhús sé farið eftir núverandi hreppamörkum (frá 1841).

Samgönguminjar

Alls voru skráðar 33 leiðir í Skeggjastaðahreppi. Margar þeirra liggja milli bæja en aðrar eru á milli sveita innan héraðsins eða til annarra héraða oft um fjallvegi og heiðar. Ár og lækir eru margir á þessum slóðum og voru farartálmar vor og haust svo sem Hölná, Bakkaá, Finnafjarðará, Stapaá, Saurbæjará o.s.frv. Auk þess er oft mikið fannfergi á þessum slóðum og erfiðar samgöngur að vetrarlagi. Helsta umferðargata sveitarinnar lá á bökkunum við sjóinn. Um heiðarvegi var að fara þegar farið var yfir í aðrar sveitir s.s. Vopnafjarðar og Þistilfjarðar eða ef farinn var Eldjármsstaðaháls yfir á Langanes. Norður á Langanes var líka hægt að fara með sjónum. Yfir ár voru skráð 15 vöð og vafalaust er það ekki nema brot af öllum leiðunum yfir þær. 1 brú er skráð og 1 ferjustaður.

5. Verndun og kynning minja á skráningarsvæðinu

Eins og þegar hefur verið minnst á, þá eru líkur á að meirihluti fornleifa á skráningarsvæðinu hafi verið eyðilagður á 20. öld og að nú sjáist aðeins brot þeirra rústa sem áður voru til. Skilvirk minjavernd verður að byggja á vettvangsathugunum en benda má á nokkur atriði sem vert er að hafa í huga við áætlanagerð og skipulag byggðar.

Flestar fornleifarnar er að finna á gömlum bæjarstæðum sem oftar en ekki er enn búið á. Mikilvægt er að reynt verði að takmarka framkvæmdir á slíkum stöðum og fylgjast vel með því raski sem nauðsynlegt er.

Dregið hefur úr framkvæmdum í landbúnaði á undanförunum árum og stafar því þeim tóftum sem enn eru sýnilegar ekki jafnmikil hætta og áður af nýbyggingum, framræslu og túnasléttun. Mikill hluti slíkra tófta eru stekkir, beitarhús, eyðikot og sel og hafa margar þeirra kynningargildi. Brýnt er að komið verði í veg fyrir frekari eyðileggingu slíkra minja. Auk vegagerðar og línulagna stafar fornleifum nú helst hætta af skógrækt og aukinni sumarbústaðabyggð auk þess sem nýbyggingar og framkvæmdir ógna fornleifum. Aukin

skógrækt er vaxandi áhyggjuefni fyrir minjavernd á Íslandi og brýnt er að fundnar verða leiðir til að koma í veg fyrir að fornleifar spillist af völdum skógræktar.

Skógur eyðileggur hinsvegar fornleifar ekki á sama hátt og skurðgröfur. Rætur trjáa sprengja vegghleðslur og afmynda rústir þannig að erfitt verður að átta sig á þeim á yfirborði eða kanna þær með uppgrefti. Það er þó ekkert sem segir að hagsmunir skógræktar og minjavörslu geti ekki farið saman. Fornleifar þekja aðeins brotabrot af heildarflatamáli mögulegs skógræktarlands og ætti að vera auðvelt að sneiða hjá þeim. Slíkt krefst þess aðeins að fornleifastaðir séu þekktir og að skógurinn sé hirtur þannig að hann sái sér ekki sjálfur í tóftir á auðum svæðum.

Byggingar sumarbústaða getur valdið miklu alvarlegri spjöllum á fornleifum ef ekki er farið að með gát. Þar gildir hinsvegar það sama og með skógrækt. Ef fornleifastaðir eru þekktir á að vera auðvelt að sneiða hjá þeim. Augljóst er að með lágmarkskynningu og viðhaldi geta fornleifastaðir aukið útivistargildi sumarbústaðalanda og því réttara að líta svo á að fornleifar auki verðmæti þeirra, frekar en að þær standi í vegi fyrir framkvæmdum.

Ekki verður tekið tillit til fornleifa á skógræktarsvæðum, sumarbústaðalöndum eða þar sem aðrar framkvæmdir eiga sér stað nema fornleifastaðir hafi verið rannsakaðir á vettvangi og staðsetning þeirra færð inn á kort. Það er brýnt að gerðar séu vettvangsathuganir á fornleifum á svæðinu.

Margir athyglisverðir minjastaðir eru í Skeggjastaðahreppi og ljóst að miklu fleiri munu koma fram í dagsljósið við vettvangsathugun. Gera má ráð fyrir að mikið af stöðum sé í hættu og því brýnt að skrá fornleifar á vettvangi svo hægt sé að gera yfirlit um þá.

Engir staðir hafa verið friðlýstir í Skeggjastaðahreppi en af fenginni reynslu má ætla að við aðalskráningu muni koma fram tillögur um friðlýsingar. Má strax sjá fjölda staða á svæðinu sem hægt væri að nýta til kynningar, til að efla útivist og ferðaþjónustu, ekki síður en til að stunda rannsóknir. Þetta á við um öll svæði, sem skipulögð eru til útivistar og sjálfsagt er að reyna að nýta þær auðlindir sem fyrir eru og fornleifastaðir geta verið afar upplýsandi fyrir ferðamenn, jafnt innlenda sem útlenda. Til þess að það sé hægt þarf ekki annað en að skrá staðina á vettvangi, merkja þá, svo fólk viti hvert eigi að fara, og gera upplýsingar um hlutverk og gildi minjanna aðgengilegt á einn eða annan hátt, t.d. með prentuðum bæklingum eða skiltum á staðnum.

Í heild sinni er Skeggjastaðahreppur er spennandi rannsóknarefni. Þar var samfélag sem stundaði jöfnum höndum landbúnað og sjávarútveg, líklega frá fyrstu tíð. Fjöldi manns kom á vertíðir, um það vitna fornar útgerðarminjar, verbúðatóftir á sjávarbökkum, lendingar, örnefni og minjar frá seinni öldum. Helsta byggðin er á sjávarbökkum, en utan alfaraleiða

upp til dala og heiða, eru rústir fornra selja auk bæjarstæða frá 19. öld. Flestir minjastaðanna eru nálægt bæjum og eru þeir fjölbreyttir; gamlir bæir og útihús byggðir úr torfi og grjóti, útgerðarminjar, garðlög, sögustaðir o.s.frv. Við aðalskráningu væri auðvelt að finna leiðir til að tengja saman útivist og kynningu á fornleifum og menningarsögu. Frekari rannsóknir myndu leiða af sér aukna þekkingu á byggðapróun sveitar við sjávarsíðuna á Íslandi.

6. Heimildaskrá

Adolf Friðriksson. *Dagbók 2001*, óútg. Fornleifastofnun Íslands.

Ágúst Ó. Georgsson. *Fornleifaskrá. Skrá um friðlýstar fornminjar*. Reykjavík, 1990.

DI: *Diplomatarium Islandicum* eða *Íslenskt fornbréfasafn*. I-XV. Kaupmannahöfn/Reykjavík, 1857-1972.

FEB II: *Ferðabók Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar*. II bindi. Haraldur Sigurðsson og Helgi Hálfðánarson gáfu út, Reykjavík 1943.

FF: *Frásögur um fornaldarleifar 1817-1823*. II bindi. Sveinbjörn Rafnsson bjó til prentunar. Örn og Örlygur, Reykjavík, 1983

Gráskinna hin meiri. I-II bindi. Sigurður Nordal og Þórbergur Þórðarson önnuðust útgáfu. Þjóðsaga, Reykjavík 1962.

- Gríma hin nýja. Safn þjóðlegra fræða íslenzkra.* Þorsteinn M. Jónsson annaðist útgáfu. I-V bindi. Þjóðsaga, Reykjavík 1979.
- Halldór Stefánsson. „Fornbýli og eyðibýli í Múlasýslum.“ *Múlaþing* 5 1970, 172-188.
- Hjörleifur Guttormsson. Norð-Austurland-hálendi og eyðibýggðir. *Árbók Ferðafélags Íslands* 1987. Reykjavík.
- HS I:** Halldór Stefánsson og Þorsteinn M. Jónsson (ritstjórar). *Austurland. Safn austfirzkra fræða.* I bindi. Sögusjóður Austfirðinga, Akureyri 1947.
- HS II:** Halldór Stefánsson og Þorsteinn M. Jónsson (ritstjórar). *Austurland. Safn austfirzkra fræða.* II bindi. Sögusjóður Austfirðinga, Akureyri 1948.
- ÍF I:** *Íslensk fornrit I. Íslendingabók og Landnáma.* Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík 1968.
- JÁ:** Jón Árnason. *Íslenskar þjóðsögur og ævintýri.* I-VI bindi. Árni Böðvarsson og Bjarni Vilhjálmsson önnuðust útgáfu. Þjóðsaga, Reykjavík 1954-60.
- JJ:** Johnsen, J. *Jarðatal á Íslandi.* Kaupmannahöfn, 1847.
- KEKH 2000:** Kristján Eldjárn. *Kuml og haugfé úr heiðnum sið á Íslandi.* Reykjavík 2000.
- KK:** Kálund, Kristian. *Íslenskir sögustaðir. Austfirðingafjórðungur.* IV bindi. Örn og Örlygur, Reykjavík 1986.
- Ólafur Olavíus. *Ferðabók.* II bindi. Bókfellsútgáfan, Reykjavík 1965.
- Sigfús Sigfússon. *Íslenskar þjóðsögur og sagnir.* IV bindi. Óskar Halldórsson bjó til prentunar. Þjóðsaga, Reykjavík 1982.
- Sigmar I. Torfason (tók saman). *Skeggjastaðir-kirkja og prestar 1591-1995.* [Án útgáfustaðar], 1995.
- Sigmar I. Torfason. „Samtíningur um landnám Gunnólfs og fleira á Langanesi.“ *Múlaþing* 21 1994, 141-149.
- SJM I:** Ármann Halldórsson (ritstjóri). *Sveitir og jarðir í Múlaþingi. Strönd, Vopnafjörður, Jökulsárhlið, Jökuldalur, Hróarstunga, Fell.* I bindi. Búnaðarsamband Austurlands, [án útgáfustaðar] 1974.
- SJM V:** Ármann Halldórsson, Sigmar Magnússon og Þorsteinn Bergsson (ritnefnd). *Búkolla sveita og jarða í Múlaþingi. Sveitahreppar í Múlasýslum frá Langanesi að Lónsheiði.* V bindi. Búnaðarsamband Austurlands, [án útgáfustaðar] 1995.
- SSM:** *Múlasýslur. Sýslu og sóknarlýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1874.* Reykjavík, Sögufélag og Örnefnastofnun Íslands 2000.
- SSÞ:** Þingeyjarsýslur. *Sýslu og sóknarlýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1844.* Reykjavík, 1994.
- Svavar Sigmundsson. Íslensk örnefni. Í: *Frændafundur 2. Fyrirlestrar frá færeysk-íslenskri ráðstefnu í Þórshöfn 28.-29. júní 1995.* Tórshavn 1997b, 11-21.
- Túnakort Skeggjastaðahrepps. Þjóðskjalasafn Íslands.
- Ö-Bakki:** Örnefnaskrá Bakka. Ari Gíslason skráði. Svör við spurningum um örnefni í Bakkalandi sem Sigmar I. Torfason skráði eru felld inn í skrána með hornklofum nema annað sé tekið fram. Örnefnastofnun.
- Ö-Dalhús:** Örnefnaskrá Dalhúsa. Þórarinn Magnússon skráði. Örnefnastofnun.
- Ö-Djúpalækur:** Örnefnaskrá Djúpalækjar. Ari Gíslason skráði. Örnefnastofnun.
- Ö-Fell:** Örnefnaskrá Fells. Þórarinn Magnússon skráði en Friðrik Ólafsson yfirlýf og endurbætti. Örnefnastofnun.
- Ö-Gunnarsstaðir:** Örnefnaskrá Gunnarsstaða. [Án skrásetjara]. Örnefnastofnun.
- Ö-Gunnólfsvík:** Örnefnaskrá Gunnólfsvíkur. Ari Gíslason skráði. Örnefnastofnun.
- Ö-Höfn:** Örnefnaskrá Hafnar. Ari Gíslason skráði. Örnefnastofnun.
- Ö-Kverkártunga ath.:** Athugasemdir við örnefnaskrá Kverkártungu frá Guðmundi Þorsteinssyni og Sigmari Jónssyni. Örnefnastofnun.
- Ö-Kverkártunga:** Örnefnaskrá Kverkártungu. Þórarinn Magnússon skráði, Arnmundur

Gíslason fór yfir skrána. Örnefnastofnun.

Ö-Miðfjararnessel: Örnefnaskrá Miðfjarðarnessels. Sigmar Jónsson skráði [líkl.] en skráin var yfirfarin af Árna bónda í Miðfjarðarnesseli. Örnefnastofnun.

Ö-Miðfjarðarnes: Örnefnaskrá Miðfjarðarness. Þórarinn Magnússon skráði en Pétur Gunnarsson og bróðir hans yfirfóru og endurbættu. Örnefnastofnun.

Ö-Miðfjörður: Örnefnaskrá Miðfjarðar. Þórarinn Magnússon skráði. Örnefnastofnun.

Ö-Nýibær: Örnefnaskrá Nýjabæjar. Þórarinn Magnússon skráði. Örnefnastofnun.

Ö-Saurbær: Örnefnaskrá Saurbæjar. Ari Gíslason skráði. Örnefnastofnun.

Ö-Skeggjastaðir viðb.: Viðbætur við örnefnaskrá Skeggjastaða. Sr. Sigmar I. Torfason skráði. Örnefnastofnun.

Ö-Skeggjastaðir: Örnefnaskrá Skeggjastaða. Sr. Sigmar I. Torfason skráði. Örnefnastofnun.

Ö-Sóleyjarvellir: Örnefnaskrá Sóleyjarvalla. Þórarinn Magnússon skráði en skráin var yfirfarin og endurbætt af Friðriki Ólafssyni. Örnefnastofnun.

Ö-Steintún: Örnefnaskrá Steintúns. Þórarinn Magnússon skráði. Örnefnastofnun.

Ö-Viðvík: Örnefni Viðvíkur. Þórarinn Magnússon skráði. Örnefnastofnun.

Ö-Þorvaldsstaðir: Örnefni Þorvaldsstaða. Ari Gíslason skráði. Örnefnastofnun.